

Holger Arbman och Erik Floderus:

VATTENLEDNINGS- GRÄVNINGEN I SIGTUNA 1925

Arkeologisk rapport, redigerad och med en inledning av
Rune Edberg

SIGTUNA MUSEUM 2005

Holger Arbman och Erik Floderus:

VATTENLEDNINGS- GRÄVNINGEN I SIGTUNA 1925

Arkeologisk rapport, redigerad och med en inledning av
Rune Edberg

Meddelanden och rapporter
från Sigtuna Museer nr 25
Sigtuna 2005

ISBN 91-975643-3-8
ISSN 1401-4645

Innehåll

Rune Edberg:
Moderna tider, modern arkeologi
5

Holger Arbman och Erik Floderus:
Protokoll över grävning vid nedläggande
av vattenledning och i samband
med detta företagna grävningar
i Sigtuna sommaren 1925
12

Holger Arbman:
Kort redogörelse för arkeologiska
grävningar i Sigtuna sommaren 1925
56

Erik Floderus:
Arkeologiska undersökningar
i Sigtuna 1925
58

Holger Arbman:
Bidrag till kännedomen om det äldsta Sigtuna.
Undersökningar sommaren 1925
61

Bilaga: schaktplan

Rune Edberg:

Moderna tider, modern arkeologi

1925 stormade de nya tiderna fram i Sverige. Radiotjänst började sända regelbundna program. De första flyglinjerna till utlandet (Stockholm–Helsingfors, Stockholm–Danzig och Malmö–Hamburg) kom igång. Två svenska uppfinnare fick patent på det elektriska kylskåpet.

På den politiska fronten markerade Hjalmar Brantings, "hövdingens", bortgång ett epokskifte. När Stockholms konserthus invigdes detta år var dess klassicistiska arkitektur inte längre i ropet. Idrotten höll på att bli en massrörelse. En av de nya idolerna hette Kalle Österberg som satte svenskt rekord i höjdhopp med 195 (världsrekordet var 203!).

De moderna tiderna nådde också Sigtuna. Krav restes på bekvämare boende och bättre hygien. Sommaren 1925 lät således Sigtunapolitikerna anlägga ett vattenledningsnät och med anledning av detta genomfördes den dittills största arkeologiska undersökningen i staden.

Det handlade om schaktövervakning eller vad som numera brukar kallas antikvarisk kontroll, d.v.s. att ett grävningsarbete följs och dokumenteras av antikvariskt utbildad personal. Sammanlagt kontrollerades över en kilometer schakt. Vattenledningen lades på frostfritt djup, minst ca 1,50 m under markytan. Schakten, som hade drygt axelbredd, ca en halv meter, återfylldes därefter med den uppgrävda jorden.

Eftersom grävningarna inte företogs av vetenskapliga anledningar saknades möjlighet att konsekvent följa kulturlagren till

botten. I samband med arbetena gjordes dock ett antal borrhningar för att undersöka den svarta jordens mäktighet och därmed få fram den ursprungliga marknivån och det medeltida Sigtunas utsträckning.

Undantagsvis fick arkeologerna också chans att utvidga schakten något och – i ett fall, och på grund av en arbetskonflikt då anläggningsarbetet avstannade – i forsknings-syfte ta upp ett helt nytt. I detta schakt, på den obebyggda tomt som då kallades och numera heter Trekanten, kunde bl. a. de välbevarade resterna av ett vikingatida lerklinat flätverkshus (också benämnt klinhus eller klenhus) med mitthärd dokumenteras.

Kulturlager saknade vid denna tid det starka lagskydd som de numera har. Arkeologiska övervakningar av schaktningar i medeltidsstäder var också mer undantag än regel. Lokal, antikvarisk tradition eller till och med enskilda privatpersoners inflytande kunde vara avgörande. I Sigtunas fall var det uppenbarligen tack vare det antikvariska engagemang som kom till uttryck genom stiftelsen Sigtuna Fornhems verksamhet som schaktövervakningen 1925 kom till stånd.

Det övergripande ansvaret för undersökningen låg hos antikvarien Otto Janse, som var ordförande i stiftelsen. Janse hade i en skrivelse till riksantikvarien i februari 1925 sagt som sin mening, att de av stadsfullmäktige beslutade vattenledningsgrävningarna "*böra utgöra en synnerligen viktig möjlighet till ökad kunskap om det intressanta brytningstiden mellan hednisk och kristen åskådning och kultur och den högst bety-*

dande roll Sigtuna som kristen anläggning och centralpunkt gent emot det närliggande hedna Uppsala spelat".

Det var också på Otto Janses förslag som två yngre "kulturhistorici" med av riksantikvarien godkänd kompetens anställdes för att utföra arbetet övervaknings- bestämnings- och rapportarbetet.

Lotten föll på de två studenterna Holger Arbman och Erik Floderus. Arbman var 20 år och Floderus 22. Det säkra handlag, som de unga arkeologernas rapport vittnar om, ger en föräning om att en framgångsrik vetenskaplig karriär låg framför dem bägge.

Genom vattenledningsgrävningen tillfördes Sigtuna Fornhem, det blivande Sigtuna Museum, ett mycket stort föremålsbestånd. Ett fynd från denna grävning är en gjutform med en bild av tre korsförsedda kyrkor, en bild som sedermera blivit symbol och logotyp för Sigtuna Museum.

Fynden registrerades av utgrävarna i Sigtuna Fornhems lappkatalogsystem. Uppgifterna där är utförliga och inte sällan beledsagade av skisser eller teckningar.

I slutet på 1950-talet gjordes en genomgång av hela materialet, av allt att döma på Statens historiska museums (SHM) initiativ. Katalogen kontrollerades mot föremålen, uppgifter rättades och kompletterades. När föremål inte kunde påträffas, noterades också detta. En renskriven katalog placerades på SHM.

Den absoluta merparten av föremålen fördelades 1925 till Sigtuna Fornhem och finns nu i Sigtuna Museums basutställning, studiesamling eller magasin. Ett urval tillfördes SHM (ATA 17844/1925; Tillväxten under år 1925 fig. 22).

I samband med riksantikvarieämbetets och SHM:s projekt Medeltidsstaden på 1970-talet gjorde Marietta Douglas en inventering och bearbetning av vissa stora fyndgrupper från Sigtunas svarta jord. Syftet var att utröna om stadens utveckling kunde

belysas med hjälp av spridningsanalys (Douglas 1978:73f).

En ombestämning och digitalisering av hela det äldre fyndmaterialet från Sigtuna, vattenledningsgrävningen 1925 inkluderad, får nu ses som nödvändig för att dess fulla potential ska bli tillgänglig för forskningen. Ett sådant projekt förbereds.

Holger Arbman och Erik Floderus publicerade omedelbart efter grävningens slut varsin kort summering, Arbman i Fornvännen (Arbman 1925) och Floderus i Upplands Fornminnesförenings tidskrift (Floderus 1925). De två artiklarna omtrycks här, liksom en längre uppsats av Arbman i Fornvännen påföljande år (Arbman 1926).

Floderus diskuterade under de följande åren i flera artiklar i fackpressen delar av fyndmaterialet ytterligare. Han publicerade dessutom, i STF:s årsskrift, en populärt hållen översikt över Sigtunaarkeologin, där resultaten från vattenledningsgrävningen spelade en framträdande roll. Ett citat:

"Här [i Sigtuna] ha synnerligen rikhaltiga fynd gjorts, som bl. a. visa hur människorna bott under Olov Skötkonungs tid. Det är de första fullt bestämbara byggnadslämnningarna från vikingatiden i vårt land, vilka här blottats, ytterst blygsamma anläggningar, men av grundläggande betydelse för frågan om de forntida bebyggelseformerna i Norden" (Floderus 1927:162). Huset från Trekanten sågs länge som representativt för Sigtunas 1000-talsbebyggelse. En modell i skala 1/10 av huset togs fram 1926 och fick en framträdande placering i museets permanenta utställning.

Kunskapen om det äldsta byggnadsskicket i Sigtuna begränsades sedan under många år av att inga större, sammanhängande ytor grävdes ut och dokumenterades (Douglas 1978:57f). Först i och med den stora undersökningen – 1100 m² – i kv. Trädgårdsmästaren 1988–1990 kunde en rad hustyper med olika funktioner och byggsätt urskiljas och

Schakt i Prästgatan vid vattenledningsgrävningen 1925. Foto i Sigtuna Museums arkiv.

stadens bebyggelseutveckling följas från 900-talets slut fram till nutid (Tesch 2001). Flätverkshuset i Trekanten framstår i ljuset av resultaten från de moderna grävningarna därför inte längre som typiskt.

Dagspressen uppmärksammade vid upprepade tillfällen 1925 års grävning. Särskilt intressanta är de artiklar som utgrävorna själva författade. Floderus skrev i reportageform i Dagens Nyheter (19/7 1925 under eget namn, och 8/11 1925 under signaturen "Fls"). I sin andra artikel är Floderus översvallande tacksam mot grävningens finansierare: Sigtunas myndigheter, Vitterhetsakademien och mecenaten O. Ekman (Floderus 1925b, c). Bakom signaturen "–n" i en initierad artikel i Svenska Dagbladet 22/8 döljer sig för övrigt utan tvivel Holger Arbman (Arbman 1925b).

Både Floderus och Arbman kom under sina yrkesbanor att fortsätta att ägna sig en hel del åt Sigtuna. Floderus gav 1941 ge ut den första arkeologiska Sigtunasyntesen i bokform (Floderus 1941). Arbman publicerade i samma veva ett förslag till program för vidare Sigtunaforskning (Arbman 1942).

Floderus, som studerat konsthistoria i Berlin och arkeologi i Uppsala, kom sedermera, som amanuens och antikvarie vid riksantikvarieämbetet, att leda en lång rad undersökningar över hela Sverige innan han blev sjuk och rycktes bort endast 52 år gammal 1955. Arbman fick 1931 Vitterhetsakademins uppdrag att bearbeta Hjalmar Stolpes stora Birkaundersökningar från 1800-talet, vilket han framgångsrikt genomförde. Birkamaterialets gavs ut i två monumentala band 1940 och 1943, blev med därmed tillgängligt för internationell forskning och gav

Schaktning runt kv. Trekanten vid vattenledningsgrävningen 1925. Foto i ATA (nr III) och Sigtuna Museums arkiv.

Schakt i Stora gatan vid vattenledningsgrävningen 1925. T.v. kv. Trädgårdsmästaren 9. Foto i Sigtuna Museums arkiv.

Schakt i Stora Nygatan vid vattenledningsgrävningen 1925. Kv. S:ta Gertrud t.v. och kv. Urmakaren t.h. Stenarna på den högra schaktkanten härrör från grunden till kyrkolämningen i museets trädgård. Foto i Sigtuna Museums arkiv.

Schakt på L:a torget vid vattenledningsgrävningen 1925. Kv. S:ta Gertrud t.v. Kv. Urmakaren t.h. Foto i ATA (nr I).

Arbman ett namn, *aere perennius*. Han hade då också hunnit med att disputerat, i Uppsala 1937. Han fick professuren i Lund 1945 och avled 1968.

Genom att materialet från vattenledningsgrävningen 1925 och de övriga schaktövervakningar och andra undersökningar som gjordes i Sigtuna under 1920-talet inte bara dokumenterades utan också analyserades av Arbman, Floderus och andra tog konturerna av en helhetssyn på Sigtunas utveckling form.

I dag, på 80 års distans, är vattenledningsgrävningen i Sigtuna 1925 inte bara av intresse för Sigtunaforskningen utan också ett stycke historia från stadsarkeologins pionjärtid.

Paradoxalt nog inleddes 1925 för Sigtunas del också den moderna process som på senare år seglat upp som ett dödligt hot mot all stadsarkeologi. Nedgrävandet av ständigt allt fler rör och kablar av alla slag medför att medeltidslagren dräneras, speciellt när schakten återfylls med genomsläpplig grus och sand. Föremål och kulturlager – arkeologernas källmaterial – bryts så ner i accele-read takt.

Den handskrivna grävrappporten är på drygt 80 sidor i folieformat. Den återges här i avskrift, i sin helhet och i princip ordagrant. Ett fåtal förtydligande redaktionella kompletteringar har gjorts. Dessa inskott har satts inom [hakparentes]. Hakparentes används också på de enstaka ställen där texten varit oläslig liksom vid redaktionella kommentarer. Författarna har lämnat en del gluggar, som de i efterhand försummat att fylla i, dessa markeras med [tomrum]. Vidare har en del små ingrepp i interpunktionen gjorts.

Redaktören har skrivit in texten från en fotokopia i Sigtuna Museum, därefter motläst den och slutligen kontrollerat den mot originalet i ATA. Korrespondens i ärendet har studerats i ATA.

Originalfoton, skisser, planer och profilritningar från undersökningen återfinns dels i ATA, dels i Sigtuna Museums arkiv.

Visserligen är det inte helt säkert att alla existerande ritningar påträffats vid arkivinventeringen 2005, men det förefaller ändå som om utgrävorna inte färdigställt allt som de planerat. När deras rapport föredrogs för riksantikvarien 25/10 1925 noterades att myndigheten avvaktade "komplett. kartor m.m." Även om en plan över svarta jordens utbredning och en plan resp. en sektion över Trekantens klinhus påföljande år lämnades in till ATA. så motsvaras ett antal hänvisningar i rapporten inte av några nu identifierade figurer (se lista över planer m.m.).

Schaktplanen, rapportens "karta I", återfinns som lös bilaga (originalet är i skala 1:2000). De punkter, där lagerbestämningar gjorts, är markerade med romerska siffror som motsvarar rapporttexten. Inmätningen av schakten och kontrollpunkterna är, jämfört med de krav som ställs idag, inte speciellt exakt. När 1925 års schakt vid de senaste årens grävningar påträffats har skillnader på upp till 1 1/2 meter noterats (Wikström 2005). Inte heller höjdavvägningarna motsvarar dagens standard. Dessa förhållanden är givetvis problematiska.

Vid grävningen blev kulturlagren och lagerstratigrafien föremål för detaljerade textbeskrivningar. Däremot ritades ytterst sparsamt med profiler. Arbman och Floderus berör orsaken till detta i början av sin rapport.

Alla grävrapportens inklistrade planer, sektioner, konstruktions- och fyndteckningar samt lösa bilagor återges här med något enstaka undantag, som inte gått att reproducera med acceptabel kvalitet. Några renritade teckningar har också lånats från de tidsskrifter där Arbman och Floderus publicerat sig. Proveniensen anges vid varje figur.

Från grävningen finns ett antal foton i form av kopior, dels i ATA, dels i Sigtuna Museum. De foton som refereras med romerska siffror finns i ATA. Övriga är onum-

rerade. En del av negativen finns i Sigtuna Museums arkiv. De foton som publiceras här är de som redaktören funnit mest talande och som dessutom gått att reproducera med acceptabel kvalitet. Fotonas proveniens anges i respektive bildtext.

En hel del föremål fotograferades i samband med grävningen, och kopior limmades fast på kartongblad, samlade i särskilda mappar. I rapporten refereras ständigt till dessa foton. Vid en genomgång 2005 i Sigtuna Museums arkiv visade det sig att många av fotona rivits bort från bladen, troligen i samband med tidskrifts- och annan publicering, och skingrats. Detta fotomaterial har överhuvudtaget inte utnyttjats för denna skrift.

I originalrapporten finns tre små målningar i färg av keramikfynd. De återges i färg liksom ett litet antal fynd som nyfotograferats. De senare bilderna är avsedda enbart som ett litet smakprov på det rika fyndmaterialet från denna grävning.

I katalogen från 1925 finns ett stort antal skisser och teckningar. Dessa har inte utnyttjats här, men ett par exempel på hur katalogbladen ser ut har medtagits.

Tack till Ebba Edberg för hjälp med korrekturet.

Referenser

- Arbman, H. 1925. Kort redogörelse för arkeologiska grävningar i Sigtuna 1925. *Fornvännen* vol. XX, hft. 3-4, s. 392-304.
- n (Arbman, H.) 1925b. Betydelsfull upptäckt. Trähus från 1000-talet återupptäckt i Sigtuna. *Svenska Dagbladet* 22/8 1925.
- Arbman, H. 1926. Bidrag till kännedom om det äldsta Sigtuna. *Fornvännen* vol. XXI, hft. 3, s. 171-195.
- Arbman, H. 1942. Sigtunaforskningen. Ett arbetsprogram. *Sigtuna Dei* vol. I, s. 7-23.
- Douglas, M. 1978. Sigtuna. Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museer, rapport (Medeltidsstaden 6). Stockholm.
- Floderus, E. 1925. Arkeologiska undersökningar i Sigtuna 1925. *Upplands fornminnesförenings tidskrift* vol. XL, s. 44-47.
- Floderus, E. 1925b. Olof Skötkonungs Sigtuna i ljuset av fynd och forskning. *Dagens Nyheter* 19/7 1925.
- Fls (Floderus, E.) 1925c. Hos en gammal viking i Sigtuna. *Dagens Nyheter* 8/11 1925.
- Floderus, E. 1927. Sigtunas underjordiska arkiv. *Svenska Turistföreningens årsskrift*, s. 155-166. Stockholm.
- Floderus, E. 1941. Sigtuna. *Sveriges äldsta medeltidsstad*. Stockholm.
- Tesch, S. 2001. Houses, Town Yards and Town Planning in Late Viking Age and Medieval Sigtuna, Sweden. *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum III: der Hausbau*. Hrsg. M. Gläser. Red. B. Dahmen. S. 723-741. Lübeck.
- Wikström, A. 2005. Sigtuna StadsGIS. Meddelanden och rapporter från Sigtuna Museer nr 23. Sigtuna

Sigtuna i augusti 2005

Holger Arbman och Erik Floderus:

Protokoll över grävning vid nedläggande av vattenledning och i samband med detta företagna grävningar i Sigtuna sommaren 1925*

[Inledning]

Sigtuna stadsfullmäktige beslöt våren 1925 att nedlägga vattenledning i staden. Ledningsschakt kommo därvid att tagas upp genom det gamla Sigtuna-stadsområdet, varför stadsfullmäktige beslöt att dessa grävningar skulle få stå under kontroll av Riksantikvarien i och för tillvaratagande av de kulturhistoriska intressena.

Grävningen av vattenledningsschakten tog sin början den 26 maj under överinseenden av antikvarie O. Janse med biträde av fil. stud. E. Floderus och H. Arbman samt med. stud. Bertil Karlholm. Grävningen avslutades de sista dagarna i september.

Schakt för vattenledningsrören upptogs så som framgår av karta I [schaktplan, bilaga]. Deras djup varierar mellan 1,5 och 1,8 m, deras bredd är omkr. 0,5 m.

Grävningsarbetet började samtidigt på två punkter, dels på "Trekanten", en obebyggd staden tillhörig tomt som i S begränsas av Storgatan, i NO av Klockgränd [nuvarande Nicolai gränd], dels på Prästgatan i dess skärningspunkt med S:t Olofsgatan.

Sedan schakten på Trekanten, Prästgatan och Långgatan (se karta I) upptagits, avstannade grävningsarbetet en tid, dels emedan ej flera gator fingo ligga med upptagna schakt

samtidigt, dels emedan arbetet förklarades i blockad. När de ovannämnda gatorna voro klara upptogs schakten på Malmen, den del av Sigtuna som är belägen Ö om den bäck som rinner förbi Mariakyrkan (se karta I). Denna stadsdel har troligen ej kommit till förr än under nyare tiden. Svart, medeltida kulturjord saknas alldeles liksom såväl medeltida fynd som fasta fornlämningar med undantag av hedniska gravar. Ingen dylik berördes dock av vattenledningsschaktet. Därefter upptogs schakten längs Storgatan samt ner i gränderna och in på gårdarna.

Emedan grävningsarbetet tidvis legat nere, tidvis åter på samma gång fortgått på 5 à 6 olika punkter, har det stundom varit svårt att få övervakningen så effektiv som önskvärd vore. Istället för att rita profiler av alla schakten vilket varit omöjligt att medhinna då arbetet med själva grävningen samtidigt måste kontrolleras, ha med 10 m mellanrum punkter uttagits vid vilka lagerbestämningar gjorts, samt en del anteckningar om lagren mellan dessa punkter.

De lösa fynden äro införlivade dels med St. Hist. Museums samlingar dels med Sigtuna Fornhems samlingar.

[forts.]

*ATA dnr 3171/1925.

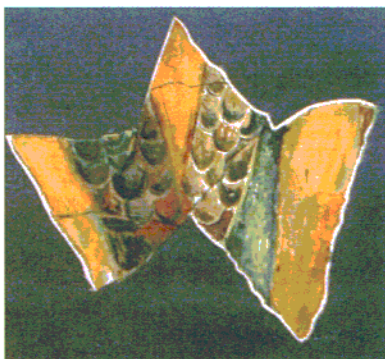
(Sigtuna Museum dnr 217/1964.)

Vid vattenledningsgrävningen 1925 övervakades drygt 1 000 meter schakt. Karta ur Sigtuna Museums GIS-databas. Jfr schaktplanen i bilaga till denna rapport.

Skärva av glaserat lergods, SF 643. Målning ur rapporten. Föremålets höjd där 55 mm.

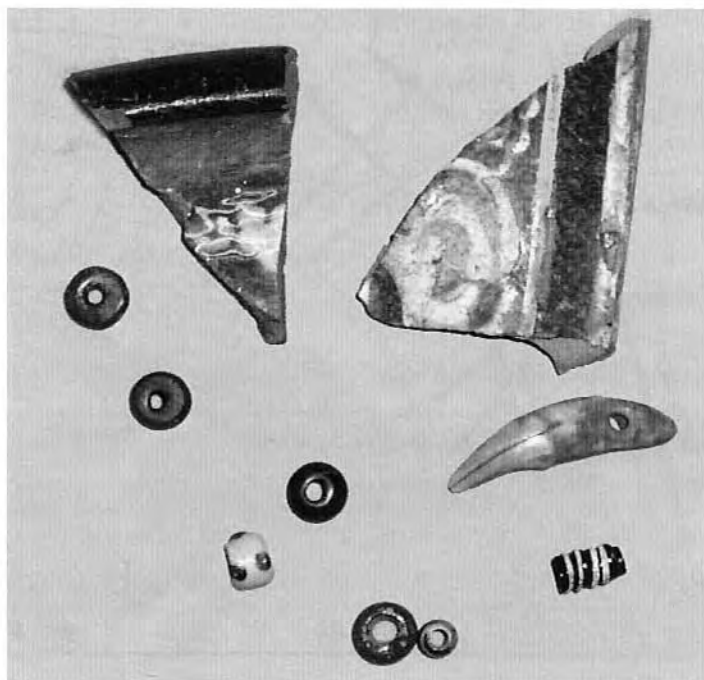

Skärva av glaserat lergods, SF 885. Målning ur rapporten. Föremålets höjd där 130 mm.

Föremål av glaserat lergods ("munkansikte"), SF 836. Målning ur rapporten. Föremålets höjd där 40 mm.

Målningarna
signerade
"L.H."

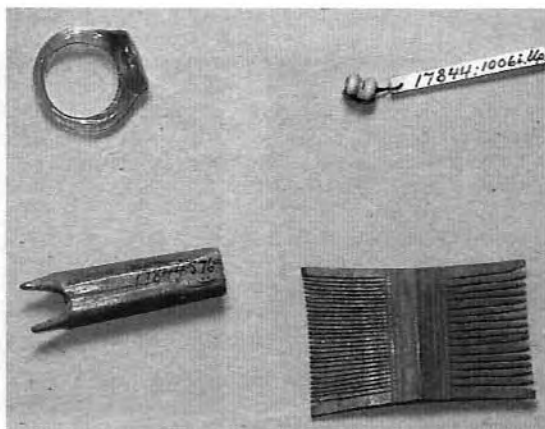

Nyckel och pincett.
Brons. SHM

Medsols fr.v.: glaserade keramikskåror, amulett av rovdjurstand, pärlor av glas, skiffer och bärnsten. Sigtuna Museum.

Medsols fr. v.: glasring, benpärla, dubbelkam snoddben. SHM.

Sländtrissor av täljsten, skiffer och ben. SHM.

Foto RE
2005

Enkelkam i horn. SHM.

Trekanten

(I beskrivning och katalog betecknad med Δ)

På Trekanten ha två schakt för vattenledningen upptagits: ett längs Storgatan och ett längs Klockgränd [nuvarande Nicolai gränd]. Schaktet längs Klockgränd ligger omkr. 3,5 m V om gränden och har nedan betecknats ΔA . Schaktet längs Storgatan ligger 1,5 à 2 m N om Storg. och har betecknats ΔB . Skärningen mellan schakten har tagits som utgångspunkt för lagerbestämningarna så att ΔAI sammanfaller med ΔBI .

Schakt A

Erhölls en skärning, som tydligt visar huru kulturlagren kila ut mot norra spetsen av Trekanten, samt så gott som upphöra mot pump-huset. Tyvärr är en sträcka på ca 20 m förut genomgrävd och lagren omrörda vid byg-gande av en krukmakarugn. 1,5 m N om III och sträckande sig 2,8 m åt N påträffades ett tegelgolv 5–10 cm under markytan. Golvet klarlades delvis (se foto IV). På en undergrund av väldiga gråstenar och mellan dem en fyllning av recenta krukskärvor, är golvet lagt av ett skikt tegelstenar. Stenarnas överytor är alldeles sönderbrända. Teglet är handslaget och av dimensionerna 30 x 14 x 9 cm. Runt omkring ugnen är en fyllning av tegelskär, skärvor av blomkrukor, "treföt-ter", använda vid bränningen, knådor och recent glasyrvara. Denna fyllning har en mäk-tighet av omkr. 1,50 m. Därunder kommer något svart mylla samt halmgyttja.

Lagerbestämningarna på ΔA äro följande:

ΔAI

- Humushaltig åkerjord, tegel, småsten. 20 cm
- Svart mylla, uppblandad med fin grågul sand, småsten, ben, trärester, tegel. 20 cm
- Kol och aska, skörbrända ben, tegel. 4 cm

d) Humushaltig (?), brun mylla, sten, kol, tegel, trärester ej så talrika som i e, ben, block, till 30 cm genoms. 20 cm

e) Mylla, starkt uppblandad med förmult-nade trärester, ärgklumpar, block mindre än i d, kol. 20 cm

f) Kol och aska uppbl. med svart mylla. 2 à 3 cm

g) Brun mylla, kolpartiklar, förmultnade trärester, block, skuret älghorn. Ca 15 cm

h) Huvudsakl. bestående av starkt för-multnade träpartiklar, svart mylla och sprid-da kolpartiklar. 15 cm

i) Kollager, något aska. 2 à 3 cm

j) Brun mylla bestående av starkare för-multnade trärester än i h, fiskfjäll mm. 20 cm. I detta lager gärdesgården.

k) Kollager, något aska. 4 cm

l) Fin, grå sand, glimmerhaltig. 2 à 3 cm

m) Grå lera (golv?). 5 à 8 cm

n) Kollager, bestående av förkolnade och ej fullt förbrända träpartiklar, hasselnötsskal, aska. 15 à 18 cm

o) Fin, brun mylla best. av förmultnade träpartiklar, fint fördelade, lergodsskärvor av grovt, svart, obränt gods. 15 cm

p) Halmgyttja, innehållande halm, vass, pinnar, kvistar, löv, träflisor, blanka ben, slagg mm. 10 cm

q) Lera, blågrå, något uppbl. med svart mylla, kol, starkt förvittrade ävensom brän-da benstycken. 10 à 15 cm

r) Halmgyttja = p. 5 à 8 cm

s) Grå grundlera. 10 cm +

ΔAII

Lagren äro här omrörda till ca 1,45 m djup. Därunder halmgyttja 10 [cm] +

[I Sigtuna Museums arkiv ett löst antecknings-blad enligt följande:

Trekanten A II 17.7

a) Humushaltig åkerjord, rikligt med tegel-skärvor, glas. 20 cm

b) Svart mylla, ben, block 30–40 [cm] i genom-skärning. Kol. 15 cm

c) Kol och aska. 2 cm

- d) Lerblandad mylla, förmultnade träpart., ben, block mindre än i föreg. 15 cm
- e) Brun lerjord, ben små söndersågade älg-hornst., kol. 50 cm
- f) Fin rödgul sand. 5 cm
- g) Kol. 5 cm
- h) Svart mylla bl. med kol, aska, sand, block genomskärning 20–30 cm. 20 cm
- i) Hårt brunt torvliknande lager, krukskärvt svart obränt gods oomerat tj. 8 cm [sic], läder. 20 cm
- j) Brun mylla uppbl. med förmultnade träpartiklar. På gränsen mellan detta och efterfölj. lager en sula 150 cm under ytan.
- k) Lera uppblandad med kol, träpartiklar. 5 cm
- l) Förmultnade träpartiklar, ben, även fiskben, hela lagret genomdraget av vita svampartade bildningar. 3 cm
- m) Gytta blandat med lera, kol, ben. 15 cm]

ΔAIII

Alla lager omrörda till halmgyttjan
10 [cm] +

ΔAIV

a) Fyllnadslager bestående av stora gråstenar, tegel, krukmakerigods (fragment av blomkrukor, kakel, glaserade kärl osv). 130 cm. Denna fyllning börjar 5 m N om III och sträcker sig ungefär 4 m S om III.

b) Svart mylla, skärvt av recent lergods (blomkrukor). 25 cm

c) Halmgyttja, brun mylla, ris, kvistar, pinnar, löv o. d. 5 cm +

ΔAV

a) Humushaltig mylla, tegel, småsten. 60 cm (skarp gräns)

b) Svart mylla något lerblandad, smärre kolpartiklar, stenar av knytnävsstorlek, starkt förrostade järnföremål, ett klinstycke, stora stenar i lagrets nedre partier. 95 cm +

c) Lera 5 cm +

ΔAVI

a) Humushaltig åkerjord, talrikt med tegel. 25 cm

b) Svart, något lerblandad mylla, ben, murbruk, kol, smärre tegelflisor, recent glasyrvara, kol. 20 cm

c) Mylla starkt uppblandad med murbruk. Fynd saknas med undantag av ett mindre ben. 2 à 3 cm

d) Lerblandad mylla, ben, smärre kolpartiklar, småsten. 20 cm

e) Rödbrun, fin sand i lagrets överkant kol, bränd lera. 1 à 3 cm

f) Samma lager som AVId. Fragment av svartgodskärl, ben. 15 cm

g) Lera. 60 cm +

ΔAVII

a) Humushaltig åkerjord, stenblock av huvudstorlek och större. 30 cm

b) Svartbrun mylla, blocken fortsätter i detta lager, mer kol än i ΔAVIb. 25 cm

c) Lera. 100 cm +

Fynd saknas vid AVII med undantag av djurben.

ΔAVIII

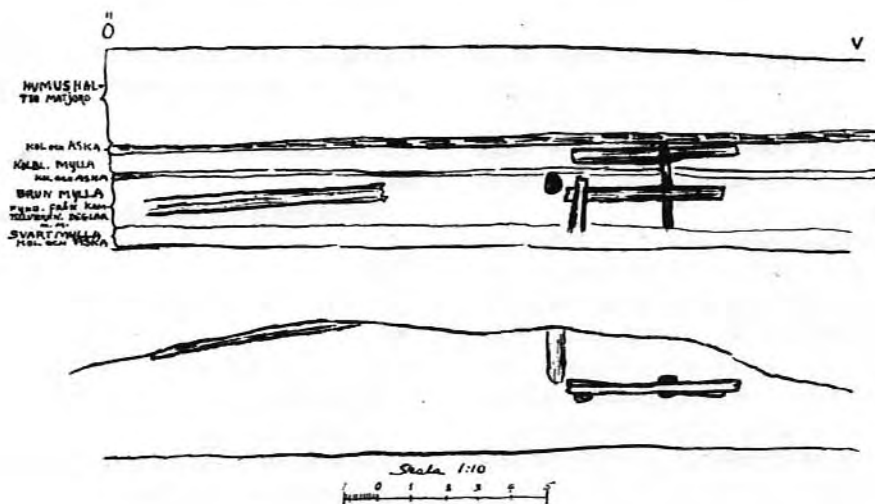
a) Humushaltig mylla, tegel, nitnagel, murbruk, sten. 25 à 30 cm

b) Lerblandad mylla, ben, sparsamt med kolpartiklar, knytnävsstora stenar. 25 à 30 cm

c) Lera, genomdragen med rostbruna gångar i de 30 à 40 övre cm. 100 cm +

Fynd saknas vid AVIII med undantag av modär nitnagel och djurben.

De lösa fynden från vattenledningsschaktet ΔA återfinnas i Statens Historiska Museums samlingar under inv. nr 17844 samt i Sigtuna Fornhems samlingar under inv. nr: 358, 371, 372, 375, 378, 380, 381, 387, 389, 391, 392, 400, 421, 426, 435, 437–439, 441, 452, 458, 466, 470, 472, 523, 554, 555, 570, 650–652, 673, 685, 689, 694, 702, 732, 895, 1027, 1087, 425.

"Karta III". Träkonstruktion. Ej i skala. Bilaga till rapporten.

Bland fynden märkas från den norra, mycket fyndfattiga delen av schaktet förutom en del fynd av yngre dato, en pilspets (SF 438) in situ, alldeles på leran, genomborrat falangben av svin (SF 439), några lerkärlskärvor av svartgods ornerade med parallella linjer och våglinjer, brända klinstycken samt avsågade älghornsbitar.

Bland fynden från östra delen av schaktet märkas ett stort antal mer eller mindre fragmentariska kammar, pärlor av glas och glasfluss, tärning av älghorn (SF 400), fragment av spelbricka av älghorn (SF 570), sländtrisor av ben och bränd lera, islägggar och ämnen till dylika, en mängd skärvor av svartgods ornerade med parallella linjer, våglinjer, snedställda streck, punkter och punktrader mm, ett stort antal avsågade älghornsbitar o.s.v.

[Schakt B]

AB

Hur schaktet upptagits och punkterna för lagerbestämningarna, se ovan!

Längs hela schaktet påträffades träkonstruktioner från ca 1 m djup ned till leran. De

voro synnerligen talrika i det torvartade lagret på 1,50 à 1,60 m djup.

I 1/2 m V om II påträffades en träkonstruktion som karta III. Konstruktionen består av två över varandra, horisontellt lagda stockar, vilka hållas i sitt läge av två nedslagna pålar. Vinkelrätt mot dessa gick en annan stock, samt ett stycke därifrån ytterligare en så som framgår av kartan III. Här upptogs ett schakt (se karta II), men emedan alla träresterna voro ytterst förmultnade kunde man ej få fram konstruktionen. Det ovan omtalade hörnet förstördes en kväll av rent okynne.

Den på foto I synliga stocken utgör fortsättning på den å karta III med a) betecknade stocken. Å foto I syns nedanför denna tre smärre pålar, vilka möjligen äro rester av en gärdsgård lik den i schaktet ΔAB funna (se nedan). Foto [oläsligt] visar en stock (den övre) på en kraftig stengrund. Den går parallellt med en å foto V synlig ca 2 m V om denna. Dess förhållande till den ovan omtalade träkonstruktionen har ej kunnat utrönas. 1/2 m under denna stock ligger en annan, se foto VI och VII. Sedan jorden bortschaktats vi-

sade det sig att även denna låg direkt på en kraftig stengrund (se foto VII). Schaktet kunde ej utvidgas längre åt S där man skulle kunna finna sambandet mellan de olika stockarna, ty där växer en stor ask samt en syrenhäck.

I den svarta jorden på 1–1,20 m djup hittades i detta schakt en hel del föremål, som tydligen härstamma från en bronsgjutares verkstad. Här hittades 1 hel degel (SF 568) samt fragment av ett flertal. Dessa deglar äro gjorda av någon porös, slaggartad massa, eller ha blivit sådana genom upphettningen. 2 gjutformar av sandsten, en för tackgjutning (SF 525i) en för gjutning av pärla (SF 449k). Bland bronsföremålen märkas en oval spännbuckla (SF 449f) med djuornamentik (foto, SF 449f), 4 pincetter (SF 449h och 697u) en ornerad (se foto SF 449 och 697) 4 vikter av järn med tunt bronsöverdrag (SF 449, 556 och 828) foto ([tomrum]), fragment av våg (SF 698f, foto) bultlås av brons (SF 449d), två söljor (SF 449e och 697m). Pärla gjuten, men ej avslipad (SF 449k), ett stort antal bronsbleck, smältklumpar, bronstrådar o.d.

Utom bronsföremålen finns från schaktet ett stort antal kammar och kamfragment av älghorn, pärlor av glas och glasfluss, järnföremål samt avsågade älghornsbitar.

13 m V om detta schakt påträffades på 1 m djup ett lager på 10 à 15 cm, vilket endast innehöll avfall från tillverkning av älghornsföremål. Schaktet för vattenledningen utvidgades här så som framgår av karta. Några byggnadsrester anträffades ej, men det visade sig att lagret med avfall fortsatte åt N ca 1,5 m från vattenledningsschaktet, dess utsträckning i V Ö är ej fullt 2 m. Bland avfallet hittades ett stort antal kambitar, kamämnen som blivit misslyckade, smärre järnföremål, krukskärvor mm.

Från samma schakt men lagret strax ovan torven (dj. ca 1,45 à 1,50 [m]) kommer tillsammans med enkelsidiga kammar, en vikt i

form av ett fyrfotadjur (SF 890a, foto). Den är gjord av järn med ett tunt bronsöverdrag.

Lagerbeskrivning

ΔBI

Denna punkt sammanfaller med ΔAI.

ΔBII

a) = AI a men mer tegel, större block. 20 cm

b) = I b. 12 à 15 cm

c) Kol. 4 à 5 cm

d) Aska. 0 à 2 cm

e) I stort sett = I e, men talrikare med kol och små partier med mycket fin, rostbrun sand. 8 à 10 cm

f) Kol, brända ben. 20 cm

g) Aska. 2 cm

h) = I g men mer kol. 8 cm

i) Kollager, uppblandat med mylla. På några ställen skjuta askränder in. Ca 30 cm

j) = I j. Hårt, brunt torvliknande lager, krukskärvor av obränt lergods, läder. 35 cm

k) Brun mylla, uppblandad med förmultnade trärester. På gränsen mellan detta och följande lager en hel skosula. 10 à 15 cm

l) Lera uppbl. med kol- och träpartiklar. 5 cm

m) Förmultnade träpartiklar, ben, även fiskben, hela lagret genomdraget av vita svampartade bildningar. 5 cm

n) Gytta blandad med lera, kol, kvistar, pinnar, ben. 15 cm +

3,5 m Ö om pkt II går en vertikal stock på 1 m djup tvärs över schaktet. Dess genomskärning är i det närmaste kvadratisk med ca 20 cm sida.

1–2 m V om II äro de övre lagren till 1 m djup ersatta med en fyllning av stora gråstenar.

ΔBIII

a) = I a. 15 cm

b) Kollager. 5 cm

c) Brungrå mylla, något lerblandad, tegel, trä, starkt förvittrade ben. 50 cm

d) Kol med inskjutande askgångar, här och där smärre partier fint grus, förvittrade ben, förmultnade träpartiklar. 5 à 10 cm

e) Brun mylla, träpartiklar ej så talrika som i följande lager, spridda kolpartiklar, ben. 15 à 20 cm

f) Förmultnade träpartiklar synes i detta lager tillsammans med brun mylla utgöra huvudbeståndsdelen, näver, ben och förkolnade träpartiklar. 15 à 20 cm

Mellan lagren e och f en horisontell stock 10 cm i genomskärning.

g) Kollager 2 à 5 cm

h) Brun mylla, förmultnade träpartiklar, ben, lergodsfragment. 10 à 15 cm

h) Halmgyttja, kvistar, ris, pinnar, löv, träpartiklar, nötskal mm. 10 cm +

ABIV

a) = I a. 25 cm

b) = I b, men mer och större kolpartiklar. 30 cm

c) Kollager med askränder och grusgångar. 15 cm

d) Asklager. 2 à 3 cm

e) Lera, starkt uppblandad med kol och grus, träpartiklar. 8 cm

f) Huvudsakligen förmultnade trärester, något lera. 5 cm

g) Aska, kol, rostbrun sand. 5 à 8 cm

h) Brun mylla, glimmerhaltig, talrikt med kolpartiklar. 5 cm

i) Aska och kol. 2 à 3 cm

j) Brun mylla, trärester, ben. 5 à 8 cm

k) Grå lera med kolpartiklar. 10 cm +

ABV

a) = I a. 30 cm

b) = I b. men mer tegel, talrikt med slaggklumpar till knytnävsstorlek. 30 cm

c) Mylla, gråsten, uppblandad med brun lera, kolpartiklar. 15 cm

d) Kollager. 0–5 cm

e) Förmultnat trä, brun lera, sand, starkt förvittrade ben. 5 cm

f) Kollager. 2 cm

g) Svart mylla, uppblandad med mycket fin sand och något gråbrun lera. 5 cm

h) Kollager genomdraget med gångar rostbrun sand och fint grus, slaggklumpar av valnötters storlek. 10 cm

i) Asklager. 1 à 2 cm

j) Rostbrunt lager, huvudsakligen bestående av avfall från kamtillverkning. 5 cm

k) Kollager uppblandat med mylla, träpartiklar, brända klinstycken. 10 cm

I detta lager en vertikalt ställd stock genomsk. 10 x 10 cm

l) Grå lera, kol, talrikt med träpartiklar, två stockar nära varandra vilka gå i ca 45° vinkel med schaktet, mälarsandsten. 25 cm +

ABVI

a) Fyllning bestående av humushaltig åkerjord, tegel, block, ben, kritpipor, recent glasyrvara. 95 cm

b) Kolhaltigt lerlager. 10 cm

c) Kollager. 2 cm

d) Grå lera, trärester, småsten 12 cm

e) Kollager. 5 cm

f) Gråbrun lera med träpartiklar, en björkstock tvärs över schaktet 20 cm i genomsk. 15 cm

g) Gråbrun lera med kolpartiklar. 5 cm +

Emedan denna del av Trekanten är en av de fyndrikaste platserna inom Sigtunas "svarta jord", har sällningen här utförts med största omsorg och i större utsträckning, än det f.ö. varit möjligt att hinna. Fynden bära i St.H.M. samlingar inv.nr. 17844 samt i Sigtuna Fornhems samlingar inv.nr. 382–386, 388, 390, 399, 401, 403, 404, 407, 408, 416, 420, 422–424, 428–433, 436, 444, 447–449, 451, 453, 454, 456, 459, 462, 473, 475, 478, 483, 484, 491, 496, 498, 503, 504, 509, 510, 511, 513, 525–527, 532, 533, 535, 549, 551, 556, 559, 561, 562, 565–569, 571, 573, 575, 576, 581, 583, 584, 887, 616, 617, 621, 622, 624, 625, 631, 632, 640, 641, 643, 644, 661, 663, 670, 671, 684, 696–698, 703–705, 717,

719–723, 727, 730, 735, 738, 742, 744, 745, 755, 759–761, 765, 801, 811, 828, 864, 893, 932, 933, 1035, 1038, 1044, 1082, 1106, 1173.

Förutom de ovan i samband med "gjutar- och kamverkstaden" omtalade fynden märkas bland fynden tre fragment av fingerringar av bärnsten alla med klack (SF 532, 533 och 1082, foto). Ringen 1082 passade samman med ett annat fragment från ΔC (SF 823a). Av andra smycken märktes ett stort antal pärlor av glas och glasfluss, bronssölja (SF 401).

Fynden utgöres till övervägande antal av älghornskammar, fragment av dylika och andra älghornsföremål.

Av kammar finnas stora enkelsidiga, dubbelsidiga med och utan beslag och enkelsidiga med triangulärt överstycke (SF 551, 573, 388, 1035, foto).

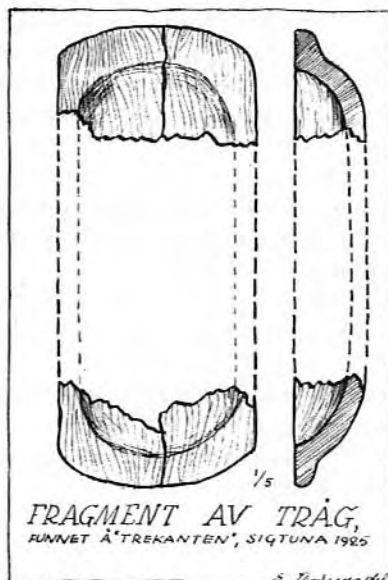
Ornamentiken utgöres oftast av cirklar med markerad mittpunkt, stundom förekommer bandflätning (SF 408) och ornamentik av streckade fält omväxlande med släta (SF 510).

Som spelpjäser får väl ett litet föremål av bränd lera (SF 864) och ett pyramidformigt föremål av älghorn (SF 571) betraktas.

Ytterligare märkas två snoddknytningsinstrument av rörben (SF 575, 576), sländtrisor av bränd lera, ben och sandsten, sigillstamp av älghorn (?) ej graverad (SF 893, foto), bennålar, järnföremål, läderavfall, keramik dels stengods, dels svart lergods ornerat med parallella linjer, våglinjer, snedställda streck och punktrader, dels glaserat lergods bland vilket en skärva som vidst. konstverk (SF 643) [se färgsida].

[Schakt "AB"]

Emedan en del träkonstruktioner av obe-stämbart slag anträffats i vattenlednings-schaktet, vid skärningen mellan schakten A och B på Trekanten, och emedan de lösa fynden här voro synnerligen talrika, upptogs

Skiss i rapporten. Ej i skala.

med ledning av de redan befintliga schakten ett nytt schakt så som framgår av karta II. Lagerföljden i detta schakt blev densamma som ΔAI (se ovan).

Lagren ligga i det närmaste horisontellt.

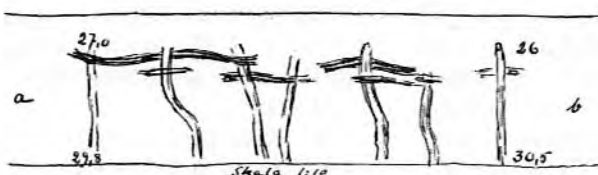
Vid avvägning av den ursprungliga markytan befanns denna ligga 6 cm högre vid schaktets SÖ spets än vid de övriga.

På 80 cm djup ned till lager g blottades ett stort antal block vilkas läge dock tycktes vara fullkomligt godtyckligt.

I lager j påträffades, sedan stenarna avlägsnats en mängd plankor och stockar på varierande höjd, och sträckande sig i alla riktningar. Något samband mellan dem tyckes ej kunna finnas.

Sedan dessa träfragment avlägsnats blottades strax ovan halmgyttjan hörnet till en byggnad (?) vilket bildats genom tvenne mot varandra vinkelrätt ställda stenar, samt några stenar omkring dessa. Se karta IV.

Någon fortsättning av väggarna kunde ej konstateras, däremot lågo två kraftiga kluv-

Skiss i rap-
porten.
Ej i skala.

VATTENLEDNINGSGRÄVNING, SIGTUNA 1925
PROFIL AV FLÅTAD GÄRDESGÅRD, "TREKANTEN" AB I

Trekanten, AB
I, sektion a-b.
Foto i Sigtuna
Museums ar-
kiv och ATA
(nr VIII).

na stockar så att de kunnat bilda ett golv. Se karta och fotografi. Nära dessa stockar låg ett tråg, som tyvärr skadats vid grävning i vattenledningsschaktet, men som dock kan rekonstrueras och ser ut som vidstående figur.

I norra delen av schaktet påträffades en gärdesgård. Den är gjord av störrar som slagits ned i marken på 5 till 25 cm avstånd från varandra. Mellan störrarna har sedan ris flåtats. Se fotografier och karta.

Under dessa träkonstruktioner vidtog halmgyttjan, där ej några lämningar av byggnader e.d. påträffades.

[Lagerbeskrivning]

Lagren a-c schaktades utan vidare bort.

d) Provsållades varvid hittades några lergodsskärvor, några stengodsskärvor, porslin och en ljussax (SF 460).

e) Detta lager innehöll oerhörda massor djurben, dels kluvna, dels hela. Ett till stora delar bevarat skelett av katt tillvaratogs. De lösa fynden inskränkte sig till 3 glaspärlor, några smärre bronsbleck, ett par flintstycken samt ett större antal skärvor av grovt lergods, ornerade och oornrade (SF 465, 468 och 544).

f) Obetydliga fynd, blott brända benbitar.

g) Talrikt med djurben. Bland fynden märkes en harpunspets av älghorn (SF 536 foto), fragmentarisk sländtrissa av sandsten, bärnstensstycke, bronsbleck och bronstråd (SF 546).

h) Mer djurben än i g. De lösa fynden något talrikare. Pärla av karneol (S.H.M. 17844), bärnstensbit, förgylld glaspärla, ornerad benplatta, sten- och lergodsskärvor, flinta mm. (SF 418, 440, 457, 534, 762).

i) Fynd saknas.

j) Detta lager är jämte o det mäktigaste och mest fyndrika. Talrikt med djurben, de flesta kluvna. En mängd avsågade ben och hornstycken. De lösa fynden återfinns i S.H.M:s samlingar under inv. nr. 17844 samt i Sigtuna Fornhems samlingar under inv. nr. 469, 402, 480, 445, 461, 467, 463, 502, 505, 543, 563, 603, 642, 701, 706, 707, 725, 734, 737, 747, 712.

Bland dessa märkas en sked av älghorn (SF 402a foto). Bladet är mycket platt, korsmärkt. Vid övergången från blad till skaft böjer en flik ut på var sida. Enkelsidig kam av älghorn med bandflätornamentik (SF 445 foto), enkelsidiga kammar ovanligt stora ornerade med parallella linjer, cirkelar, spiraler och bandflätning (SF 707a foto St.H.M. i A.T.A.), bennål med 1000-tals ornamentik lik runstensornamentik. (St.H.M. 17844). Redskap av trä av okänd användning (SF 706, foto), redskap av älghorn av okänd användning (SF 707, foto), keramik, läderavfall, sågade älghornsspetsar o.d.

o) Nästan lika fyndrikt lager som j. Talrikt med djurben, flertalet kluvna.

Fynden återfinns i St.H.M. under inv. nr. 17844 samt i SF under inv. nr. 379, 415, 417, 442, 450, 464, 474, 481, 488, 541, 548, 558, 589, 766, 790, 829.

Bland dessa märkas en del föremål, som troligen härröra från en och samma snickarverkstad. Nära intill varandra lågo en yxa, starkt förrostad, en träklubba gjord av en stam som avsågats och en gren, som lämnats kvar som handtag, 5 skifferbrynen, en del träföremål samt ett mycket stort antal spån från 1 cm till 3 dm långa. Detta spånlager var alldeles kompakt ca 10 cm och sträckte sig i det närmaste över hela det upptagna schaktet samt vidare åt norr. Emedan arbetet med grävning av vattenledningsschakt samtidigt pågick på flera andra punkter, kommo vi ej i tillfälle att vidare utvidga schaktet åt norr. Bland träföremålen från snickarverkstaden, märkes utom en del tillspetsade och avrun-

dade pinnar en åra som vidstående teckning. Bland andra fynd från detta lager märkas en barnsko (SF 829, foto) [och] en stor pärla av glasfluss, gul grund med röda våglinjer (SF 450, foto).

p) Detta lager, halmgyttjan, är betydligt fyndfattigare än de föregående. Gott om ben, men ej så talrika som i j och o. Fynden utgöras f.ö. av några lergodsskärvor, en ornerad med parallella linjer och tvärställda streck, några flintstycken, bränd lera, avsågade älghornsbitar o.d. (SF 485, 594).

q) Till detta lager höra några obetydliga träföremål, ett par krukskärvor och ett bryne av skiffer (SF 564).

Dessutom finnas från schaktet ett antal lösa fynd funna vid sällning vilka ej kunna till lager bestämmas. De utgöras till största delen av lergodsskärvor, dessutom några pärlor, en del träföremål, läderavfall mm.

De återfinns i Sigtuna Fornhems saml. under inv. nr. 434, 540, 542, 486, 710, 713, 728, 724.

[Schakt C]

ΔC

I schakt ΔB hade en del stockkonstruktioner anträffats omkr. V.

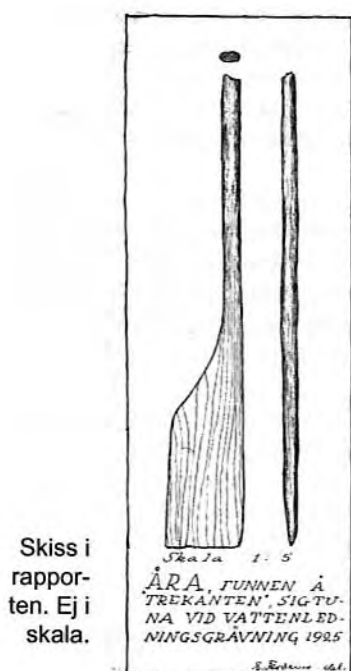
När vattenledningsarbetet i slutet av juli förklarades i blockad och allt arbete avstannade, upptogs ett schakt ΔC, såsom framgår av plankarta I. Schaktet utvidgades ej direkt från B, emedan de där anträffade stockarna skadats vid grävningen och emedan de voro mycket murkna.

I ΔC påträffades på [tomrum] m djup under markytan tvenne i rät vinkel liggande stockar, genomborrade med hål på 15 cm avstånd från varandra. Schaktet utvidgades såsom på plankarta angives av den fulldragna linjen.

Lagerbeskrivning

(Gjord i NÖ hörnet utanf. byggnaden)

a) Humushaltig mylla, småsten, ben, tegel, även ålderdomlig keramik. 45 cm

Skiss i
rapporten.
Ej i
skala.

b) Gulröd aska, kol. 10 à 15 cm

c) Grå och svart mylla, rostbruna gångar och fläckar, starkt lerblandad, få spridda kolpartiklar, trärester, småsten, tegel. 20 à 25 cm

d) Svart och något grå mylla, talrikt med förmultnade trärester, kol, knytnävsstora stenar, askränder, ben, ej tegel. 40 cm

e) Brun mylla, talrikt med trä, mycket få kolpartiklar, ben 35 cm. I detta lager en träkonstruktion bestående av en horisontellt ställd plank i riktning S-N och strax V om densamma en påle 10 cm i diameter, nedslagen i halmgyttjan.

f) Halmgyttja bestående av kvistar, pinor, ris, trärester halmstrån o.d. i brun mylla, ben svartgröna, mycket få kolpartiklar, men andra svarta partiklar. 25 cm

g) Grå lera. I de övre 10 cm en del svarta partiklar, möjligen kol. 20 cm +

I stort sett är lagerföljden densamma inom hela schaktet. I NV hörnet förekomma dock

en del kol- och asklager som för övrigt saknas. SO delen av schaktet tycks till omkr. 1 m djup under markytan bestå av senare fyllning, sten, tegel, sand o.d. I S delen av schaktet gående ca 1 m in i detsamma är ett lager älghornsavfall på 80 cm dj. under markytan. Dess största mäktighet är 10 cm.

På gränsen mellan lagren d och e träffades en del stensamlingar och stenläggningar.

I V delen av schaktet framkom en stenläggning, som möjligen kan ha utgjort grunden till en senare byggnad. I så fall är den mycket starkt ramponerad. Mellan och delvis under stenarna löpte tvenne stockar i nästan rät vinkel med varandra (foto X och karta). De lågo stumt mot varandra. I Ö delen av schaktet framkom en tämligen jämn stenläggning (foto XI och karta).

Strax ovan denna stenläggning låg ett kraftigt kol- och asklager.

Sedan dessa stensättningar avlägsnats påträffades under dem andra, som tycktes ha utgjort grunden till en byggnad (se karta VI och foto XII, XVII, XVIII).

Denna stenläggning går i en rektangel, och ungefär mitt vid norra sidan blottades en hård i jämnhöjd med de övriga stenarna (se karta VI och foto XV). Hården är lagd av gråstenar, några större flata i mitten, mindre, kullriga kring sidorna. Stenarna i mitten äro delvis alldeles sönderbrända.

Ö om denna stengrund blottades ett antal plankor och stockar i riktning N-S, d.v.s. parallellt med stenraden (se foto XIII, XIV). Plankorna och stockarna lågo på något varierande djup (ca 10 cm variation).

De flesta stockarna voro av furu, en av lövträ, plankorna voro av furu alla utom en, som var av lönn.

V om stengrunden blottades ett antal stockar, lagda tätt intill varandra i riktning V-O, tydligen utgörande någon gatubeläggning. De voro knäckta och nedtryckta på mitten, bägge ändarna vilade på stenar (se foto XXII och XXIII och karta VI). Stockar-

na saknades på en lång sträcka. De voro alla av furu.

Under och innanför den ovan beskrivna stengrunden blottades syllarna till en äldre byggnad (se foto XIX och XX och karta VI).

Syllarna bestå av ekstockar, som är lagda i vinkel med varandra. Hörnen äro bildade på så sätt (se foto XXVIII) att den ena stocken skjuter in i en urtagning i den andra. I varje stock är sedan urtagningar för plankor. Den stocken, som skjuter in under den andra, stannar stumt vid plankan som stått ned under syllen. [I marginalen:] Detta endast förhållandet med SV hörnet emedan en stor sten i senare tid tryckt ned den ena syllen och pressat den under den andra.

Hörnen vila på omsorgsfullt lagda stenbäddar. Hela syllarna vila på några få stenar, f.ö. på blotta marken. Strax utanför syllarna ligga även stenar (se karta VI och foto XXI).

På ca 15 cm avstånd från varandra – avståndet varierar mellan 13 och 16 cm – är hål borrade 2 à 2 1/2 cm i diam. tvärs igenom syllarna. På vestra sidan av norra syllen, stod ännu 1 à 1,5 dm av väggen kvar. I hålen voro käppar nedsatta och mellan dem flätat med ris.

Därefter var väggen tätad med lera. Störarna, som stodo i hålen, voro så murkna att de föllo sönder vid beröring.

Utanför huset, Ö om detsamma, preparades en del av den kullfallna väggen fram. Under ett lager av kvistar och käppar inbäddade i lera utan synbar ordning (foto XVI och XVII), låg nedre delen av väggen kullstjälp, ytterst väl bevarad (foto XXI).

Mitt i huset låg härden som var något oval. Ytterst är en ring kullriga gråstenar, innanför några större flata och en hel mängd smärre stenar inbäddade i lera. Stenarna äro alldeles skörbrända. Ovanpå härden låg ett kompakt lager aska och kol. Golvet bestod av stampad lera i vilken man lagt en hel del småsten.

I sydvestra hörnet på södra sidan har tydligen dörren varit belägen. Syllen saknar där

hål på 75 cm. På bäge sidor om denna är i syllen urtagningar för plankor, ej för störrar. Nedre delen av plankorna funnos kvar. De voro från sidan fästa med dymlingar som gått igenom syllen och plankan. Se foto av hörnet.

Utanför dörren var marken belagd med små stenar nedstampade i leran. Här mycket talrikare med småsten än inne på lergolvet. Av tak återfanns inga spår, om ej möjligen det lager av bark och näver, som låg 10 cm ovan lergolvet (foto XVI).

Samtliga lösa fynd från ΔC äro införlivade med Sigtuna Fornhems samlingar.

Fynden från de högre upp belägna lagren a–d återfinnas under inv. nr. 764, 789, 793, 795, 802, 803, 819, 824, 848, 857, 868, 869, 871–874, 876, 878, 881, 884–889, 894, 901, 902, 904, 912, 915, 918–922, 929, 984, 1001, 1005, 1010, 1011, 1019, 1032, 1047, 1049, 1050, 1056, 1103.

Bland dessa märkas i lagret med älg-hornsavfall i södra delen av schaktet fragment av ornerad spelbricka (SF 798) samt en mängd lergods. För övrigt ett flertal bennålar, varav en med stort, romboidiskt huvud med inristade skåror (SF 872 foto), fragment av gjutform av sandsten, avsedd för gjutning av tackor (SF 984), enkel- och dubbelsidiga kammar, ett stort antal pärlor av glas och glasfluss, klackring av bärnsten (foto SF 1103) keramik dels grovt ålderdomligt gods bl.a. en skärva ornerad med linjer som gå i öglor och vågor (SF 887a foto), dels senare glaserad keramik (SF 885 högmålad, se målning) [se färgsida].

Fynden från lager d–e, jorden omkring i det högre upp belägna huset, återfinns under inv. nr. 866, 867, 882, 900, 931, 936, 943, 949, 1028, 1054, 1066, 1067, 1072, 1092, 1093, 1095, 1102, 1104, 1110, 1153, 1184, 1186, 1187, 1189, 1192, 1194, 1195, 1198, 1212, 1214, 1223, 1227.

Bland dessa märkas ett kamfodral av älg-horn, ornerat med cirklar, sammanbundna

med tangenter dessutom parallella linjer och linjer som korsar varandra (SF 1028a, foto), en benplatta, ornerad med en rad cirklar och kring dem en flätning av tvenne band, som följer cirkulärernas konturer (SF 1028c, foto) en hel del bennålar, enkla oornrade, en armring av en enkel slät bronsten, diam. 5 cm (SF 1189), en mängd pärlor av glas och glasfluss, enkel och dubbelsidiga kammar, rester av tyg (SF 1054), keramik äldre och yngre, därav två skärvor ornerade med parallella linjer och över dessa en rad cirklar (SF 1189 och 1194).

Fynden från klinhuset och den närmast omgivande jorden återfinnas (i Sigtuna Fornhem) under inv. nr. 809, 812, 817, 821, 823, 870, 930, 938–940, 945, 947, 948, 950, 968, 1091, 1100, 1105, 1111, 1145, 1151, 1157, 1158, 1180, 1181, 1183, 1190, 1191, 1193, 1203, 1221.

Dessa fynd utgöres till största delen av keramik, grovt mörkt gods, ornerat dels med parallella linjer, dels med våglinjer, intryckta punkter och punktrader etc. Förutom kera-

miken märkas en sölja av brons, funnen under den kullfallna väggen Ö om klinhuset på gränsen till halmgyttjan (SF 1111, foto), en del bennålar (SF 823, foto och 1151), islägg, sländtrissa, kamfragment, ett litet föremål av bränd lera (SF 1091, foto) mm.

Fynden från ett provschakt, som tagits upp i halmgyttjan under klinhusets golv, återfinnas under inv. nr. 906–908, 911, 913, 914, 916, 917, 923, 1148, 1150, 1188, 1202.

Bland dessa märkas en genomborrad rovdjurstand, en islägg och pärlor (SF 917), rester av tyg (SF 923), bennålar och en lagg till ett träkärl (SF 1148), läder, keramik mm.

Dessutom finns från ΔC ett antal fynd gjorda i uppkastad jord och utan närmare fyndplats under inv. nr. 769, 853, 875, 880, 892, 962, 1039, 1043, 1045, 1064, 1068, 1069, 1073, 1082, 1096, 1097.

Med undantag av några pärlor, en del kamfragment och en del mer eller mindre recenta järnföremål, utgöres dessa fynd av keramik, dels tidig medeltida, bl.a. en hel kopp (SF 1096), dels recent vara.

Långgatan

(Se karta I)

Schaktet upptogs på gatans västra sida ca 1 m från de angränsande tomterna. Ledningen drogs från Storgatan ned till Hammarska gården V. kv.

Kulturlagren voro i norra [än]den [av] schaktet synnerligen mäktiga och fyndrika, men tunna av mot söder och upphöra alldeles under pkt XI (se karta I). Söder därom ligga recenta kulturlager direkt på grus och mosand.

8 m S om pkt II skar vattenlednings-schaktet över en stenkonstruktion, som kartskiss XVI och foto XXXIII och XXXIV [visa]. På 1,45 m djup i svarta kulturjorden ligger en plan sten 1,30 m lång och 1 m bred. Dess tjocklek varierar mellan 21 och 28 cm.

Ovanpå denna låg fyra smärre stenar, de två största av dessa i det närmaste plana tj. 30–33 cm. Intet murbruk anträffades. Stenarna lågo i den svarta jorden och kring dem hittades en del krukskärvor av grovt gods, avsågade älghornsbitar och slaggklumpar (SF 414).

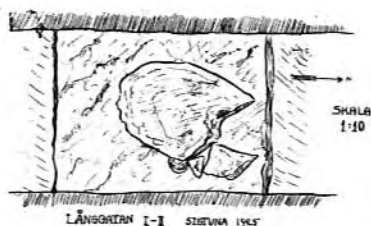
10 cm under stora stenen vidtog blågrå grundlera.

Vid skärningen med Storgatan träffades i schaktet en hel del träkonstruktioner, vilka beskrivas i sammanhang med Storgatan.

Lagerbestämning

I

- a) Vägfyllnad, grus, föga tegel. 15 cm

"Kartskiss XVI". Långgatan I-II. Skiss i rapporten. Ej i skala.

b) Svart mylla, tegel, ben, block, talrikt med kolpartiklar. 65 cm. Tegel endast i lagrets övre 35 cm

c) Kollager, aska. 3 à 5 cm

d) Mylla, något lerblandad, knytnävsstora stenar, ben, förmultnade trärester, kolpartiklar. 15 à 20 cm

e) Mylla brun, trärester, block, mer än i föreg. lager, myllan genomdragen av rostbruna gångar, ben, spridda kolpartiklar. 25 à 30 cm

f) Lerblandad mylla, kol, ben, småsten. 25 cm

g) Gråblå grundlera. 2 cm +

II

a) = I a. 20 cm

b) Grå mylla, starkt grusblandad, tegel, knytnävsstora stenar, block som gå ned i nästa lager. 15 cm

c) Svart mylla, stenar, tegel, ben. 15 à 20 cm

d) Kol och aska, bränd lera. 5–8 cm

Lagrets utsträckning 1 m.

e) Svart mylla något lerblandad, trärester, ben, block, kolpartiklar, genomdraget av rostbruna gångar, fiskfjäll, klinstycken. 35 cm

f) Grå mylla starkare lerblandad än föregående lager. Förmultnade trärester, ben, kol, block, i botten är lagret starkare lerblandat. 50 cm

g) Gråblå lera. 5 cm +

III

a) = I a. 25 à 30 cm

b) = II b men mer tegel. 15 à 20 cm

c) = II c men kol. 30 cm

d) Grå mylla, lerblandad, ben, kolpartiklar, trärester. 25 cm

e) Grå mylla, starkare lerbl. än föreg. lager. Mer kol, askränder, ben. 20 à 30 cm

f) Gråblå lera. 15 cm +

IV

a) Vägfyllnad, bestående av grus och småsten, därunder kompakt tegellager. 50 cm

b) Svart mylla, innehållande rikligt med ben och tegel. 10 cm

c) Kol, aska. 8 à 10 cm

d) = b. Tegel åtminstone på 105 cm dj. 20 cm

e) Kol och aska. 2 à 3 cm

f) Svart mylla, ben, gulbrun lera. 10 cm

g) Kol och aska. 2 à 3 cm

h) Mylla, kol, träpartiklar, brunaktig lera, ben ej så rikligt som i f. 30 cm

i) Lera. 5 cm +

V

a) Gatufyllning, tegel, modern keramik, grus. 15 cm

b) Tegel mycket små partiklar, småsten, sand. 5 à 10 cm

c) Sandblandad mylla, tegel, större partiklar än i b, block. 20 cm

d) Grå mylla något lerblandad, småsten, kolpartiklar, ben. 40 cm

e) Grått asklager. 1 à 2 cm

f) Som d men mer kol. 15 à 20 cm

g) Mörk mylla, förmultnade trärester, småsten. 10 cm

h) Grå lera. 20 cm +

VI

a) = V a. 20 cm

b) = V b. 5 cm

c) Grå mylla, starkt tegelblandad, spridda kol, block. 20 cm

d) Svart mylla sten i lagrets övre del, något lera, genomdraget 30 cm under lagrets överkant av en murbruksgång 2 à 3 cm märktig och 1/2 m utsträckning, 20 cm därunder ett lika stort kol- och asklager. 90 cm

e) Något lerblandad sand. 20 cm +

VII

a) = V a. 5 cm

b) = V b. 10 cm

c) Svart mylla, kol, småsten, tegel, block. 30 cm

d) Svart mylla, sandblandad, tegel saknas, småsten, talrikt med djurben. 45 cm

e) Sand, något lerblandad. 40 cm +

VIII

a) = V a. 15 cm

b) = V b. 10 cm

c) Svart mylla, tegel, småsten, stora block, talrikt med djurben. 30 cm

d) Svart mylla, djurben, tegel saknas. 40 cm

e) Sand, något lerblandad. 55 cm +

IX

a) = V a. 12 cm (skarp gräns)

b) = V b. 10 cm

c) Grå mylla, starkt tegelblandad, block, ben. 25 cm

d) Svart mylla något lerhaltig, ben, knyt-nävsstora stenar, block, kolpartiklar. 50 cm

e) Fin sand, knyt-nävsstora stenar. 5 cm

f) Grå lera, sandblandad genomdragen av grusgångar. 50 cm +

X

Alla lagren ner till sanden äro omrörda från 4 m N om X till 1 m N om XI emedan en avloppsledning här dragits fram i vattenledningsschaktets riktning.

XI

a) = V a. 15 cm

b) Mörk sandblandad mylla, tegel. 10 cm

c) Kollager, småsten, tegel saknas. 5 à 10 cm

d) Rent grus. 20 cm

e) Pinnmo. 1 m +

XII

a) = V a, mycket tegel. 20 cm

b) = XI b. 15 cm

c) Mörk mylla, tegel (obetydligt), murbruk. 10 cm

d) Pinnmo. 1 m +

2 m N om XII börjar på 35 cm djup under ytan ett kollager som sträcker sig åt N.

XIII

- a) = V a. 20 cm
- b) = XI b. 20 cm
- c) Mörk mylla, tegel, småsten, murbruk.
- 10 cm
- d) Pinnmo. 1,10 [m] +

1,5 m S om XIII kraftigt kollager utan tegel, med knytnävsstora stenar, träpartiklar. 10 cm. Det sträcker sig blott [λ] 2 m åt S.

XIV

- a) = V a. 15 cm
- b) = XI b. 20 cm
- c) Pinnmo.

XV

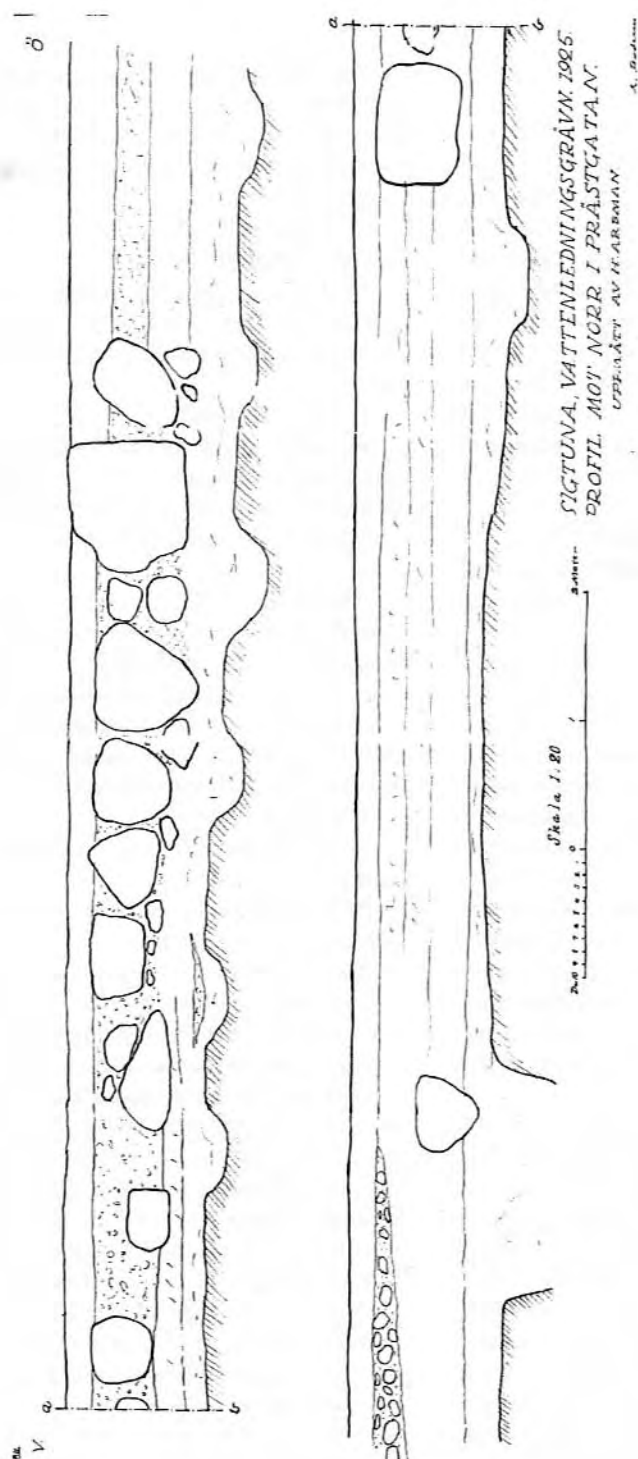
- a) = V a. 25 cm
- b) = XI b. 15 cm
- c) Pinnmo. 1,10 [m] +

Den svarta kulturjorden på Långgatan var synnerligen fyndrik framför allt i närheten av Storgatan I–III samt längre ned VII–IX. Fynden äro införlivade med SHM:s samlingar under inv. nr. 17844 samt med Sigtuna Fornhems samlingar under inv. nr.

409–414, 427, 476, 479, 493, 494, 507, 508, 529, 531, 537, 539, 545, 547, 550, 552, 572, 577, 578, 582, 588, 589, 600–602, 610, 611, 613, 615, 623, 633, 636, 739, 748, 1122.

Bland dessa märkas ett remändbeslag av brons (SF 550b, foto [tomrum]), ett stort antal bennålar, varav två med antydning till ornamantik (SF 508d och 537a foto [tomrum]). Mellan III o IV hittades en stor platta av älghorn (SF 552 foto [tomrum] och teckning [tomrum]). Den är runtom ornerad med koncentriska cirklar. Den uppåt gående halsen är avbruten. Tydligt har det funnits en till lika stor platta med vilken denna varit förenad eller varit meningen att förena. För övrigt märkas ett stort antal kammar, enkel- och dubbelsidiga, de flesta av älghorn, några av ben. Pärlor av glas och glasfluss, sländtrissor av ben, bränd lera, trä och sten, lergods av det i Sigtuna vanliga obrända, mörka slaget ornerat med våglinjer, parallella linjer, snedställda streck, punkter och punktrader mm.

Bland skärvorna märkas ett antal av ovanligt (grovt) tj. gods 0,8–2 cm ornerat med snedställda streck och parallella linjer, samt med en mycket karaktäristisk mynningsrand (SF 578, teckn. [tomrum]). Även finnas hankfäste av ett lerkärl av grovt vikingatids-gods (SF 572, teckn. [tomrum]).

["Karta XII".] Bi-
laga till rappor-
ten. Ej i skala.

Prästgatan

(se karta I)

Vattenledningsschaktet upptogs här på gatan N sida ca 1 m från de angränsande tomtarna. Punkternas numrering, se kartan!

Kulturlagren nådde sin största mäktighet vid pkt I, ca 1,50 m. Därifrån kilade de ut mot V, så att kulturlager och fynd alldeles saknas omkr. pkt X. Vid pkt XIV börjar svart mylla åter uppträda och fortsätter sedan så långt schaktet grävts åt V. Ledningen följer ej hela vägen Prästgatan utan har dragits in på tomten V. kv. 2 där den går 2 à 2 1/2 m S om gatan.

1,6 m från pkt I åt V träffades 20 cm under markytan en mycket kraftig grund lagd av stora gråstenar (se karta XII samt foto XXIX och XXX).

Grunden fortsätter i N schaktväggen omkr. 5 m. Emedan den går i mycket spetsig vinkel med schaktet är det möjligt att den fortsätter längre åt Ö norr om detta. V om grunden vidtager ett kraftigt raslager bestående av gråsten och murbruk. Grunden är ej murad. Spridda tegelpartiklar förekomma till grundens underkant. Där vidtager svart kulturjord och under den mosand. På ett flertal punkter (se karta XII) går dock kulturjorden ner i sanden. Runda gropar från 1/2 till 1 m i diam. äro grävda i sanden. Dessa innehåller en gulbrun, sandblandad mylla, djurben i en [grop] krukskärvor av obränt, mörkt gods. Jordprov tagna.

Nedanför S:t Nicolai ruin fanns inget rent sandlager, endast en mängd gråstenar samt mycket obetydligt med murbruk.

I m V om pkt VII har ett schakt dragits in över den N om Prästgatan belägna tomten, "Villan". Här träffades 8 m norr om schaktens skärningspunkt i den lerblandade och något myllblandade sanden på 55 och 85 cm djup under markytan skelett av två fullvuxna personer. 1,5 m N om detta ytterligare ett i samma lager på 75 cm djup. Norr om detta ytterligare åtminstone 5 skelett, av vilka 1

var omrört. Vattenledningsschaktet fortsätter [tomrum] m åt N. De sista 3 m inga skelettfynd. Skeletten orienterade Ö-V.

Lagren voro här 4 m N om schaktet längs Prästg.

a) Humusaktig mylla, talrikt med tegel, småsten, murbruk. 40 cm

b) Raslager, murbruk, gråstenar (till 30 cm diam.) lerblandad mylla, i botten på lagret talrikt med kol. Raslagret föga kompakt. 40 cm

c) Grus - mosand.

Raslagret tunnare av mot N så att murbruk och gråsten nästan saknas 5 m N om den pkt, där lagerbestämningen gjordes. Lagret med lerblandad och grusblandad mylla är här 55 cm.

0,60 m V om pkt XI drogs ett schakt upp från Prästgatan över den norr därom belägna tomten St. kv. 29. Härvid påträffades 12 m N om schaktets utgångspunkt skelettrester på 70-80 cm djup under markytan, 2,4 [m] N därom anträffades även skelett på ungefär samma djup. Spår efter träkistor.

Lagren voro här:

a) Mylla, humushaltig, innehållande recent glasyrvara. 20 cm

b) Brungrå mylla, småsten, murbruk och större block. 70 à 80 cm

Skeletten orienterade Ö-V.

Ca 50 m V om dessa gravar ligger eller låg S:t Nicolai ruin. Strax NO om skeletten på "Villans gård" ligger S:t Lars ruin.

Omkring pkt XVIII träffas brun ishavslera, vilken dock 10 m V därom går ned under mosanden. Klippan går här upp, så att den vid pkt XXI träffas 1,15 m under markytan. Ovanpå klippan 50 till 70 cm under ytan i lerblandad mylla skelett. Urberget går i hela V. kv. 2 upp 1/2 till 1 m under ytan men ligger djupare ned längre åt V.

Skelett träffas här från pkt XIX till omkr. pkt XXV. Några spår av träkistor men intet gravgods funnet.

9 m V om XIX hittades en ugn av tegelsten. Den hade förut skadats vid nedläggan-

"Karta XIII". Bilaga till rapporten. Plan av tegelugn. [Ej i skala.]

de av avlopp, så att blott hälften var kvar. På en grund av två trappstegsformigt lagda skift har lagts en dubbel ring av tegelstenar (se karta XIII och foto XXXI och XXXII). Teglets diam. 32 x 14 x 10 cm. Stenarna innanför ringen äro alldeles skörbrända. I fogarna mellan dem jämte lera även metallisk koppar. Ugnens djup under markytan 60 cm. Under ugnen lerblandad mylljord, innehållande såväl människo- som djurben (en svinbet bl.a.).

På denna tomt, V. kv. 2, har för ej länge sedan legat ett växthus och före den tiden ett krukmakeri, som ägdes av kostnären Lehman. Enl. äldres utsago bör krukmakeriet ha legat ungef. där ugnen nu är belägen.

7 m V om pkt XXIII drogs ett schakt upp genom den N. om huvudschaktet belägna tomt, samma tomt på vilken blocket med friserinskriften är belägen. Lagerbestämningen gjordes var 5te m med utgångspunkt från Prästgatans norra gräns.

I

- a) Svart mylla utan artefakter. 35 à 40 cm
- b) Brun, lerbl. mylla. 30 cm
- c) Sand med stora block, något murbruk. 70 cm +

II.

- a) = I a. Block, som legat i bruk, tegel. 30 cm dj. murbrukslager av ca 5 cm mäktighet. 40 cm
- b) = I b. I detta lager på 65–70 cm djup 2 skelett av fullvuxna personer, det ena sträckande sig tvärs över schaktet, det andra endast med med fötterna i V schaktväggen. Intet gravgods. Skeletten orienterade i Ö–V.
- c) = I c men ej så stora block.

III.

- a) = I a. 20 cm
- b) Brun lera 75 cm. 70 cm under ytan 1 m S om III en skalle av fullvuxen person i Ö schaktväggen. 1 m N om III 50 cm under markytan skelett av fullvuxen person. 2,5 m N om III skelett av fullvuxen person.

IV

- a) Svart mylla. 20 cm
- b) Brun lera. 60 cm
- c) Gråvit stoftliknande sand med smärre block. 65 cm +

V

- a) = IV a. 20 cm
- b) = IV b. 20 cm
- c) = IV c. 20 cm

d) Urberg +

VI

- a) = IV a. 10 cm
- b) = IV c. 30 cm
- c) Urberg +

Förutom några djurben har inga lösa fynd gjorts inom denna tomt.

Vid V. kv. 2:s vestra tomtgräns går vattenledningsschaktet ut till Prästgatan och följer sedan denna i dess södra dike omkr. 58 m, varefter det gör en vinkelkrök och följer vägen öster om "Borgmästarvreten" (se karta I).

Där vattenledningsschaktet går i Prästgatan södra dike, finnas två smältgropar i leran, vilka genomskurits av schaktet. Den ena sträcker sig från 6,80 m V om XXIX till 7,10 m V om samma punkt. Gropen går ned ungefär 40 cm under lerans ursprungliga yta. Dess mynningsdiam. är 30, dess bottendiam. 20 cm. Gropens innehåll utgöres av starkt kol- och lerblandad svartmylla. Kolpartiklarna äro koncentrerade till ett brandlager i botten, ca 5 cm mäktigt, i vilket en mängd knytnävsstora slagglumpar ligga inbäddade tillsammans med brända lerstycken. Slagg och bränd lera förekomma även i den ovan kollagret belägna delen av gropen.

Talrikt med djurben i lagret ovan gropen till 30 cm under markytan.

Den andra gropen sträcker sig från 1,4 m V om XXX till 3,2 m V om samma pkt (se karta XIV). Dess mynningsdiam. är 1,80 m, dess bottendiam. 0,50 m. Gropen tycks ej vara genomskuren i dess mittlinje av schaktet, utan endast i dess södra kant, såvida den är rund. Man ser nämligen endast obetydliga spår efter den i schaktets S vägg och schaktets bredd är här 60 cm. Denna grop är mycket snarlik den ovan beskrivna (se karta XIV). I lagret ovanför gropen, vilket består av något lerblandad mörk mylla, ligga en mängd block (till ca 30 cm diam.) vilka fortsätta ett stycke ned i nästa lager. I samma lager som

stenarna talrikt med djurben, de flesta kluvna. Innehållet är starkt ler- och kolblandad mylla.

Kolpartiklarna hopa sig till ett 10 cm mäktigt brandlager i botten, i vilket en mängd slagg- och brända lerstycken ligga. Slaggen fortsätter även högre upp och följer kulturlagren strax ovan den ursprungliga leran i omkr. 2 m åt Ö och V.

Kulturlagrens mäktighet är i det närmaste densamma från V. kv. 2 till den pkt där vattenledningsschaktet svänger upp längs Borgmästarvreten. Här fortsätter kulturjorden ca 40 m, varefter det är svårt att avgöra huruvida det finns kulturjord eller ej. Fynden upphöra även så gott som alldeles strax norr om pkt III (se karta I). Vid grundgrävning till en villa på Borgmästarvreten ca 25 m N om pkt IV hittades fyra skelett orienterade i Ö-V vilka dock borttogos innan Riksantikvariens underrättats. Detta skedde våren 1925, senare hittades i jord undanschaktad vid denna grundgrävning en enkel, ornerad bennål. Den har förvärvats till Sigtuna Fornhem och bär inv. nr. 942.

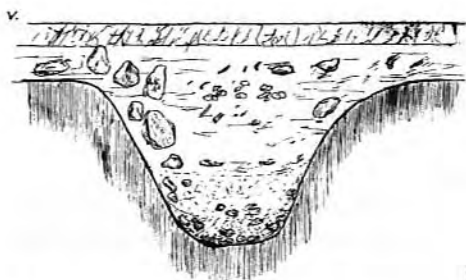
Lagerbeskrivning

I

- a) Vägfyllnad, småsten, något tegel. 35 à 40 cm
- b) Svart mylla, tegelskärv, småsten, murbruk, ben. 25 cm
- c) Svart, fin mylla, murbruk, tegelpartiklar, småsten, rikl. med kol i motsats till föreg. lager. 30 cm
- d) Svart mylla, tegel och murbruk saknas, talrikt med ben, stenar av knytnävsstorlek. 40 à 45 cm
- e) Pinnmo. 20 cm +

II

- a) = Ia 20 cm. Svart mylla i dess nedre partier.
- b) Raslager, murbruk och block större och mindre. 40 cm

"Karta XIV". Smältgrop, Prästgatan
XXX-XXXI. Bilaga till rapporten. Ej i skala.

c) Fin, svart mylla, murbruk, ben, stenar, 20 cm

d) Något lerblandad mylla, småsten och något större block (till barnhuvuds storlek). Murbruk saknas. 20 cm

e) Pinnmo. 45 cm +

III

a) = I a. 20 cm

b) Raslager, starkt myllblandat, större block, tegel saknas. 30 cm

c) Fin, svart mylla, småsten, tegel. 45 cm

d) Något lerblandad mylla, knytnävsstora stenar, ben. 30 cm

e) Pinnmo. 25 cm +

Strax V om III går kulturlagren, d.v.s. lager d ned åtminstone 1 m i pinnmon (se karta [tomrum]). Lagrets konsistens är hela tiden detsamma, med undantag av några få, spridda kolpartiklar i groppen.

IV

a) = I a. 25 cm

b) Rent raslager (gråsten och murbruk). 25 cm

c) = III c. Stenarna från föreg. lager gå ner i detta. 40 cm

d) = III d. Stora stenar. 40 cm

e) Pinnmo. 15 cm +

V

a) = I a. 30 cm

b) = IV b. 30 cm

c) Stora stenar, tegel, föga bruk. 20 cm
d) Fin svart mylla, småsten, tegel. 25 cm
e) Lerbl. mylla, knytnävsstora stenar, tegel saknas. 15 cm

f) Pinnmo 20 cm +

VI

a) = I a. 25 cm

b) Stora stenar i brun mylla, starkt uppbl. med bruk, tegelpartiklar. 30 cm

c) Kompakt raslager bruk, stenar, tegel. 5 cm

d) Svart mylla, starkt lerblandad, sten, tegel saknas, genomdraget av gångar av gul, fin sand. 25 cm

e) Gråbrun lera med rostfärgade gångar, småsten. 15 cm

f) Pinnmo med stora block. 50 cm +

VII

a) = I a. 25 cm

b) = VI b, men ej så mycket bruk. 25 cm

c) = VI c småsten, tegel saknas. 10 cm

d) = VI d. 15 cm

e) = VI e. 20 cm

f) = VI f. 55 cm +

VIII

a) = I a. 25 cm

b) = VI b. 20 cm

c) Svart mylla starkt lerblandad, sten, tegel saknas. 20 cm

d) Ljus, sandhaltig, lerblandad mylla. 5 cm

e) Pinnmo. 75 cm +

IX

a) = I a. 20 cm

b) = VI b. 15 cm

c) Ljus, lerblandad, sandhaltig mylla, småsten. 25 cm

d) Pinnmo, 80 cm +

X

a) = I a. 30 cm

b) Lerblandad mylla, block. 20 cm

- c) Ljus, lerblandad mylla sandhaltig.
Mäktiga block (1–1,5 m i diam.) 20 cm
d) Pinnmo. 80 cm +

XI

Alla lager som X

XII

Alla lager som X

XIII

Alla lager som X

XIV

- a) Vägfyllnad. 20 cm
b) Pinnmo. 130 cm +

XV

- a) Vägfyllnad. 20 cm
b) Mylla blandad med småsten, kol, något tegel, trä. 20 cm
c) Brun lera. 80 cm
d) Pinnmo. 30 cm +
Lagren b och c kila ut ca 5 m Ö om XV.

XVI

- a) Vägfyllnad. 30 cm
b) = XV b, men innehåller även murbruk.
25 cm
c) = XV c. 30 cm
d) = XV d. 65 cm +

XVII

- a) Vägfyllnad. 30 cm
b) Lera bl. m. sten och block m. över 1 m genomsk. 35 cm
c) Pinnmo. 85 cm +

XVIII

- a) Vägfyllnad. 10 cm
b) Stenbl. lera, brun. 20 cm
c) Pinnmo. 120 cm +

XIX

- a) Vägfyllnad. 10 cm

- b) Svart mylla, småsten, tegel, sand. 25 cm

- c) Brun lera, uppbl. m. småsten 120 cm
d) Pinnmo. 5 cm +

XX

- a) Humushaltig mylla, tegelskär. 20 cm
b) Grå mylla. Lerhaltig, småsten, tegel mer än i a. 30 cm
c) Grå mylla, starkare lerblandad än föregående lager, tegel saknas. Skelett av fullvuxen person på 65 cm djup. Rubbat. 30 cm
d) Urberg +

Det första människoskelettet träffas 2 m V om XX. Djupet varierar mellan 40 och 60 cm. De flesta skeletten omrörda.

XXI

- a) = XX a, nyligen omgrävd. 20 cm
b) = XX b men mindre tegel. 30 cm
c) Mosand. 80 cm +

Från 2–8 m V om XXI går urberget upp till 60 cm under markytan. 7 m V om XXI ett ej omrört skelett av fullvuxen individ 40 cm under ytan. Därifrån fram till XXII spridda ben.

XXII

- a) = XX a. 20 cm
b) = XX b föga tegel, människoben. 25 cm
d) Lera. 30 cm
e) Sand, överst i sanden kokosnötstora stenar. 40 cm
f) Urberg +

I lager b även talrikt med djurben. 4 m V om XXII skelett av fullvuxen individ på 70 cm djup. Från 4–8 m V om XXII ett flertal skelett varav åtminstone tre ej äro omrörda. Alla ligga på 60 à 70 cm djup.

XXIII

- a) = XX a
b) Grå mylla, lerhaltig, spridda kolpartiklar. Tegel saknas. 20 cm
c) Brun myllblandad lera. 45 cm
d) Mosand. 30 cm

- e) Urberg +
Se profil karta XV.

XXIV

- a) = XX a. 20 cm
b) Sandblandad lera. 30 cm
c) Urberg +

XXV

- a) Lagerbestämningar saknas
b) Lagerbestämningar saknas
c) Lagerbestämningar saknas

XXVI

Avståndet från XXV till XXVI 20 m.

- a) = XX a men tegel saknas. 15 cm
b) = XX b, mylla, något småsten, kritpipa.
10 cm
a) Lera något blandad med svart mylla,
fynd saknas. 90 cm +
1 m V om XXVI går klippan upp till 1 m
under ytan.

XXVII

- a) = XX a utan tegel. 20 cm
b) Sandblandad något lerhaltig mylla. 15
cm
c) Lera. 1,15 m +

XXVIII

- a) = XX a utan tegel. 25 cm
b) XXVII b. 10 cm
c) XXVII c. 50 cm
d) Jordfast sten +

XXIX

- a) Mycket mörk, föga humusaktig mylla.
Djurben. 20 cm
b) Lera, genomdragen av svarta myll-
gångar. 80 cm
c) Urberg +
Från 2 m V om XVIII till XXIX mycket
stora stenar (genomsk. över 1 m).

XXX

- a) = XXIX a. 10 cm

- b) Mörk mylla, något lerblandad, talrikt
med djurben och slagg.

- c) Grå lera. 90 cm +

Lager b kilar ut ca 1 m V om XXIX

XXXI

- a) = XXIX a
b) Starkare lerblandad mylla än vid XXX,
kolpartiklar, genomdragen av rostbruna
gångar. 15 cm
c) Brun lera. 1 m
d) Urberg +

5 m V om XXXI går schaktet i vinkel och
följer Borgmästarvreten.

I

(se karta [tomrum])

Vid anläggande av Prästgatan [blev] det
översta lagret kulturjord bortschaktat.

- a) Svart mylla, spridda kolpartiklar, något
tegel. 30 cm
b) Mylla, grå, lerblandad, spridda kolpar-
tiklar, tegel saknas, ben, skärvor av mörkt,
obränt lergods. 30 à 35 cm
c) Lera. 85 cm +

II

- a) Humushaltig mylla, tegel. 20 cm
b) = I b. 30 cm
c) = I c. 1 m +
I lager a och b stora stenar. 5 m N om II
upphör det svarta kulturlagret.

III

- a) = II a. 20 cm
b) Lerblandad mylla. 55 cm
c) Brandlager, starkt murbrukshaltigt. 3 à
5 cm
d) Lera. 60 cm +
Brandlagret c börjar omkr. 1 m S om III på
50 cm djup och fortsätter i en båge nedåt. Sitt
största djup når det 4 m N om III där det lig-
ger 1 m under markytan varefter det går tvärt
uppåt till 75 cm djup på 4,6 m N om III där
det kilar ut och delvis ersätts av ett lager ej

fullt förkolnat trä, vilket slutar tvärt 5 1/2 m N om IV.

IV

a) Vägfyllnad bestående av lera, småsten och något tegel. 10 cm

b) Myllblandad lera, block. Ca 20 cm

c) Lera 125 cm +

Fyndlöst.

Mellan 2 och 4 m N om IV stora stenar i lager b och ned i c. Brandlagret går under dessa i leran på ca 1 m djup. Den del av leran som ligger över brandlagret starkt bemängd med kolpartiklar.

Fynden från Prästgatan koncentrera sig till två platser, dels sträckan I–VIII dels omkr. XXXI och vägen upp längs Borgmästarvren. Mellan dessa förekomma även fynd men ytterst sparsamt såsom XVII–XXI där en del krukskärvor av mörkt, obränt gods hittades (SF 682 och 597) och XXVIII där en liten ringsölja av brons är funnen strax ovan grundleran (SF 1042, teckn.).

Från schaktet i Villans trädgård (se ovan) härröra 1 sländtrissa av bränd lera, 5 öre 1857, en svin- och en hundtand (SF 1234).

Fynden från sträckan I–VIII äro införlivade med Sigtuna Fornhems samlingar under inv. nr. 376, 538, 596, 598, 599, 638, 645, 646, 647, 648, 649, 653, 654, 655, 686, 666, 667, 668, 669, 675.

Bland dessa märkas två söljor av brons (SF 598, 599), en pilspets av järn med spetssovalt blad och tånge (SF 638). Sax av järn (SF 598), en del brons och järnföremål av obestämbär form, lerkärleksfragment av svart, obränt gods ornerade med våglinjer och parallella linjer, avskurna älghornsbitar mm.

Fynden från schaktet vid Borgmästarvren återfinnas i Sigtuna Fornhems samlingar under inv. nr. 672 och 677. De utgöras, med undantag av ett smärre järnföremål och ett skifferbryne, uteslutande av krukskärvor av obränt, mörkt gods ornerade med våglinjer, parallella linjer, intryckta punkter och punktrader, snedställda streck och upphöjda åsar.

Storgatan

Storgatan har indelats i tre områden så att Storg. A sträcker sig från Sigtunastiftelsen till V. kv. 1 (Trekanten), Storgatan B mellan Loppstorget och Stora torget och Storgatan C från Stora torget österut.

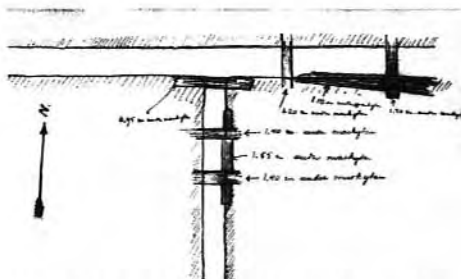
Genom djupborrning på ett antal punkter har det lyckats att få en profil genom hela staden, vilken visar grundlerans nivå i förhållande till den nuvarande markytan. Se bilaga A. [Någon bilaga A har inte anträffats vid inventeringen 2005. En karta över svarta jordens utbredning återfinns emellertid i ATA under dnr 4254/1926. Denna är i princip identisk men den karta som Arbman publicerade i Fornvännen 1926 och som återges till hans artikel, se nedan.]

Kulturlagren börjar i stadens västra del mellan pkterna Storg. A II och III, se karta d.v.s. omkr. 20 m V om den bäck, som rinner Ö om S:t Pehrs ruin. Men först Ö om bäcken finner man några rikare kulturlager. Sedan ökas lagrens maktighet ju längre man kommer österut till Storg. B XIV–XV, därefter avtaga de och upphöra i närheten av den bäck, som rinner förbi Mariakyrkan. Det medeltida Sigtuna har således i det närmaste i Ö och V varit begränsat av Mariakyrksbäcken och S:t Pehrsbäcken.

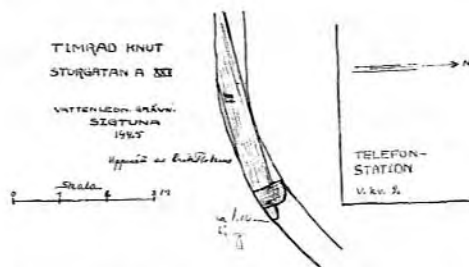
Storgatan A

Vattenledningsschaktet upptogs på norra sidan av gatan, omkr. 1 m från de där angränsande tomterna.

31 m V om pkt I påträffades 40 cm under ytan tre i flykt lagda, väl huggna stenar (granit) i vattenledningsschaktets N vägg. I södra väggen syntes 4 stenar, ej så väl huggna som de förra. Troligen har emellan dessa funnits ett skift stenar, som borttagits då en elektricitetskabel här nedlagts. (Se foto XXXV och skiss [tomrum]). Vid denna punkt synes den gamla stadens staket gått i det närmaste vinkelrätt mot Storg. Jmf karta över Sigtuna från 1600-talet samt bevarade rester av staket längre åt norr.

"Karta XVII". Träkonstruktion i skärningen mellan Storgatan och Långgatan. Bilaga till rapporten. Ej i skala.

"Karta XVIII". Husknut. Bilaga till rapporten. Ej i skala.

Mellan pkt X och XI träffas de första stockarna och träkonstruktionerna, vilka sedan fortsätta hela Storgatan framåt. Virket i dessa konstruktioner är dels furu dels lövträd, av det senare framför allt björk, ask, al och asp. Något lönn och alm ha påträffats samt enbart ett mycket ringa antal ekstockar.

Synnerligen talrika äro lämningar av träkonstruktioner mellan A XX–XXII. Där schaktet till Långgatan går ned, lågo sju stockar så som karta XVII visar. Något direkt samband mellan dem kunde ej urskiljas och djupet under markytan varierade från 0,95–1,55 m. Vid pkt XXII fanns däremot en knut till ett hus bevarad (se karta XVIII). Den låg 1,10 m under markytan. Virket var ek, 60 x 50 cm i genomsnitt. Stockändarna voro snedhuggna vid timringen. Se foto.

Huset har legat mitt i den nuvarande gatan. För att kunna komma fram med led-

ningsdragningen måste knuten sprängas bort.

Lagerbeskrivning

I

- a) Humushaltig mylla, block från knyt-nävs- till huvuds storlek. 45 cm
- b) Lerblandad mylla, kolpartiklar, sparsamt med ben, recent glasyrvara. 50 cm
- c) Fin grå sand. 2 cm
- d) Lera. 70 cm

II

- a) = 1 a men större block. 40 cm
- b) = 2 b. Blocken fortsätta, kluvna ben. 90 cm
- c) Gråbrun lera, rostfärgade gångar. 30 [cm] +

III

- a) = I a. 40 cm
- b) = I b. Kolhalten tilltager nedåt. Rostbruna gångar, ben. 35 cm
- c) Fin sand. 3–5 cm
- d) Lera. 35 cm

IV

- a) = I a
- b) Lerblandad mylla, tegel saknas. 30 cm
- c) Sand, fin grå. 3 cm
- d) Lera. 50 cm +

V

- a) = I a. Tegel, ben. 50 cm
- b) = I b. Bränd lera. 40 cm
- c) Gråbrun lera med rostbruna gångar. 30 cm
- d) Mosand. 30 cm +

VI

- a) = V a. 40 cm
- b) Kol och aska. 4 cm
- c) = V b. 25 cm
- d) = V c. 15 cm
- e) = V d. 50 cm +

VII

- a) = V a. 20 cm
- b) Svart kolblandad mylla. 35 cm
- c) Pinnmo. 95 cm +

VIII

- a) = V a. 40 cm
- b) = VII b. 5 à 7 cm
- c) Aska. 2 cm
- d) Kolblandad mylla. 20 cm
- e) Pinnmo. 50 cm

Vid punkterna IX och X saknas lagerbestämningar. De översta 75 cm omrörda vid nedläggande av kabel.

XI

- a) Vägfyllnad, sand, grus, sten, tegel. 10 à 15 cm
- b) Svart kulturjord, lager omrörda vid föregående grävning. 135 cm

XII

- a) = XI a. 20 à 25 cm
- b) = XI b. 125 cm +

XIII

- a) = XI a. 25 à 30 cm
- b) = XI b. 120 cm +

XIV

- a) = XI a. 20 à 25 cm
- b) = XI b. 125 cm +

XV

- a) = XI a. 20 à 25 cm
- b) = XI b. 125 cm +

XVI–XIX

a) Vägfyllnad 20 till 40 cm. De övriga svart kulturjord, omrörd.

XX

- a) Vägfyllnad. 25 cm
- b) Stenläggning av oregelbundna stenar. 15 à 20 cm

- c) Svart kulturjord. 5 à 10 cm
- d) Gul, fin sand och aska, inblandningar av kol. 2 à 3 cm
- e) Svart mylla, ben. 50 cm
- f) = e men mer förmultnade trärester och talrikt med läderavfall. 60 cm +

Stenläggningen lager b förekommer ehuru ej så tydligt som här på flera ställen bort mot omkr. pkt XI. Den är dock nästan överallt förstörd vid föregående grävningar.

XXI

- a) = XX a. 25 cm. I botten sand och kol.
 - b) = XX b. Mycket oregelbunden. 25 cm
 - c) Kol och aska. 3 à 5 cm
 - e) Svart kulturjord, läder, ben etc. 40 à 50 cm
- Detta lager övergår utan skarp gräns i
- f) Svart kulturjord med inblandade trärester, något lerhaltig. 50 à 60 cm

XXII

- a) = XX a. 10 à 15 cm
- b) [=] XX b. 15 à 20 cm
- c) Svart jord med tegel etc. 5 à 10 cm
- d) Lerblandat grus, tegel. 3 à 5 cm
- e) Svart jord, i övre delen av lagret block. 40 à 50 cm. Detta lager övergår utan skarp gräns i
- f) Svart kulturjord med förmultnade träpartiklar, stockar, ben, läder. 50 cm

Fynden äro dels införlivade med Statens Historiska Museums samlingar under inv. nr. [tomrum] samt dels med Sigtuna Fornhems samlingar under inv. nr. 373, 477, 490, 492, 495, 497, 499, 518, 521, 528, 553, 560, 574, 585, 586, 590, 592, 593, 604, 605, 612, 618, 630, 662, 664, 665, 691, 695, 715, 740, 743, 754, 768, 792, 794, 796-800, 804, 805, 807, 813, 815, 816, 820, 822, 825, 826, 830-847, 849, 850, 852, 855, 856, 858, 859, 861, 862, 865, 879, 883, 896-898, 1219.

Bland dessa märkas ett stort antal kammar, enkel- och dubbelsidiga, beslag till dy-

lika samt ämnen (SF 499 och 618, foto). Bland andra föremål av älghorn märkas ett skaft till nyckel e. d. (SF 839, foto) och en ring med ett förrostat järnföremål (SF 794). Utom ett stort antal pärlor av glas och glasfluss finnes bland prydnadsföremålen ringen till ett ringspänne, ornerat med instämplade trianglar och punkter (SF 800, foto). Ett stort antal bennålar, ingen med märkligare ornamentik, en hel del läderavfall, flintstycken, avsågade älghornsstycken, svart keramik ornerad med parallella linjer, våglinjer, snedställda streck och punktrader m.m. Föremål av glaserat lergods som teckn. [se färgsida] (SF 836).

Storgatan B

(Se karta I)

På denna sträcka påträffades ett mycket stort antal stockar och annat trävirke från ca 70 cm under markytan till vattenledningsschaktets botten. På vissa punkter kunde man konstatera en bestämd ordning mellan stockarna men i allmänhet verkade det som om de lagts dit som fyllning. Ett flertal ha förut använts till byggnader av skilda slag. Enl. arbetarna var det "som att gräva i en vedtrave" stora delar av denna sträcka. Emedan gatan är mycket trång, och arbetet här forcerades till det yttersta, ha vi ej kunnat komma i tillfälle att utvidga vattenledningsschaktet, där detta hade varit av intresse. Träkonstruktionerna äro medtagna i lagerbeskrivningen.

Lagerbeskrivning

I

- a) Vägfyllnad, grus. 25 cm
- b) Dito, stora block utgörande en mycket oregelbunden stensättning, murbruk, tegel, ben. 15 à 20 cm
- c) Mörk mylla, block, förmultnade träpartiklar, tegel, lera genomdraget av rostbruna gångar. 30 à 35 cm
- d) Sand, småsten. 2 à 3 cm

e) Brun mylla, förmultnade träpartiklar, ben, knytävsstora stenar, krukskärvor av svartgods. 10 cm

f) Gulbrun mylla, förmultnade träpartiklar, rostbruna gångar, järnklumpar. 30 cm

g) Mörk mylla, stenar, ben, kvistar. 30 cm
Mellan f och g ligga två stockar i 45° mot schaktet i båda riktningarna d.v.s. i rät vinkel med varandra.

h) Borring till leran. Lagret strax ovan leran svart mylla och halmgyttja. Djup under markytan 255 cm.

3 m N om I börjar på 70 cm djup en fyllning av stora gråstenar som sträcker sig ner till 140 cm djup. Stenarnas genomsk. till 75 cm. Fyllningens övre lager jordblandat, dess undre alldeles rent. Stenfyllningen sträcker sig ej fullt 3 m i schaktets riktning.

Där denna fyllning slutar, dels ett brandlager på 45 cm djup som fortsätter åt Ö, dels ett kompakt lager med avfall från älghornsindustri. Detta lager ligger omkr. 70 cm under markytan och sträcker sig till omkr. pkt II. Största mäktigheten 20 cm. Lagret löper kilformigt ut åt båda sidorna. I detta lager ett flertal fynd, kammar, bronsföremål, örslevar, pärlor, m.m. Lagret är tydligt skiktat. Man kan iakttaga 3 ränder av förmultnade träpartiklar, mitt i lagret en rand grå lera och ett stycke under denna en kolrand, som börjar där stenfyllningen slutar på 85 cm djup.

II

12 m Ö om I

a) Vägfyllnad, grus, grövre i lagrets undre del. 30 cm

b) Grå mylla, bemängd med tegelpartiklar, murbruk, förmultnade trärester, småsten, ben. 10 cm

c) Brandlager. 3 à 5 cm

d) Grå mylla, talrikt med kolpartiklar, ben, något lera. 5 à 7 cm

e) Grå mylla, mycket starkare lerblandad än föregående lager, kol, tegel. 10 cm

f) Brandlager, slagg, skärva av tunt, mörkt stengods, träpartiklar. 1 à 2 cm

g) Grå mylla, något sandblandad. 3 à 5 cm

h) Brun mylla, trol. bildad av förmultnat trä. 2 à 3 cm

i) Blågrå mylla, kolpartiklar. 2 à 3 cm

j) Murbrukslager, kolpartiklar, ej förmultnade trärester, småsten. 10 cm

k) Brandlager. 3 à 5 cm

l) Brun mylla, mycket fin. 2 à 3 cm

m) Ljusgrå lera, något myllblandad, kolpartiklar, genomdragen av rostbruna gångar. 10 cm

n) Brun mylla blandad med grå mylla, genomdragen med sandgångar och smärre kolränder. 20 cm

o) Grå mylla, kolpartiklar. 5 cm

p) Brandlager, kol och aska, rostbruna gångar. 5 à 10 cm

r) Brungrå mylla starkt kolblandad rostbruna fläckar på flera ställen, småsten, lera, sand. 30 cm

Borring. På 210 cm lager gråbrun lera med kolpartiklar. Under leran brandlager. Totaldjup till leran 2,65 m.

III

a) Vägfyllnad, grus. 20 cm

b) Svart mylla, starkt kolblandad, aska. 5 cm

c) Grå lera. 3 cm

d) Svartbrun mylla, förmultnade träpartiklar, talrikt med kol, genomdraget av rostbruna gångar, småsten, ben, brända och obrända. 15 cm

e) Kollager, talrikt med små bronspartiklar, brända ben. 3 à 5 cm

f) Brun mylla, starkt kolblandad, förmultnade träpartiklar, älghorn. 10 cm. (I botten på detta lager kompakt med älghornsspån.)

g) Brun mylla, talrikt med kolpartiklar, lera, genomdragen av ljusare myllgångar, ben, sand. 15 cm

h) Älghornsspån och annat älghornsavfall. 4 à 5 cm

i) Kollager, aska. 5 cm

j) Kollager, starkt lerblandat, ben, järnföremål, sten. 25 à 30 cm

k) Brun mylla, kolpartiklar, något lera, fiskben och -fjäll. 8–10 cm

l) Fin sand, lerblandad. 2 à 3 cm

m) Brun mylla, starkt lerblandad, kolpartiklar, knytnävsstora stenar, rostbruna punkter. 5 à 8 cm

n) Fin sand, lerblandad. 2 à 3 cm

o) Brun mylla, talrikt med kolpartiklar, obrända ben, förmultnade träpartiklar. 5 cm

p) Fin sand, småsten. 5 à 8 cm

[q saknas i manus]

r) Svart mylla, kol, genomdragen av bruna lergångar, sand, förmultnade träpartiklar. 20 cm +

På 180 cm djup ett lager med talrika järnpartiklar och slagg samt en stensättning, som börjar 1,50 m V om pkt III och fortsätter till 4,25 à 4,50 m ö om pkt III.

Lera på 2,80 m djup. Ovan leran starkt kolhaltig svartmylla, talrikt med trärester.

IV

a) Vägfyllnad, 30 cm

b) Stensättning, block 30 à 40 cm i genomsk. Stensättningen börjar strax V om IV med spridda stenar. Mellan blocken sand, svart mylla, småsten, tegel. 25 à 30 cm

c) Svart mylla, talrikt med förmultnade träpartiklar, lergångar, kol, ben, tegel. 30 à 35 cm

d) Sand, småsten, knytnävsstora stenar. 3 à 5 cm

e) Grå mylla, lerblandad, talrikt med smärre kolpartiklar, genomdraget av rostbruna gångar, kvistar, älghornsavfall. 35 à 40 cm

f) Kollager, talrikt med järn- och rostpartiklar, lera, brun mylla, brända ben. 15 à 20 cm

g) Som föreg. men starkare myllblandat, obrända ben, älghorn. 15 à 20 cm

h) Svart mylla, småsten, ben, slagg. 15 cm +

Halmgyttja på något över 2 m djup. Leran på 2,80 m djup. Lagret ovan leran mörk mylla, talrikt med träpartiklar.

V

(8 m Ö om pkt IV)

a) Vägfyllnad, grus. 25 cm

b) Stenläggning, block = IV b. 35 cm

c) Svart mylla, talrikt med trärester, ben, småsten, kol, bränd lera. 50 à 55 cm

90 cm under markytan träkonstruktion som vidstående skiss.

Skiss i rapporten. Ej i skala.

Stockarna fortsätta åt Ö så att hela längden blir 410 cm. Den undre stocken går i öster tillsammans med den övre konstruktionen. Stockarna äro av furu. Ytterst förmultnade.

d) Svart mylla, talrikt med obetydliga rostpartiklar, ben, slagg, kol, förmultnade träpartiklar. 20 cm

e) Brun mylla, småsten, få obetydl. kolpartiklar, rostbruna gångar, ben. 35 cm +

På 1,40 m djup under markytan en 10 cm grov stock av lövträ i spetsig vinkel med schaktet. Alldeles intill stocken en påle nedslagen, som börjar strax under den ovanliggande träkonstruktionen. Pålens diam. 5 cm. På 2,25 m djup halmgyttja, på 2,30 sandsten, trä och annan bråte. Lera på 2,75 m. Lagret ovan lera här = pkt IV. 3,50 m Ö om IV på 1,30 m djup i svart kolblandad mylla ett flertal plankor i schaktets riktning, som bilda en golvliknande beläggning. I Ö höjer det sig till 1,15 m. Det slutar 5,25 m Ö om IV.

6 m Ö om IV på 0,80 m djup 4 stockar, som nära varandra gå i rät vinkel med schaktet. 8 m Ö om IV en träkonstruktion på 1,20–1,35 m djup. Den är nu så gott som all-

deles förmultnad. Från 2,5 till 8 m Ö om IV finnes under den oregelbundna stensättning-
en, som återfinnes hela Storgatan fram, ännu
en stensättning av något mindre stenar (20
cm i diam.). Fyllnaden mellan stensättning-
arna sand och svart, grusblandad mylla. 10
cm

VI

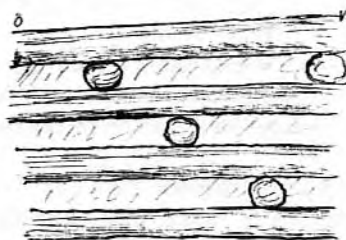
- a) Vägfyllnad, grus, tegel. 30 cm
- b) Stenläggning = IV b. Fyllningen bland
stenarna sand, murbruk, tegel. 25 cm
- c) Grå mylla, starkt sand- och grusblan-
dad, sten, tegel. 20 cm
- d) Svart mylla, talrikt med trärester. På
1,10 och 1,30 m djup tvärgående stockar li-
ka ovan omtalade. 50 cm
- e) Svart mylla, svartare än föreg. lager,
talrikt med trä, ben. 80 cm +

1 m Ö om VI på 0,95 à 1 m djup skär
schaktet vinkelrätt en stor ekstock 35x25 cm.
1/2 m Ö om VI skär schaktet på 80 cm djup
4 kluvna stockar, lagda som ett golv. Starkt
förmultnade.

1,20 m V om VI går en björkpåle ned i
svarta jorden. Intill denna, på 70 cm djup
börjar en träkonstruktion som vidst. skiss
[saknas]. Möjligen utgör den ett hörn. Dessa
stockar sträcka sig till 4,7 m Ö om VI. Stock-
arna ligga alldeles intill varandra. Från 5 m
till 6,50 m Ö om VI gå 6 stockar på 70 cm
djup i rät vinkel med schaktet på 20 cm av-
stånd från varandra. De äro omkr. 10 cm i ge-
nomsnitt.

VII

- a) Vägfyllnad, grovt grus, svart mylla. 15
à 20 cm
- Stenläggningen här ytterst oregelbunden.
- b) Fint grus, ett och annat block. 10 cm
- c) Svart mylla, tegel, ben, grusgångar. 10
cm
- d) Svart mylla, ben, sten, en mängd trä-
konstruktioner, som börja 0,50 m under
markytan. 140 cm +

Profil vid VII. Skiss i rapporten. Ej i skala.

Omkr. pkt VII och sträckande sig 2 à 3 m
åt Ö, där den går in i schaktväggen, börjar en
träkonstruktion av björkstockar. Dess vestra
del skadad av en kloakledning. De tvärställ-
da stockarna återkomma med ca 1 m mellan-
rum. På 1,80 à 1,90 m djup halmgyttja, på 2
m kol och aska. Därunder svartbrun mylla
till leran 2,75 m under markytan.

VIII

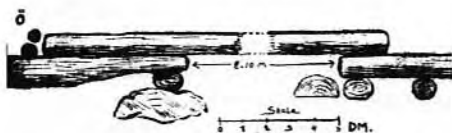
- a) Vägfyllnad. 30 cm
- Stenläggning saknas.
- b) Gråsvart mylla, kol, tegelflis, knyt-
nävss stora stenar i lagrets övre del, mindre i
dess nedre. På 60 cm djup ett trälager, som
börjar strax Ö om VII. 30 cm
- c) Gråbrun-svart mylla, talrikt med för-
multnade träpartiklar, spridda kol, ben, läder.
95 cm
- d) Halmgyttja, kvistar, ris, hasselnötsskal,
pinnar, trä o.s.v. 5 cm +
- Leran på 2,95 m. Strax ovan leran ett
halmgyttjeartat lager av brun mylla.

IX

- a) Vägfyllnad. 25 cm
- b) Stenläggning, mellan stenarna starkt
sandblandad, grå mylla. 20 à 25 cm
- c) Svart mylla, talrikt med förmultnade
träpartiklar, tegel, småsten.
- d) Svart mylla, lergångar, smärre kolpar-
tiklar, ben, sten, förmultnade trärester. 15 à
20 cm
- e) Brun mylla, trä, nötskal, ben, halmgytt-
jeartat, illaluktande 20 cm +

På 2,10 m djup sten. Lera på 3,20 à 3,25 m.

På gränsen mellan lager c och d en träkonstruktion som vidst. skiss.

Skiss i rapporten. Ej i skala.

Omkr. 50 cm V om den vestra tvärstocken går stockkonstruktionen in i vattenlednings-schaktets S vägg. 1,50 m Ö om stenen (se skiss) kommer en stock till under den andra och omkr. samma pkt en stock över den första. På så sätt blir det en hel vägg av 5 stockar. Mellan stockarna ligger näver. Denna stockkonstruktion fortsätter till tvärschaktet där den viker av åt S och försvinner in i schaktväggen. Stockarnas längd varierar mellan 2 och 3 m. Fogarna bildas på så sätt att stockarnas ändar skjuts 1 à 2 dm förbi varandra och i någon mån huggits av så att ej stora mellanrum uppstår. Under denna konstruktion en annan på 1,80 à 2 m djup, synlig blott i en diktrop. Den består av pålar 5 cm i diam, nedslagna i rad och mellan dem ris flätat. Troligen en gärdsgård av samma typ som den på ΔABI anträffade (se foto). Diktropen belägen 1/2 m V om IX.

X

a) Vägfyllnad, grovt grus, i botten ett 3 à 5 cm mäktigt tegellager. 35 cm

b) Stenläggning, mycket ofullständig, på långa sträckor småsten och grus. 15 cm

c) Fin svart-gråsvart mylla, trärester, något lerhaltig, genomdragen av 2 à 5 cm mäktiga gångar av grov sand, stenar, tegel. 40 cm

d) Svart mylla, ben, trärester. I detta lager på 1,05 m djup den ovan under IX omtalade träkonstruktionen. Här blott två stockar och näver mellan dem. Under stockarna ett stort antal större stenar (20 à 25 cm i diam). 70 cm

e) Brun mylla med träflisor, nötskal, småsten o.d. Talrikt med vivianit. 20 cm +

Lera på 3,40 m djup. Ovan leran mörkt myllager. På 2,80 m djup stockar och sten.

XI

a) Vägfyllnad, tegellager 20 cm under ytan 2 à 3 cm mäktigt. 25 cm

b) Ofullständig stenläggning. 20 cm

c) Gråsvart mylla, grusgångar, knytnävsstora stenar, fin sand, m.m. 20 cm

d) Svart mylla, trärester, ben, spridda kolpartiklar. 1,10 [m] +

På 90–100 cm djup talrikt med läder. 1,30 m Ö om XI på 1,20 m djup ett hörn konstruerat som skiss. Lövträ.

"Lövträ". Skiss i rapporten. Ej i skala.

Under hörnstocken en annan grov stock. Mellan dessa träspån och näver.

På 3,80 m djup leran.

Hela sträckan mellan pkterna XI och XII en mängd stockar på 0,50 till 2 m djup, som gå snett över schaktet och stundom bilda liksom rustbäddar med ris, så från 3,50 – 2,10 m V om XII 7 stockar genoms. 15 à 20 cm på 75 cm djup. Mellan dessa pinnar, ris, kvistar, träspån o.d.

XII

a) Vägfyllnad, grovt grus. 25 cm

b) Stenläggning, täml. regelbunden. 15 cm

c) Något lerblandad sand, knytnävsstora stenar, i botten ett 3 à 5 cm mäktigt lager ren, grov sand (eller fint grus). 30 cm

d) Svart mylla, trärester, läder från lagrets översta skikt till 2 m under markytan, ben, småsten, spridda kolpartiklar m.m. 90 cm

I lagrets understa 20 cm något brunare mylla och talrikare med träpartiklar. Ingen bestämd gräns.

e) Brun mylla, trärester, nötskal, halmrester, pinnar, kvistar. 20 cm +. Leran på 4 à 4,05 m.

På 1,10 m djup i lager d 8 stockar tätt intill varandra, som bildar en stockbädd, vilken fortsätter ca 8 à 9 m med smärre avbrott.

XIII

(14 m Ö om XII)

a) Vägfyllnad. 20 cm

b) Stenläggning, delvis otydlig. 20 cm

c) Grå mylla, starkt sandblandad, kompakt tegellager 2 à 5 cm mäktigt på 45 cm djup. I bottnen på lagret en sträng fint grus. 20 cm

d) Svart mylla, talrikt med trärester, spridda kolpartiklar, ben, mycket gott om läderavfall. 105 cm +

På 1,10 m djup den ovan omtalade träkonstruktionen. På 70 cm djup tycks ha funnits en liknande gatubeläggning som slutar 2 m V om XIII (jmf ovan!). På 1,60 m djup ännu en liknande konstruktion, men av stockar, som går i schaktets riktning. På 3,40 m djup sten, trä, ekstockar och annat sattyg. Omöjligt att borra till leran.

XIV

(13 m Ö om XIII)

a) Vägfyllnad, grovt grus. 30 cm

b) Stenläggning, mycket ojämn. 15 cm

c) Grå mylla, grus, sand, talrikt med tegel. 35 cm

d) Svart mylla, något grusblandad, läder, småsten, läderavfall. 1 m +

På 1,50 m djup en stock 20 cm i genomsk. som går vinkelrätt mot Storgatans schakt. Den börjar 25 cm N om schaktet i Storgatan och fortsätter ca 10 m åt N. 75 cm fr. Storg. 4 stockar nedslagna i rad i 45° vinkel med schaktet i bagarns gränd eller Laurentii gränd. Grundleran på 4,40 à 4,50 m djup.

Omr. 2 m Ö om XIV börjar en kraftig stockbädd på 75 à 80 cm dj. under markytan. Den utgöres av två lager stockar, överst ett lager i schaktets riktning, därunder ett lager vinkelrätt mot schaktet med omkr. 1/2 m mellanrum två och två intill varandra. Stockarna i det övre lagret ligga tätt intill varandra. På 1,40 m djup ett skikt tvärgående stockar. Den undre konstruktionen börjar nära pkt XIV och fortsätter ca 5 m. Den övre konstruktionen fortsätter till omkr. 1 m Ö om pkt XV.

XV

a) Vägfyllnad, grovt grus. 25 cm

b) Ojämn stenläggning. 25 cm

c) Fint grus eller grov sand. 10 cm

d) Svart mylla, småsten till knytnäves storlek, trärester, spridda kolpartiklar, ngt läder, ben. 120 cm +

Grundleran 4,40 à 4,50 m.

Talrikt med träkonstruktioner på 4 m djup.

På 1 m djup strax Ö om XV går en stock svartek över schaktet i något spetsig vinkel (60°) diam 1/2 m.

XVI.

På denna punkt stälptes under kristiden två fat fotogen ut, varför alla lager äro genomdränkta och stinka!

a) Vägfyllnad, tegel, grus. 30 cm

b) Stenläggning, ofullständig av större och mindre stenar. Mellan stenarna tegel och murbruk. 25 cm

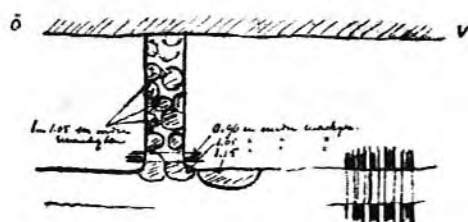
c) Sand och grus, sten. 10 cm

d) Svart jord med stockar, förmultnat trä. På 1,20 m djup ett lager lera 5 à 10 cm mäktigt. 1,10 m +

I lagrets understa 20 cm är myllan något brunare och de förmultnade träresterna talrikare. 4,10 m till grundleran.

Strax Ö om XV en stensättning som vidstående skiss.

2,75 m Ö om XV en bädd av stockar på 1,15 m djup, så som framgår av skiss. F.Ö.

Träkonstruktion. Skiss i rapporten. Ej i skala.

stockar över allt, i alla nivåer, i alla riktningar och utan ordnade förhållanden till varandra.

XVII

(Stora torget, hörnet vid Drakeska gården)

a) Vägfyllnad. 30 cm

b) Stenläggning. 15 cm

c) Grå mylla, sten, ben. 20 cm

d) Svart mylla, trärester, kol, talrikt med vivianit. Under stenläggningen på 50–70 cm djup stockbädd av enkelt skift vinkelrätt mot schaktet gående stockar, 110 cm +

Grundleran på 3,75 m, ovan den trärester.

XVIII

(Stora torget vid pumpen)

a) Vägfyllning. 20 cm

b) Större stenar, ofullständig stenläggning. 15 cm

c) Grå mylla, sand, tegel. 15 cm

d) Svart jord, på 70 cm spridda stockar, plankor o.d. Vivianit mer än vid XVII. Leran på 3,60 à 3,70 m.

Fynden från denna sträcka av Storgatan voro ytterst få. Med några undantag äro de koncentrerade till sträcka I–IV, där i synnerhet lagret med älghornsavfall visade sig synnerligen givande.

Fynden äro till en del införlivade med Statens Historiska Museums samlingar under inv. nr. 17844, samt till en del med Sigtuna Fornhems samlingar under inv. nr. 953, 955,

957–960, 962, 964, 965–967, 969, 971–976, 979–981, 983, 985–990, 991, 993, 996–999, 1003, 1004, 1006, 1007, 1009, 1012, 1015, 1016, 1018, 1020, 1021, 1024–1026, 1030–1031, 1036, 1041, 1048, 1051–1053, 1055, 1057, 1059, 1061–1063, 1065, 1070, 1077, 1079, 1083, 1108, 1113, 1119, 1129, 1132, 1135, 1141, 1143, 1170, 1171, 1185, 1210, 1216.

Bland dessa märkas ett stort antal bronsföremål: 2 vikter av järn med bronsöverdrag (SF 955 och 969, foto), smycke bestående av en glasskiva över ett kors infattat med en tunn bronskant (SF 1021, foto), bronsring med bergkristall (SF 1052, foto). Ett flertal pärlor av glas och glasfluss (SF 1006, foto), örslev av älghorn (SF 988, foto). Från sträckan II–IV märkas ett stort antal gjutformar för hängsmycken, pärlor och tackor[.] SF 973 foto, 976 foto, 974 a [u?], 976 k foto, 959 foto, 960 foto. Bland kammarna av älghorn märkes en stor enkelkam (SF 985, foto) en liten dubbelkam, ornerad med cirklar (SF 1055), ett mycket väl gjort ämne till dubbel-sidig kam (SF 1018, foto). Utom kammarna finnas ett stort antal horn- och benföremål: en nyckel, något fragmentarisk (SF 991, foto) visselpipa (SF 971, foto), bennålar därav en från den så gott som fyndlösa delen av gatan. Dess huvud är utskuret i form av ett djurhuvud (SF 1113 foto), kniv med hornskaft (SF 1015 k), tvenne redskap av okänd användning, ett genomborrat med ett större och fyra mindre hål avbrutet i ena ändan (SF 1108, foto) ett av en nästan plan hornbit med en del hack inskurna (SF 974, foto). För övrigt hittades hela Storgatan utefter, även där ej andra fynd gjordes, talrikt med läderavfall.

Storgatan C

(Se karta [tomrum])

Vattenledningsschaktet upptogs här på norra sidan av gatan och 1 m från de där angränsande tomterna. Längre åt Ö gick det i diket

Skiss i rapporten. Ej i skala.

N om vägen. Kulturlagens mäktighet vid Stora Torget är 3 1/2 m. Därifrån kila de ut mot Ö och upphöra alldeles strax V om den bäck som rinner förbi Mariakyrkan. Några rester av träkonstruktioner påträffades ej för-
rån omkr. pkt IX, där 9 pålar, 5 à 10 cm i diam. stodo nedslagna i en rad i Ö-V så att de bildade en 60 cm lång vägg 1,45 m under markytan.

Omkring pkt X voro ett antal pålar ner-
slagna och mellan dem en risflätning samt i
närheten ett flertal stockar som framgår av
skiss.

Lagerbeskrivning

I.

- a) Humushaltig, delvis lerblandad mylla. Småsten. 10 cm
- b) Lerblandad, grå mylla, tegel, stenblock. 30 cm
- c) Gråblå lera. 1 m +

II = I

III

- a) Humushaltig, något lerblandad mylla. 30 cm
 - b) Svartbrun mylla, tegelpartiklar, block, ben. 25 cm
 - c) Grå mylla, något lerblandad, kolpartiklar, ben, krukskärva av grovt, mörkt gods. 20 cm
 - d) Gråblå grundlera. 80 cm +
- Lager c går ut i en kil ca 5 m Ö om pkt III.

IV

- a) = III a. 25 cm
- b) = III b. 20 cm

c) Gråbrun mylla, talrikt med stora stenar, murbruk, ej tegel. 45 cm

d) Svart mylla något lerblandad, genomdragen av rostbruna gångar, kolpartiklar. 30 cm

e) Gråblå grundlera. 30 cm +

V

- a) = III a, men mindre tegel. 25 à 30 cm
- b) Grå mylla, ngt lerblandad, knytnävsstora stenar, block, obetydligt med tegel. 35 cm
- c) Grå mylla, murbruk, block. Tegel saknas. 30 cm
- d) Svartbrun, fin mylla, förmultnade träpartiklar, rostbruna gångar, småsten. 10 cm
- e) Grundlera. 5 cm +

VI

- a) = V a. 25 à 30 cm
 - b) Svart mylla, starkt lerblandad, få tegelpartiklar, småsten, ben, järnföremål. 60 cm
- 30 cm under lagrets yta går en kompakt gång av murbruk och knytnävsstora stenar 10 à 15 cm, som börjar 4 1/2 m Ö om punkt VI och slutar 1 1/2 m V om VI. Tegel saknas.
- c) Brungrå mylla, starkt lerblandad, kolpartiklar, förmultnat trä, ben genomdraget av rostbruna gångar. 50 cm
 - d) Grundlera 15 cm +

VII

- a) Vägfyllnad, grus. 25 cm
- b) Vägfyllnad, grövre grus något svart mylla, i underkant ett lager fin, gul sand. 30 à 35 cm

c) Svart mylla, ngt kolblandad, småsten, knytnävsstora stenar, tegelpartiklar, förmultnade trärester, slagg och ben. 20 à 25 cm

d) Svart mylla, något starkare lerblandad, kolpartiklar, stora block, ben, trärester. Tegel saknas. 90 cm

e) Grundlera +

VIII

a) = VII a. 30 cm

b) = VII b. 15 à 20 cm

c) = VII c, kolpartiklar. 40 cm

d) = VII d, i överkanten mycket kol, något murbruk. 40 à 45 cm

e) Kollager, ej helt förbrända trärester, brända ben, slagg. 3 à 5 cm

f) Brun mylla, starkt lerblandad, ben, småsten, kol. 80 cm +

IX

a) = VII a. 20 cm

b) = VII b. 20 cm

c) = VIII c. 35 à 40 cm. Stengodsskärva.

d) Brunt myllager, starkt blandat med kol och lera, ben, småsten. 45 à 50 cm

e) Kollager, obetydligt. 1/2 à 1 cm

f) Fin, brun mylla starkt lerblandad, talrikt med förmultnade träpartiklar, block, småsten, kol. 30 cm

g) Blå lera, talrikt med kolpartiklar, småsten, trä. 15 à 20 cm

h) Halmgyttjeartat lager, fin brun mylla, kvistar, pinnar, ris, halmstrån, ben +

X

a) = VII a. 20 cm

b) = VII b. 25 cm

c) Svartbrun mylla, trä, småsten, block, smärre spridda tegelpartiklar. 15 cm

d) Brun mylla, trärester, kol. 40 cm

e) Brun mylla, mer trärester än i d, kvistar, pinnar, något lera. I detta lager ett stort antal spetsade pålar nedslagna tätt intill varandra. På 120 cm djup går en stock 15 x 18 cm i genomsk. i N-S. Enl. borrhprov på 180 à 190 cm djup tunt lerlager, därunder halmgyttja.

Grundlera på 2,60 à 2,70 m dj.

XI

a) Vägfyllnad, grovt grus, tegel, genomdraget av finare grusgångar. 70 cm

b) Svart mylla, förmultnade träpartiklar, något kol, bränd lera, block på 1 m djup. Ovan dessa den brända leran, fin sand, kol, aska och trärester. Träresterna obetydliga och härröra i vissa fall från ris, i andra fall från stockar, som legat vinkelrätt mot schaktet. Stengrunden börjar 3 m Ö om pkt XI och slutar 3,80 [m] V om XI. Den ligger på 1 till 1,10 m dj.

c) Svart mylla, ben, likt lager b men starkare kolblandat. 25 cm

d) Brandlager, fina kolpartiklar, aska. 5 à 8 cm

e) Gråbrungul mylla, talrikt med förmultnade trärester, illaluktande lager. 20 cm + Lera på 3 à 3,05 m.

XII

a) = XI a. 65 cm

b) Grå mylla, sand, knytnävsstora stenar, tegel. På 85 cm dj. under markytan en bädd av stockar eller snarare plankor nu mycket tunna; som gå vinkelrätt mot schaktet och börjar där den ovan omtalade stenläggningen slutar och fortsätter fram mot Stora Torget. 20 à 25 cm

c) Svart mylla, sten, kolpartiklar, som i botten på lagret nästan koncentrera sig till ett kollager. 1,15 m under markytan strax under kolen går i schaktets riktning fram mot Stora Torget ett flertal stockar 15 à 20 cm i diam. 30 cm

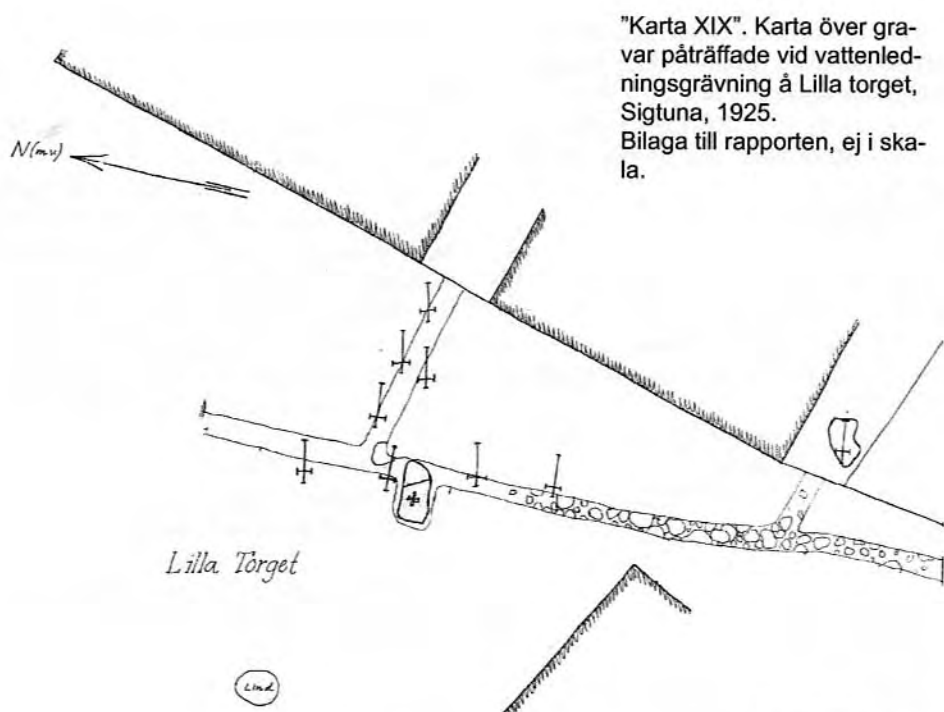
d) Svart mylla, kol, brända ben. 10 cm

e) Tunt, obetydligt kollager. 1 à 2 cm

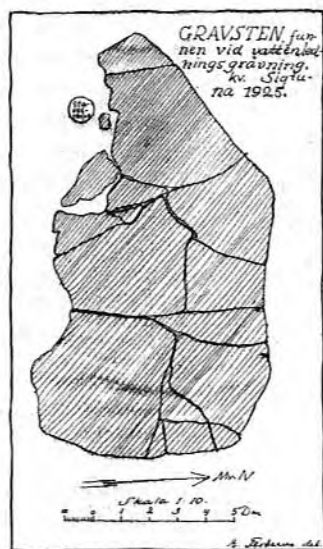
f) Gråbrungul mylla, trärester, illaluktande. 15 à 20 cm +

Grundleran på 3,50 m djup.

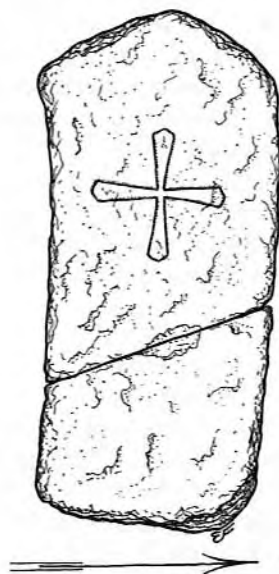
Storgatan C visade sig vara betydligt fyndrikare än B. Fynden börja omkr. pkt III och öka sedan hastigt i antal. Omkr. pkt VIII av-

"Karta XIX". Karta över gravar påträffade vid vattenledningsgrävning å Lilla torget, Sigtuna, 1925.
Bilaga till rapporten, ej i skala.

Gravhäll, Lilla torget. Ej i skala. Bilaga till rapporten.

Korsmärkt gravhäll, Lilla torget. Ej i skala. Sigtuna Museum.

taga åter antalet och den sista sträckan har ungefär samma karaktär som Storg. B.

Fynden finnas till en del i St. H. M:s samlingar under inv. nr [tomrum] samt i Sigtuna Fornhems samlingar under inv. nr. 692, 851, 860, 903, 905, 909, 910, 924, 927, 928, 951, 961, 963, 992, 995, 1022, 1087, 1094, 1101, 1117, 1123, 1130, 1175, 1215.

Bland dessa märkas ett flertal kammar av enkel- och dubbelsidig typ (SF 692 och 860, teckn.) ett kamfordral (endast dess ena hälft

bevarad) (SF 924, foto), ett stort antal pärlor av glas och glasfluss, en vikt av järn med ett tunt överdrag av brons (SF 961, foto) en hästsko med utbuktningar för varje sömhål, keramik av grovt, mörkt gods ornerat med våglinjer, parallella linjer, snedställda streck och punktrader o. d. Bland keramiken märks hankfästet till ett kärl som tydl. efterbildat metallkärl (SF 909). Avfall från skomakeri och andra läderarbeten finnes i stor myckenhet i synnerhet från sträckan X–XII.

Lilla Torget–Stora Nygatan

(Se karta [tomrum])

Schaktet upptogs rakt över torget från Δ ABI i det närmaste i riktning N–S såsom framgår av karta XIX. Punkt I lades 10 m S om skärningspunkten mellan Δ A och Storg. B. Omkr. 4 m N om I börjar på 30 à 35 cm djup ett raslager, som består av stora block och murbruk. Detta raslager upphör så gott som alldeles strax S om I. Omkr. 3 1/2 [m] N om II kommer ett nytt raslager med större stenar och betydligt mäktigare än det ovan omtalade. 1 1/2 m N om I når det sin största mäktighet (omkr. 1,10 m) och kilar sedan ut ca 6 m S om I. Vid schaktet till V. kv. 8 synnerligen kraftiga block 1–1 1/2 m i diam. (se foto XXXVI). 5 m N om I påträffades det nordligaste skelettet, orienterat i Ö–V liksom samtliga gravar, 1,10 m under markytan. Spår av en träkista. Strax intill en ryggkota en skärva av svartgods. Vid dessa gravar omöjligt att avgöra vad som är fyllning och vad som är gravgods. Gravarna fortsätta åt S och den sista ligger omkr. 2 m S om V. 5 1/2 m S om I påträffades 45 cm under markytan en sandstenshäll. Schaktet utvidgades åt V och därvid blottades en gravsten med ett in-hugget kors såsom framgår av fotografi XXXVII och teckning. Materialet är ljusröd, finkornig sandsten. Stenen är sprucken men för övrigt oskadad.

I fyllningen omkring gravstenen påträffades tre fragment av lerurnor av grovt, täml. fast gods samt en liten stengodsskärva. Stenen avlägsnades och 30 cm under denna blottades ett skelett av fullvuxen person (se karta [tomrum]) Skelettet låg ej mitt under stenen utan något längre åt N. Ena benet saknades. Strax N om denna grav hittades rester av en annan. Troligen har venstra benet på den under stenen begravne avlägsnats vid den senare begravningen strax norr om den äldre. Intet gravgods fanns. Några svartgods- och rödgodsskärvor tillhöra troligen fyllningen.

Däremot fanns tydliga spår efter en träkista och 4 spikar. Skelettet togs upp sedan en fotografi tagits men denna misslyckades. Ö om denna grav påträffades i det schakt som togs upp in till gården V. kv. ett flertal gravar, se karta. I två fall konstaterades rester av träkistor, intet gravgods. Omkr. 3,5 m S om pkt II upptogs ett schakt in till V. kv. 8. Här påträffades omkr. 2 m från huvudschaktet en flat häll av sandsten, sprucken i en mängd bitar, som framgår av foto XXXVII och karta. Hällens tjocklek var blott 2 1/2 cm. Dess djup under markytan 35 cm. Den har skadats avsevärt vid nedsättandet av ett staket. Alldeles slät utan kors eller inskription. Bland de få svartgodsskärvorna, som hittades strax under stenen fanns en med enkelt profilerad mynningsrand. Skelettet, som låg 60 cm under stenen, var betydligt skadat.

Ö om denna grav hittades ytterligare åtminstone 4 i schaktet på omkr. 1 m djup. Bland övriga gravar märktes en, som huvudschaktet skär över 7 m S om IV. Här hittades tillsammans med ett skelett av fullvuxen person en bennål, en grön, platt glasflusspärila och en krukskärva av svartgods. Möjligen äro pärlan och nålen gravgods.

Lagerbeskrivning

I

- a) Vägfyllnad, grus. 15 cm
- b) Svartmylla, tegel, småsten, fina kvartskorn. 15 à 20 cm
- c) Grå mylla, kolpartiklar, kompakt raslager, murbruk, stenar som legat i murbruk, ej tegel. 10 à 15 cm
- d) Svart mylla, spridda kolpartiklar, småsten. 10 cm
- e) Grå mylla, något fin sand, starkt lerblandad, kol. 30 cm
- f) Fin grå, starkt lerblandad sand. 10 cm
- g) Brandlager, kol, röd aska. 3 à 5 cm
- h) Myllblandad lera, genomdragen av rostbruna gångar, kol, ben. I detta lager skelett. 30 cm Brun lera på 1,60 m.

II

(12 m fr. I)

- a) Vägfyllnad. 20 cm
- b) Raslager, stora block till 1 m och mer, mellan blocken svart mylla, murbruk. 75–110 cm
- c) Brun lera, grusblandad, spridda kolpartiklar. 10 à 20 cm
- d) Grundlera. 20 cm +

III

- a) Vägfyllnad. 20 cm
- b) Svart mylla, murbruk, tegel, djurben, knytnävsstora stenar, spridda block. 30 cm
- c) Brunsvart mylla, talrikt med murbruk, kol, block. 40 cm
- d) Brun lera, de övre 20 cm något myll- och kolblandade, grovt grus, en och annan större sten, därunder grundlera.

I bottnen på lager c gravar. Mycket murbrukshaltig jord har använts som fyllning. Gravarna ligga på 90–100 cm djup, några ej mer än 70 cm. Avståndet mellan gravarna varierar mellan 25 cm och något mer än en meter. De ligga djupare längre åt S, 110–120 cm. 5 1/2 m S om III på 1,20 à 1,25 m djup ett lager bränd lera (prov taget) starkt sandblandad. Detta lager sträcker sig 70 à 80 cm åt S och löper kilformigt ut åt bägge sidorna. Dess största tj: 10 cm. Strax ovan detta ett 3 à 5 cm mäktigt lager obränd lera och sten. Under den brända leran grå mylla kolpartiklar ben. I den brända leran och strax under densamma falangben och käkfragment av svin.

IV

- a) Vägfyllnad, kol, aska, grovt grus. 10 cm under ytan; börjar strax S om III och fortsätter 5 m åt S. Under detta ett lager svart mylla, talrikt med tegelflis. 8 cm. Ungef. samma utsträckning som brandlagret.
- b) Gråsvart mylla, humushaltig, tegel, murbruk, knytnävsstora stenar, synnerligen gott om slagg. 30 cm

c) Svartgrå mylla, mer murbruk än föreg. lager, tegel saknas, spridda kolpartiklar. Skelett. 80 cm

d) Kol och askmörja 2 à 3 cm, ett lager bränd lera 3 à 5 cm, kollager 1 à 2 cm, brun mylla 1/2 à 1 cm. Dessa lager hänga med obetydliga avbrott samman med de under III beskrivna lagren och fortsätter 2 m S om IV.

e) Grundlera, dess övre skikt något kolhaltigt. 5 cm +

VI

- a) Vägfyllnad, rikt med tegelflis. 20 cm
- b) Gråsvart mylla, tegel, kol, block, murbruk, ben (tegel blott 25 cm). 45 cm

c) Brungrå mylla, f.ö. samma konsistens som b men tegel saknas. Ej så talrikt med murbruk i lagrets undre del. 90 à 95 cm.

f) Grundlera, brun.

1,5 m S om VI går en i det närmaste rund grop, 0,5 m i diam. ned i lager c djup 0,2 m. I gropen aska, bränd lera och sand, en skärva av svartgods med enkel mynningsrand, som vidst. skiss.

Skiss i rapporten. Ej i skala.

VII

(5 m S om VI)

- a) Vägfyllnad, grus. 5 cm
- b) Svart mylla, tegel, block, kol och aska, som på 20 och 50 cm dj. bilda sammanhängande brandlager, talrikt med trärester, (tegel på 60 cm dj.) ben m.m. 65 cm
- c) Nästan samma konsistens som lager b dock ej tegel, något lerblandat, mindre kol.
- f) Lera på 1,20 m djup. I gränsen kol och aska. Strax ovan lera grov svartgodsskärva.

VIII

(5 m S om VII)

- a) Vägfyllning. 2 à 5 cm
- b) Svart mylla, humushaltig, tegel endast i de 10 översta cm därunder bruk, småsten o.
- d. myllan ngt lerblandad. 35 [cm]
- c) Lera. 100 cm +

2 1/2 m S om VIII kila kulturlagren alldeles ut, omkr. 4 m S om VIII går grovt grus upp i dagen och 5 1/2 m S om VIII går fin mosand upp i dagen (se vidfogad skiss).

De lösa fynden äro talrika, koncentrerade till sträckan III–V, men förekomma även ehuru sparsammare från de övriga delarna av schaktet. Keramiken, liksom även andra fynd, voro talrika i det schakt som från huvudschaktet upptogs åt SO mot den gränd som går parallellt med Sneda gränd NO om densamma.

Fynden äro till en del införlivade med St. H. M:s samlingar under inv. nr. 17844 samt till en del med Sigtuna Fornhems saml. under inv. nr. 1088, 1090, 1097, 1098, 1107, 1109, 1121, 1127, 1128, 1137, 1139, 1140, 1155, 1156, 1165, 1169, 1174, 1177, 1179, 1204, 1217, 1222, 12 [sic].

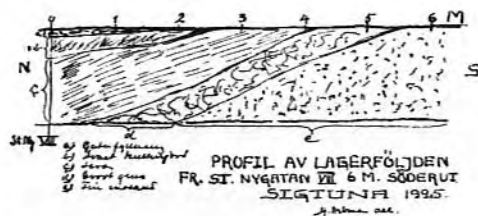
Bland föremålen märkas en vävkam (SF 1238, foto), ett flertal enkel- och dubbelsidiga kammar ornerade med parallella skåror, koncentriska cirklar o.d. eller oornrade, två fragment av kamfodral, en del enkla, oornrade bennålar, pärlor av glas och glasfluss, keramik, svartgods och stengods m.m.

[Smärre schakt]

Sedan de ovan beskrivna schakten dragits fram genom staden, ha en hel del smärre grävningar företagits vid anläggandet av vattenposter på gårdar.

Från Storg. A har ett schakt dragits in på V. kv. 2, så som framgår av karta. Kulturlagren här äro de samma som på Storg, med undantag av vägfyllnaden. Fynden äro införlivade med SF:s samlingar under inv. nr. 1138, 1178, 1199, 1207, 1213.

Bland dessa märkas en fragmentarisk pärla av glasfluss med inläggning i vitt, blått och rödbrunt på svart botten (SF 1178, foto), nyckel av järn (SF 1199), kamfragment (SF 1199) och ett stort antal skärvor av lergods, ornerade och oornrade.

Skiss i rapporten. Ej i skala.

Från Långgatan har ett schakt dragits in på gården V. kv. 6, se karta. Fynden återfinnas dels i St. H. M. under inv. nr. 17844 samt i Sigtuna Fornhem under inv. nr. 514, 530, 814, 891 och 1078. Bland dessa märkas ett litet hjärtformigt bronsbeslag (SF 530), fragment av ursprungligen dubbel- senare till enkelsidig omgjord kam, ornerad med små cirklar med markerad mittpunkt (SF 530), en del bennålar, pärlor, lergodsskärvor av grovt svartgods, däribland en stor skärva ornerad med våglinjer, snedställda streck och parallella linjer (St.H.M. 17844 deposition).

Från Storgatan B ha en hel del schakt dragits ner i gränderna och in på gårdarna. I St. Vattugränd är schaktet endast draget omkr. 12 m ner och in på de angränsande gårdarna V. kv. 10 och V. kv. 15.

I schaktet V. kv. 10, skärande tomtgränsen, (se karta), blottades ett tegelgolv 60 cm under markytan. Det var lagt av ett skift stenar, handslagna, ej murade utan endast lera i fogarna. Murbruk förekommer talrikt i fyllningen runt omkring. Ett ringa antal krukskärvor av recent glasyrvara. Teglet är lagt direkt på en lerbädd ovanpå svarta jorden. Hela golvet blottades ej. Stenarna av något varierande mått.

Fynden från gränden äro införlivade med Sigtuna Fornhems samlingar under inv. nr. 978, 982, 990, 1013, 1014, 1023, 1131, 1163, 1215. Bland dessa märks ett ringspänne (SF 1163, foto), ett antal pärlor av glas och glasfluss, några bennålar, oornrade, en tärning av horn (SF 978), keramik m.m.

Fynden från V. kv. 15 äro införlivade med SF:s samlingar under inv. nr. 1125, 1126, 1136, 1146. Bland dem märkas ett flertal fragment av kammar och kamfodral, en liten bennål (SF 1146), en del järnföremål och keramik.

Fynden från V. kv. 10 finnas i SF:s samlingar under inv. nr. 1220 – en skridsko av ben, keramik och älghornsavfall.

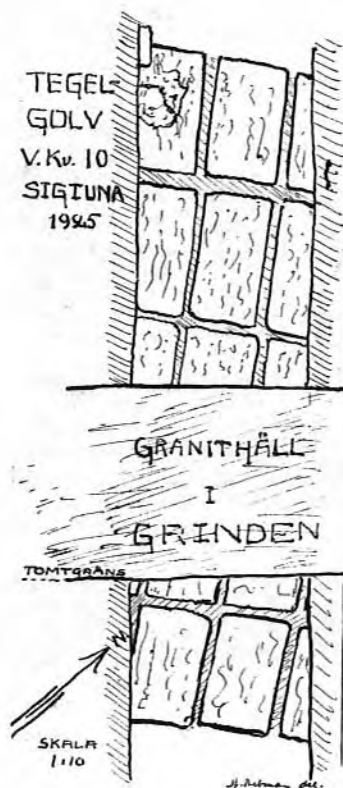
Vidare har från Storg. B dragits ett schakt in på gården St. kv. 12. Fynden finnas i SF:s samlingar under inv. nr. 1147, 1152, 1154, 1167, 1164. Bland dessa märkas en pyramidformad spelpjäs av älghorn med en mängd instämplade cirklar på var sida (SF 1164, foto), en kniv med benskäft (SF 1152a, foto), en del kammar och kamännen, bennålar, sländtrissor, keramik av skilda slag.

Ett schakt har tagits upp i Gröna gränd från Storg. B sträckande sig ca 10 m nedåt gränden. Fynden återfinns i SF:s samlingar under inv. nr 1046, 1080 och 1144.

Bland dem märkas en gjutform av sandsten för gjutning av två tackor, en del sågade älghornsstycken och keramik.

Ett schakt har tagits upp från Storg. B ner i Långgränd (ca 10 m) och in på gården i St. kv. 19. Inne på gården en träkonstruktion av pålar och ris på ca 1,5 m djup. Schaktet utvidgades ej. Fynden är dels införlivade med St. H. M:s samlingar under inv. nr ([tomrum]) dels med SF:s samlingar under inv. nr 944, 1002, 1008, 1017, 1033, 1133, 1142, 1168. Bland dem märkas en vävkam (St.H.M. 17844) en del kammar och bennålar, keramik, bl. a. ett i det närmaste fullständigt krus av stengods (högmedeltida) (SF 1237, foto. Ytterligare en bit med bottenfragment funnen sedan fotografien var tagen), tregrenad isbrodd av järn (SF 1142). Läderavfall.

Från schaktet på Prästgatan vid pkt I togs ett schakt upp som följde S:t Olofsgatan (se

Skiss i rapporten. Ej i skala.

karta) ca 30 m åt N. Kulturjorden var här mycket obetydlig och de lösa fynden inskränka sig till recenta föremål. Därifrån togs ett schakt upp in på Rådhusrestaurangens gård (se karta). Här påträffades i lerblandad mylla på ca 1 m djup tvenne skelett av fullvuxna personer, orienterade i Ö-V, belägna ca 3 resp. ca 5 m från schaktet längs S:t Olofsgatan, vilket är upptaget på gatans vestra sida. I fyllningen hittades en del lösa fynd, skärvor av lergods o. d. ej tillhörande skeletten såsom gravgods (SF 501).

Sigtuna i oktober 1925

Sigtuna Storgatan
974. Inköps av Sten Sörnell Storgatan
utanför Skarnes. 19. VII. 1925.

1/2 dubbelvändig kam med fj.

2/3 10 pagn. av enkel-
vändiga kammar

3/4 12 pagn. 2. dubbel-
vändiga kammar, kam-
belag samt 10 st. stöt-
antel sygels alghorn-
stucken.

4/5 12 pagn. av kambelag
sambad med cirkel
med en punkt i centrum, l. 3 cm

6/7 försnål av alghorn med skiss

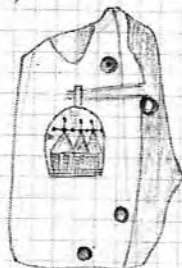

8/9 handtag av alghorn med i ena än-
den tvärbreddade tang av järn. hand-
taget runt, jämntjockt, l. 12,5, diam
1,6 cm.

9/10 rödskärva i ena sidan glänsande
brungrönt. övers denna sida löper
ett upphöjdt l. 7 mm bredt remskär
glänsande i gulgrönt, tj. 6 mm.

Sigtuna Storgatan
975. Inköps av Åke Pettersson
16. den 17 aug. 1925. Format i skak-
tel utanför Skarnes staket c:a 70 cm
djupt.

Gjutform av krita för häng-
se nr 976. smycke. (fj.)
(varuslag)

ca 10

974/fj

1/2 handtag med fj.

2/3 10 pagn. i tvärsnitt förhå-
llande 1:2, l. 12,5 cm

3/4 10 pagn. tillfäst i ena än-
den, l. 11 cm

4/5 10 pagn. tillfäst med en plan jäm-
nhet

6/7 10 pagn. av sandsten tillhörde
slunga från sten nummer 964.
(varuslag)

8/9 10 pagn. tillhörde, 1,5 x 0,5 cm

974/fj

1/2 10 pagn. tillhörde av gråt sten-
fj. l. 12,5 cm, fj. 1,5 cm

2/3 10 pagn. tillhörde av likartad
orlind fj. 1,5 cm

3/4 10 pagn. tillhörde av likartad
orlind fj. 1,5 cm

4/5 10 pagn. tillhörde av likartad
orlind fj. 1,5 cm

6/7 10 pagn. tillhörde av likartad
orlind fj. 1,5 cm

8/9 10 pagn. tillhörde av likartad
orlind fj. 1,5 cm

9/10 10 pagn. tillhörde av likartad
orlind fj. 1,5 cm

10/11 10 pagn. tillhörde av likartad
orlind fj. 1,5 cm

11/12 10 pagn. tillhörde av likartad
orlind fj. 1,5 cm

12/13 10 pagn. tillhörde av likartad
orlind fj. 1,5 cm

13/14 10 pagn. tillhörde av likartad
orlind fj. 1,5 cm

Exempel på hur fyn-
den registrerades
1925. Sigtuna Muse-
ums arkiv.

Förteckning över planer, skisser, mm*

Numrerade

Lösa figurer, av utgrävorna kallade "kartor", har numrering i romerska siffror. (De figurer som är ritade direkt i originalrapporten eller inklistrade där är onummerade.)

- I. Schaktplan. Skala 1:2000. ATA 3171/1925.
- III. Träkonstruktion i Trekanten B II–III, "Gjut-arverkstaden". Skala 1:10. ATA 3171/1925
- IV. Trekanten AB I. Skala 1:10. ATA 3171/1925
- VI. Trekanten C, grund till byggnad. Skala 1/20. ATA 3171/1925
- XII. Profil mot N i Prästgatan. Skala 1:20. ATA 3171/1925
- XIII. Plan av tegelugn. Skala 1:7,5. ATA 3171/1925
- XIV. Smältgrop i Prästgatan XXX–XXXI. Skala 1:10. ATA 3171/1925
- XV. Profil intill Prästgatan mot N. Skallstreck. ATA 3171/1925
- XVI. Stensättning i Långgatan I–II. Skala 1:10. ATA 3171/1925
- XVII. Träkonstruktion i skärningen mellan Storgatan och Långgatan. Skallstreck. ATA 3171/1925
- XVIII. Timrad knut. Storgatan A XXII. Skallstreck. ATA 3171/1925
- XIX. Gravkarta Lilla torget. Skala 1:100. ATA 3171/1925

Onummerade

- Grav å Lilla torget. Skala 1:10. ATA 3171/1925
- Karta över svarta jordens utbredning i Sigtuna. Skala 1:2000. ATA 4254/1926
- Plan av klinhus i kv. Trekanten. Skala 1:10. ATA 4254/1926
- Sektion av klinhus i kv. Trekanten. Skala 1:10. ATA 4254/1926
- Korsmärkt gravhäll, Lilla torget. Utan skala. Sigtuna Museum, SF 217/1964
- Ett antal fältskisser. Sigtuna Museum, SF 217/1964

Förteckning över foton*

- 2 glasplåtar 13 x 18. Motiv från schakt C i Trekanten resp. korsmärkt grav Lilla torget. Sigtuna Museum 217/1964
- 30 filmnegativ 8 x 11. Sigtuna Museum 217/1964
- 5 papperskopior från glasplåtar 13 x 18. Tre av dessa numrerade: GD 32, GD 34, GD 35. Två onummerade. Alla med motiv från klinhuset i Trekanten, schakt C. Sigtuna Museum 217/1964
- 21 papperskopior 8 x 11. Sigtuna Museum 217/1964
- 1 papperskopia 10 x 16. Sigtuna Museum 217/1964
- 32 papperskopior numrerade I–XVIII och XXIV–XXXVII varav två 13 x 18 från glasplåtar och övriga från 8 x 11 film. ATA 3171/1925

*Efter inventering 2005

Holger Arbman:

Kort redogörelse för arkeologiska grävningar i Sigtuna sommaren 1925*

Sigtuna stad har under sommaren låtit nedlägga vattenledning varvid schakt 0,5 m breda och 1–5,2 m [sic; bör läsas 1,5–2 m] djupa dragits fram längs stadens huvudgator. Härigenom har man kommit i tillfälle att noga undersöka lagerföljden inom det mäktiga kulturlager som sträcker sig under den centrala delen av det nutida Sigtuna och som i många hänseenden liknar "svarta jorden" i Birka. Man har även i det närmaste kunnat bestämma detta kulturlagers utsträckning och därigenom fått gränserna för det medeltida Sigtuna. Staden har begränsats av de vattendrag, som norrifrån flyta ut i Mälaren, det ena strax Ö om St. Pers ruin (nu nästan uttorkat) det andra strax Ö om Mariakyrkan.

I N har Klockberget utgjort begränsningen. I förhållande till schaktens utsträckning är de påträffade lämningarna efter äldre byggnader mycket få. Detta beror till stor del

på, att schakten endast skära genom den övre delen av kulturlagret. Genom provborrningar har konstaterats att dess största mäktighet är omkr. 4,5 m. I samband med vattenledningsgrävningen ha en del utvidgningar av schakten företagits, där träkonstruktioner påträffats och där de lösa fynden varit särdeles talrika. På den s. k. Trekanten (en obebyggd tomt belägen mitt inne i staden) ha fyra schakt upptagits. I ett av dessa påträffades på endast 1–1,2 m djup ett stort antal deglar, gjutformar, färdiga och halvfärdiga bronsföremål, en mängd bronsavfall och slagg. Fyndet härrör troligen från en bronsgjutares verkstad. Bland de färdiga föremålen märkes en liten oval spännbuckla med djuornamentik (fig. 199). Omkring 20 m V om denna verkstad påträffades ett kompakt lager med avfall från tillverkning av älghornsföremål. Liknande avfallslager ha under sommaren påträffats på flera ställen, samtliga på ett ringa djup (1–1,5 m).

Med utgångspunkt från en starkt förmultnad och vid grävningen skadad träkonstruktion, upptogs på Trekanten ett större schakt (10,5 x 7 m). Här påträffades på 1,5 m djup en stengrund av mycket primitiv art, en rektangulär väl byggd härd, en av stockar lagd, nött väg samt några obestämbara träkonstruktioner. Något djupare hittades lämningarna av ett klenhus (fig. 200). På en svag och oregelbunden grund äro de fyra ekstockar, som utgöra syllarna, lagda.

Fig. 199
[Fornvännen 1925.
Ej i skala]

*Fornvännen 1925 hft 3–4 sid. 392–394, fig. 199 och 200.

Fig. 200 Klinhuset i Trekanten. [Fv 1925; Jfr nedan och plan över huset till Arbmans artikel i Fv 1926.]

Härden i klinhuset i Trekanten. Foto i Sigtuna Museums arkiv.

Hörnen äro av mycket enkel konstruktion, med den ena syllen skjutande in i en obetydlig urtagning i den andra. På omkr. 15 cm avstånd från varandra äro hål borrade i syllarna och störra resta i dessa. Mellan störra är ris flätat och därefter är väggen på in- och utsidan översmetad med lera. Norra väggen stod delvis upprätt till 1 à 1,5 dm höjd. Dörren är belägen på södra sidan vid V hörnet. Kring dörren liksom i hörnen finnas, i stället för de runda hålen för störra, avlånga urtagningar troligen avsedda för stockar, som med

en tapp gått ned i syllen. Ungefär mitt i huset är härden belägen. Den är oval med en yttre ring av kullriga stenar kring den jämna yta, på vilken elden brunnit. Golvet är gjort av stampad lera. De lösa fynden från klenhuset äro ytterst få: ett par bennålar, några pärlor, läder och lerkärlsfragment av mycket grovt gods. Under den kullfallna väggen utanför huset är en bältesölja av brons funnen under den nedrasade kleningen ovanpå det gyttjeartade lager, som utgjort marken kring klenhuset. Söljan är av senvikingatidstyp troligen från slutet av 1000-talet.

De lösa fynden från sommarens grävningar äro synnerligen talrika. Bland dem märkas en fingerring av guld med en infattad ametist, ett stort antal kammar och andra föremål av älghorn, ett flertal bennålar varav två med 1000-talsornamentik och en med ett mycket väl skuret djurhuvud, fragment av vågar av vikingatidstyp och vikter dels av brons dels av järn, överdragna med en tunn yta av brons, bland dem en i form av ett fyrfotadjur, pärlor av karneol, glas och glasfluss, två hela klackringar av glas och flera fragmentariska, ringspännen och bältesöljor av brons, ett mycket stort antal lerskärvsfragment av grovt, mörkt gods med samma ornamentik som tidigare i Sigtuna funna skärvor (se B. Thordeman: Från det äldsta Sigtuna. U.F.T. IX, sid. 14ff.)

Ett fåtal av årets fynd ha införlivats med Statens Historiska Museums samlingar, medan den övervägande delen fått stanna i Sigtuna Fornhem. I den träbyggnad, där museet nu har sina lokaler äro dock utrymmena alldeles för knappa, för att man tillfredsställande skall kunna exponera detta rika och för vår kännedom om äldre medeltid så betydelsefulla material, och då det dessutom i de nuvarande lokalerna är omöjligt att åstadkomma ett så effektivt brandskydd som en dylik samling kräver, är det ett livsvillkor för Sigtuna Fornhem att nya, brandsäkra och rymliga lokaler inom den närmaste framtiden uppföras.

Erik Floderus:

Arkeologiska undersökningar i Sigtuna 1925*

De under den gångna sommaren förtagna arkeologiska undersökningarna i Sigtuna ha huvudsakligen varit inriktade på att tillvarata de fornlämningar, som kommit i dagen vid nedläggandet av vattenledning inom det gamla stadsområdet, samt att i samband härmed göra iakttagelser rörande det äldsta Sigtunas topografi. De resultat, som nåtts, kunna anses som synnerligen goda. Svarta jordens utsträckning har i stort sett kunnat konstateras¹; dess maktighet har vid företagna provborrningar befunnits växla mellan omkr. 0,5 m i periferien och över 4,5 m i centrum av staden (Storgatan mellan Stora och Lilla torget). Några spår av pallissader eller andra befästningsverk ha ej iakttagits, där svarta jorden utkilar.

Vattenledningsschakten, som med några smärre undantag följt gatunätet, voro omkr. 1,5 m djupa och omkr. 0,5 m breda. Endast i utkanterna nåddes alltså orörda bottenlager.

De fasta fornlämningarna voro talrikast i Storgatans centrala del och utgjordes av en mängd träkonstruktioner, som närmast syntes påminna om kajanläggningarna på Studentholmen. De lösa fynden voro här av högmedeltida eller senmedeltida karaktär, då ju kulturlagren från den äldre medeltiden ej alls berördes av grävningen.

På Lilla torget och vid infarten till stads-hotellet, omedelbart öster om de av Palme och Janse utgrävda byggnadslämningarna, påträffades på 1–1,5 m:s djup ett flertal kristna gravar, av vilka en var försedd med en

korsmärkt, oregelbundet rektangulär häll av röd sandsten i orubbat läge 0,5 m under torgets nivå. I ett fall kunde gravgods konstateras, nämligen en enkel bennål, en grön glaspärla och ett fragment av ett lerkärl av bal-tiskt svartgods. I de flesta fall innehöllo gravarna nitnaglar.

På "Trekanten", Västra kv. 1, utvidgades vattenledningsschaktet på några ställen samt upptogs ett större schakt vid sidan av det-samma, varvid lämningarna av ett klinhus påträffades² samt talrika lösa fynd gjordes.

I det äldsta Sigtuna synes den allra största omsorg ha nedlagts på att ge bruksföremålen så tilltalande form som möjligt. De verk-stadsfynd som under sommaren kommit i dagen, visa prov på ett ofta utsökt hantverk. På Trekanten anträffades ett dylikt fynd från tillverkning av smärre bronsföremål, såsom pincetter, bultlås, remsöljor, ringar, pärlor o. a. föremål. I fyndet ingingo även gjutfor-mar av täljsten och sandsten för mindre tack-or, deglar av en porös, slaggartad massa, lik-nande dem i Birka och på andra platser fun-na, samt en liten enskalig oval spännbuck-la(?) med djurornamentik.

På Storgatan, nära Lilla torget påträffades även flera gjutformar av sandsten och tälj-sten, avsedda för olika slag av smycken, tro-ligen av silver. Två voro försedda med av-bildningar av kyrkliga byggnader(?), påmin-nande om tyska 1000-talsmynt. På samma ställe hittades en fingerring av brons med in-

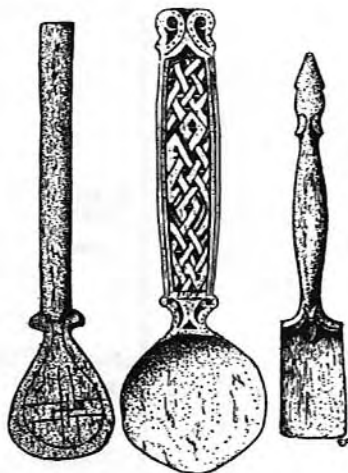
*Upplands Fornminnesförenings tidskrift vol. XL 1925 s. 44–47. [Illustrerad med en figur med fem gjutformar och ett hängsmycke.]

Gjutform från Storgatan [ur Floderus 1927. Ej i skala]

fattad bergkristall, slipade och oslipade halv-ädelstenar m. m.

Ett råämne, som i stor utsträckning använts för förfärdigandet av olika föremål är älghorn, som i hela eller söndersågade stycken förekomma i stora massor; samtliga synas vara av palmatatypen. Bland de märkligare älghornsföremålen märkas en sked, på bladet försedd med ett inristat flät kors, fragment av en stor, fyrsidig, ornerad platta, upptill något smalare och troligen ursprungligen försedd med djurhuvuden i likhet med en dylik från Birka³, en schackpjäs i form av en fyrsidig, stympad pyramid, ornerad med cirklar

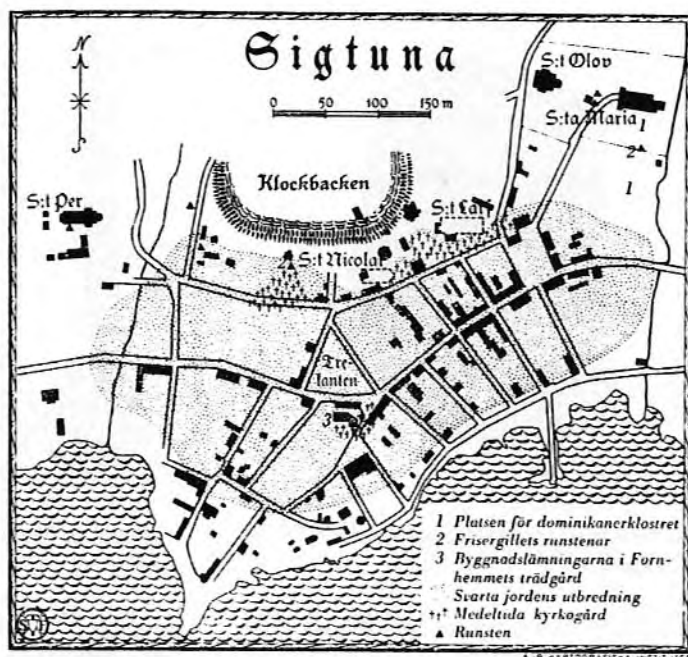
Skedar av älghorn [ur Floderus 1927. Ej i skala]

med medelpunkt, en sigillstamp (?), nycklar och speltärningar. Talrikast äro emellertid kammarna. På minst tre ställen i västra delen av staden ha kammakarverkstäder påträffats utom en mängd lösa fynd av kammar. Enkelkammar och dubbelkammar synas ha förekommit samtidigt, de senare möjligen något talrikare. De förra äro i regel ornerade med bandflätning eller parallella linjer och cirklar med medelpunkt. De längsta mäta 24 cm i längd.

Bland de övriga fynden av äldre medeltida karaktär märkas bennålar, av vilka flera äro försedda med 1000-talsornamentik,

Inv. nr i Sigtuna Fornhem	Antalpunkter	Vikt i gr.	Anm.
556	5+5	37,90	Väl bevarad, nött.
448	3+3	24,02	Väl bevarad.
969	3+3(?)	24,30	Boetklumpar.
1,200	3+(2?)	16,95	Väl bevarad, starkt nött.
828, a	2+(1?)	11,52	Mycket skadad, helt av brons.
755	2+1	10,10	Skadad.
828, b	1+1	8,80	Föga skadad.
961	1+(1?)	5,08	Föga skadad, nött.

Karta till Erik Floderus
artikel "Sigtunas under-
jordiska arkiv" i STF:s
årsskrift 1927.

sländtrissor, redskap för snoddfletning, pärlor, remsöljor, knivar samt vikter. De sistnämnda äro av den under vikingatiden vanliga typen, sfäriska med tillplattade poler och försedda med på dessa instämplade punkter. Några äro av järn med bronsöverdrag, andra synas vara helt av brons. Som ett bidrag till kännedomen om vikingatidens och den äldsta järnålderns [sic; bör läsas: medeltidens] viktförhållanden meddelas här en tabell över dem: [se föreg. sida]

Några av vikterna tillhöra fyndet från bronsgjutarverkstaden på Trekanten, i vilket även ingick en liten vikt (?) av järn med tunt bronsöverdrag, formad som ett djur⁴. Föremålet, som var starkt skadat, vägde 2,06 gr. (SF 890).

Bland de i olika delar av staden gjorda högmedeltida fynden märkas dubbelkammar med förstärkningsskivor, västeuropeisk keramik med färgad glasyr, liknande den från Studentholmen, en fingerring av guld m. m.

Sommarens rika fynd ha genom välvilligt tillmötesgående från St. H. M. till övervägande delen fått stanna i Sigtuna Fornhem. Den träbyggnad, i vilken de inrymts, är emellertid synnerligen olämplig för sitt ändamål, särskilt ur brandskyddssynpunkt, varför en mängd föremål f. n. äro deponerade på ellsäkert ställe. Dessa för museet synnerligen stora olägenheter kunna endast undanröjas genom uppförandet av en ny byggnad av sten, om icke de kulturhistoriskt oersättliga samlingarnas bestånd skall äventyras. F. n. synes det ej, att denna plan kan realiseras.

Noter:

1) Se G. Gihl, Sigtuna och Norrsunda, ss. 57–58 [UFT 1925].

2) Se H. Arbmán i Fv. 1925, h. 4.

3) Jfr även Rygh, Norske Oldsager, fig. 449.

4) Figuren påminner i hög grad om dem, som förekomma på några likarmade bågspännan från slutet av vikingatiden av typ som Montelius, Svenska fornsaker, fig. 567.

Holger Arbman:

Bidrag till kännedomen om det äldsta Sigtuna. Undersökningar sommaren 1925*

På alla sidor omgivet av kullar ligger Sigtuna, ännu bevarande sin medeltida stadsplan med två parallellt med stranden gående huvudgator och trånga gränder, som löpa ned mot Mälaren. Men innan den kristna stadens uppblossande, fanns troligen på platsen en hednisk bebyggelse om än obetydlig. Till detta resultat har Gustaf Hallström kommit genom sammanställning och undersökning av gravfälten på höjderna runt staden.¹ Även en del lösa fynd visa i samma riktning.

Det äldsta säkra² järnåldersfyndet från Sigtuna är fem romerska bronsmynt, som år 1922 hittades vid grundgrävning i kv. 6. Enligt uppgift hittades de allesammman i ett spadtag. Mynten äro: ett romerskt kolonialmynt, präglad för Diocletianus (284–305 e.Kr.), inskriften är grekisk och myntet sannolikt slaget i Alexandria, ett präglad för Maximianus Herculius (285–305, 306–308, 309–316 e.Kr.), två präglade för Licinius Pater (307–323 e. Kr.), bägge äro s. k. "liten brons", ett mynt är obestämbart.³

På en tomt helt nära den, där mynten hittades, fann man vid trädgårdsarbete 1925 en oval eldslagningssten av kvarts. Några noggrannare uppgifter har man emellertid ej kunnat få varken för mynten eller eldslagningsstenen. Vid en utvidgning av ett schakt, som upptagits för vattenledningsrörens nedläggande, påträffades på en obebyggd tomt mitt inne i staden, den s. k. Trekanten, en rund, fragmentarisk eldslagningssten. Den

hittades i ett lager strax ovan leran. Detta lager sträcker sig över stora delar av det centrala Sigtuna och har av professor Sernander kallats halmgyttja. Det består av en ljusbrun, gyttjeartad massa av halmliknande strån, träpinnar, löv, björkbark med snövit näver, hasselnötter, fisk- och däggdjursben, svarta och gröngula kol. Inga säkert daterbara fynd äro gjorda i detta lager. Vid grävningen på Trekanten 1924 hittades emellertid här en arabisk dirhem slagen under samanimiden Nuh bin Naors regering (942–954 e. Kr.).⁴ Keramikerna är mycket grov, samma gods, som vanligen träffas i vikingatidsgravar. Den är nästan alltid oornad, men förekommer ornering, består den av några enkla, raka linjer. Mynningsränderna sakna rikare profilering.

Bland övriga fynd märkas särskilt genomborrade falangben av däggdjur, bennålar, isläggare och pärlor av glas och glasfluss. Alla dessa föremål äro av former, som förekomma såväl under vikingatiden som äldre medeltiden.

Strax ovan halmgyttjan ligger ett torvartat myllager, vilket innehåller talrikt med träflisor, kvistar, fisk och däggdjursben. Olika mellan fynden från detta lager och halmgyttjan är starkt iögonfallande.

En av de viktigaste fyndgrupperna är de enkelsidiga älghornskammarna. De äro gjorda i flera stycken, sammanhållna av dubbla beslag, ofta ornerade med flåtmönster. Fler-talet av dessa kammar tillhöra säkerligen 1000-talet (fig. 122). Bland de säkert till

*Fornvännen 1926. Artikelns streckfigurer (fig. 126, 127, 137, 144) och foto 129 återges här, däremot inte fotona fig. 122, 123, 124, 125 a, b, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 139, 140 a, b, 141, 142 och 143. I Fv finns en tysk sammanfattning, som inte medtagits här.

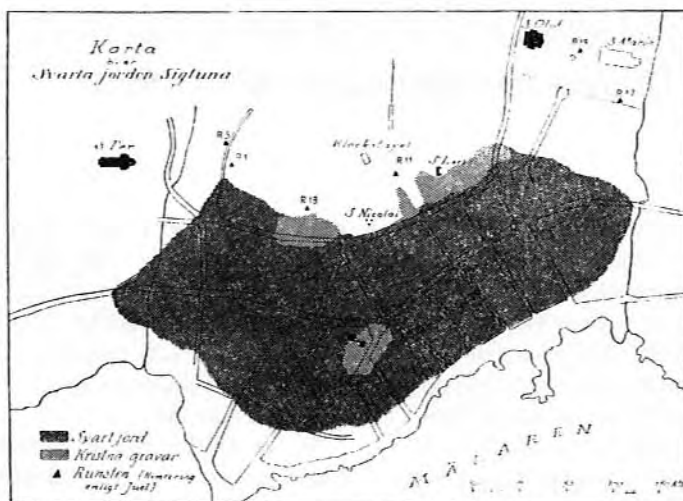

Fig 126 [Fornvännen 1926]. Karta över Sigtuna med svarta jorden.

1000-talet daterbara fynden från detta lager märkas en sked av älghorn (fig. 123), vars blad är ornerat med ett flät kors och vilken vid övergången från blad till skaft har ett ornament, som närmast är att jämföra med ett iriskt koppel. På ett avsågat bennålshuvud (fig. 124) träffas en ornamentik, som visar en tydlig släktskap med flöjeln från Söderala.⁵

Keramiken, som här förekommer ytterst talrikt, är av s. k. slavisk typ, ornerad med parallella linjer, våglinjer, snedställda streck och punktrader. Mynningsränderna äro ofta kraftigt profilerade.⁶

Hela fyndmaterialet från detta lager tycks tillhöra ett mera framskridet utvecklingsstadium än det fynden från halmgyttjan representera.

Av intresse är, att i halmgyttjan såväl som i de högre liggande lagren ända till 1 m:s djup under markytan, påträffats fragment av en ganska ovanlig lerkärlstyp. Kärnen äro av grovt gods. På två diametralt belägna ställen skjuter mynningsranden upp och bildar flikar, vilka genomborrats för inpassande av en

hank. På ett av fragmenten är hankfästet trekantigt med skarp spets och med en strax nedanför mynningsranden löpande fåra (fig. 125 a), på två är det rundat (fig. 125 b), och på ett av dessa treflikigt. Dylika kärl förekomma som gravurnor redan på 600- och 700-talen,⁷ men fortsätta in i medeltiden.⁸

Att döma av de lösa fynden och gravfältet kring staden, var platsen under slutet av hednatiden tämligen glest befolkad. Men redan i början av 1000-talet finna vi, att Sigtuna är en av rikets centralpunkter, där mynt präglas och utlänningar strömma samman. Till detta och det följande århundradet höra stora flertalet av de lösa fynd, som så talrikt träffas i Sigtunas "Svarta jord".

Genom de grävningar, som sommaren 1925 företagits i och för nedläggande av vattenledningsrör, har man fått en tämligen god bild av platsens topografi innan den bebyggdes. Man har även i stort sett lyckats fastställa det medeltida Sigtunas utsträckning, om än framtida undersökningar i någon mån komma att rubba på gränserna.

För att man skall kunna få en föreställning om det äldsta Sigtunas topografi måste två faktorer tagas med i räkningen: dels att Mälarens yta har sjunkit, dels att mäktiga kulturlager bildats under århundradenas lopp.

Huru mycket Mälarens yta sjunkit sedan 1000-talet kan ej säkert fastslås, men att döma av fasta fornlämningar vid dess stränder, bör det vara mellan 3 och 4 meter.⁹ Strandlinjen kommer därigenom att ligga betydligt

nordligare än den nuvarande, men troligen har den i stort sett gått parallellt med denna.¹⁰

De kulturlager, som så småningom bildats inne i staden, nå på vissa håll ända till 4 1/2 m mäktighet. En profil längs Storgatan visar att det ursprungligen varit en tämligen jämn yta, som sluttat något mot öster. Från berget i norr har den långsamt sänkt sig mot sjön utan den tvära knyck, som ytan nu gör strax söder om Storgatan.

TREKANTEN: SIGTUNA. SCHAKT C. UTGRÄVNING SOMMAREN 1925.
UPPMÄTT AV E. FLÖDERUS.

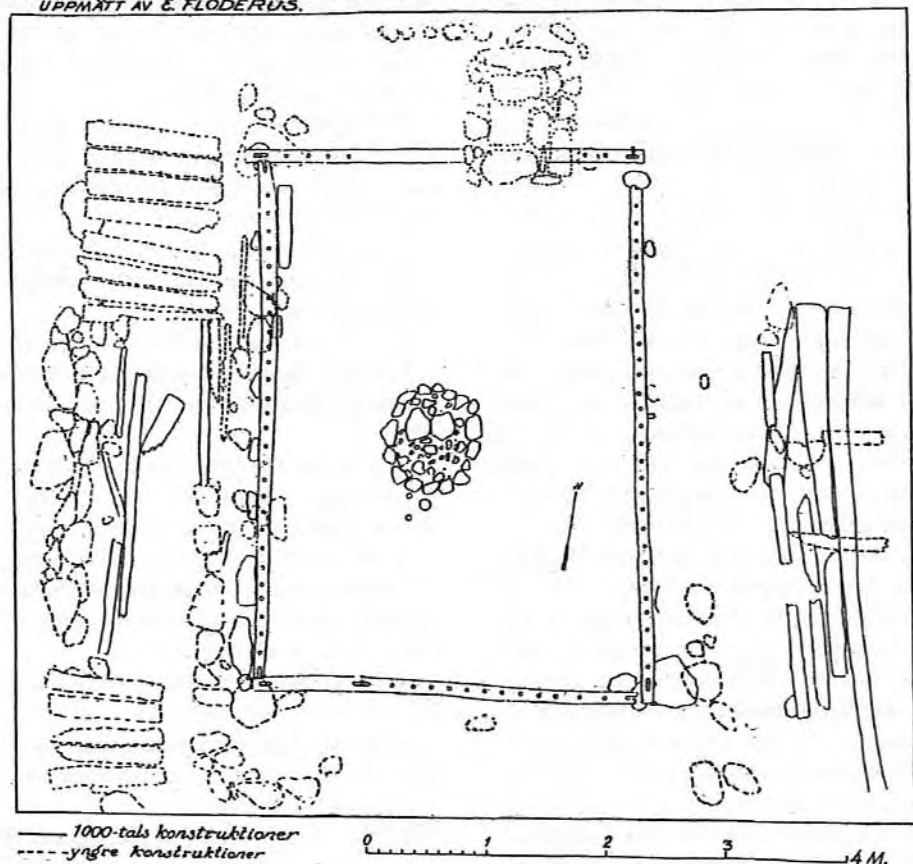

Fig. 127 [Fornvännen 1926]. Plankarta över schaktet med klenhuset och de yngre anläggningarna (de senare med prickade linjer).

Där Sigtuna Fornhem nu är beläget, har en kulle höjt sig ett par meter över den jämna marken. Redan under 1000-talet byggdes på denna kulle en stenbyggnad, troligen en kyrka, vars grundmurar 1915 och 1923 delvis klarlagts av O. Palme och O. Janse.¹¹

Med sitt ur sjöfartssynpunkt utomordentliga läge har platsen varit väl lämpad för en handelsstad. Vi se även att Sigtuna under den första kristna tiden spelar en mycket betydande roll, både som handelsplats och som religiös centralpunkt.

Stadens utsträckning under dess storhetstid var i det närmaste densamma som det centrala partiet av det nuvarande Sigtuna (fig. 126). Från norr flyta två vattendrag ned till Mälaren, ett strax Ö om St. Pers ruin, ett strax Ö om Mariakyrkan. Dessa vattendrag tyckas i stort sett ha utgjort stadens begränsning åt Ö och V.

Kulturjorden fortsätter visserligen något V om St. Persbäcken, men inga lösa fynd äro gjorda där.¹² I norr begränsas staden av Klockberget och V om detta gick tydligen en av infartsvägarna, som ännu kan följas ganska långt. Där den gick in voro två runristningar anbragta, en på var sida om vägen, vända så att de passerande skulle se dem.¹³ I en rad norr om staden lågo kyrkorna, möjligen låg en mitt inne i staden, på den ovan nämnda kullen. Vid 1925 års grävningar ha schakt dragits fram över ej mindre än fyra kristna begravningsplatser (fig. 126): St. Lars kyrkogård, St. Nicolai kyrkogård, begravningsplatsen till den byggnad, som grävts fram på Fornhemmets tomt samt en begravningsplats mellan St. Nicolai och St. Per. Den sistnämnda, som knappast kan tillhöra St. Nicolai, påträffades redan 1924. Vid en noggrann undersökning av en grav visade det sig att den döde begravts i en träkista utan gravgods.¹⁴ 1925 upptogs ett schakt för vattenledningsrören rakt igenom kyrkogården i riktning N-S. Ett stort antal gravar påträffades, de flesta redan tidigare rubbade. Dessutom fanns här murbruk och gråsten i

stor mängd, men ej några murar.¹⁵ Härav kan ingen slutsats dragas och en utförlig undersökning av området är nödvändig, för att man skall få någon klarhet i vart denna kyrkogård hör.

Som ovan nämnts, ligger mitt inne i staden en obebyggd tomt, Trekanten, på vilken utgrävningar med synnerligen gott resultat företagits 1923 och 1924. Hela denna tomt tycks ha varit bebyggd under den äldre medeltiden. Nära ett ställe av vattenledningsschaktet, där förmultnade träkonstruktioner påträffats, upptogs ett schakt. Lagerföljden är i stort sett densamma över hela schaktet, ehuru lagrens mäktighet varierar ganska avsevärt. Lagren kunna karaktäriseras på följande sätt, uppifrån räknat:

a) Humushaltig mylla, tegel, småsten, recent glasyrvara, stengods och svartgods, ben av däggdjur, 50 cm (i SV hörnet går detta lager ned till 120 cm djup).

b) Gulröd aska, kol, 10 à 15 cm (bildar ej något sammanhängande lager, kraftigare i norra delen av schaktet).

c) Grå och svart mylla, rostbruna fläckar och gångar, starkt lerblandad, få spridda kolpartiklar, trärester, småsten, tegel, 20 à 25 cm.

d) Svart mylla, talrikt med kol, askränder, förmultnade träpartiklar, ben, ca 40 cm. (Övergår utan skarp gräns i nästa lager.)

e) Brun och svart mylla, talrikt med trärester, ben av däggdjur 40 cm (Mellan d och e finns i nordvästra delen av schaktet ett 2 à 3 cm¹⁶ mäktigt kollager.)

f) Kollager, ej fullt förbrända träpartiklar. Endast i nordvästra delen 2 à 3 cm.¹⁷

g) Halmgyttja, brun massa, halmliknande strån, kvistar, pinnar, löv, hasselnötskal, näver, något kol, djurben, 25 cm.

h) Lera, blågrå som föregående men utan grus, stenar, gyttjegångar och trä, 10 cm.

I de understa kulturlagren träffades ej några spår efter byggnader, men talrika lösa fynd. De äldsta huslämningarna lågo i lager e strax ovan f, och utgöra resterna av ett

klenhus. Genom att väggarna och även syllarna delvis varit översmetade med lera, är träverket relativt väl bevarat och ger oss en synnerligen god bild av ett vikingatidshus (fig. 127 och 128).

Dess konstruktion är av mycket primitiv art. Syllarna äro lagda direkt på marken. Endast vid hörnen och på några få ställen på sidorna ligga gråstenar såsom grund. Virket i syllarna är ek. Deras genomskärning varierar mellan 3 och 5 cm och dess bredd mellan 10 och 14 cm. Av hörnen är endast det nordvästra så väl bibehållet, att man kan få fram dess konstruktion.¹⁸ Den är av enklaste slag (fig. 129). I den ena syllen är en mycket grund urtagning (1–1 1/2 cm djup) och i denna urtagning är den andra syllen inpassad. Dessa äro ej på något sätt fästade vid varandra, utan ha tydligen sammanhållits av väggarna. Längs mittlinjen av varje syll är en rad hål borrade på c:a 15 cm avstånd från varandra. Hålens diameter är 2 cm. I dessa hål hava stående störrar varit inpassade och mellan dem riskvistar flätade¹⁹ (fig. 130).

Därefter ha väggarna på ut- och insidan tätats med lera och jord. En del av norra väggen stod ännu kvar till 1 à 1 1/2 dm:s höjd då den grävdes fram, men föll alldeles sönder vid minsta beröring. I hörnen äro störhålen ersatta med avlånga urtagningar i syllarnas riktning. Mitt för dessa är från sidan av syllen borrade hål, i vilka ännu dymlingar sitta kvar. Troligen har i hörnen stått stockar, vilka med tappar gått ned i syllarna och där fästats med dymlingar. Fullkomligt samma konstruktion återfinnes på de ännu bevarade skånska klenhusen.

En naturlig följd av denna konstruktion blir, att tapphål i hörnen ej komma att gå alldeles tillsamman. Vid nordvästra hörnet påträffades resterna av en kluven stock, som stått utanför västra väggen alldeles intill densamma. Möjligen har den tjänstgjort som något stöd. Dörren är belägen på södra sidan intill västra hörnet. Det visar sig nämligen att syllen här saknar störhål samt är ganska nött.

Genom att förlägga dörren vid ett hörn har man kunnat använda hörnstolpen såsom dörrpost. Såsom en avlång urtagning i syllen visar (fig. 127), har den andra dörrposten varit gjord på samma sätt. Avståndet mellan urtagningarna för tapparna är 68 cm. Dörren kan alltså ha varit 68 cm bred, möjligen något smalare. Av taket äro icke några spår funna, om ej möjligen ett lager näver, björkbark och en och annan starkt förmultnad plank, som låg 10 à 15 cm över syllarna. Några lämningar eller märken efter stolpar, som burit upp taket, hava ej påträffats. Det bör ha varit fullkomligt överflödigt att i en byggnad med så små dimensioner som 4,65 x 3,35 m (yttre mått) ha särskilda stöd för taket, då hörnstolparna antagligen varit mycket kraftiga.

Ungefär mitt i rummet ligger härden, som är nästan rund, (85 x 93 cm i diam.) (fig. 127 [jfr foto till Arbman 1925, ovan]). Innanför i en krans av tämligen små, kullriga gråstenar påträffades en jämn yta belägen 15 à 10 cm djupare. Den är lagd av två större, flata stenar och en mängd smärre inbäddade i grus, fin sand och lera. Stenarna mitt i härden äro skörbrända, kantstenarna däremot betydligt mindre brända. Ovanpå härden fanns ett kraftigt kol- och asklager. Det sträcker sig även utanför härden 1/2 m åt alla håll.

Golvet är av gråblå lera, i vilken en mängd småsten är instampad. Härden ligger med kantstenarna i golvets nivå. Söder om härden, helt nära densamma, påträffades tre spetsade pålar, nedslagna i lergolvet. En är 9 cm i diameter, de bägge andra c:a 5 cm. De äro ställda så, att de bilda en triangel (fig. 127). Dessa hava troligen på något sätt tjänstgjort, när en gryta hängts över elden e. d.

Utanför dörren består marken av lera, i vilken en mängd småsten trampats ned, alldeles på samma sätt som lergolvet inne i klenhuset. För övrigt utgöres marken kring huset av halmgyttjan, i norra delen täckt av ett tunt kollager. Utanför bägge långsidorna

ligga utan synbar ordning direkt på halmgyttjan stockar och plankor. De hava tydligen varit avsedda för fotgängarna, vilka om dessa ej funnits knappast skulle kunnat taga sig fram vid minsta regnskur.

Av allt att döma har klenhuset fått stå och förfalla. Om det rivits, borde någon av de löst liggande syllarna ha skadats, när väggarna brötos ned. Mot rivning talar även det förhållandet, att norra väggen ännu delvis stod kvar till 10 à 15 cm höjd, samt att östra väggen låg kullfallen ett långt stycke fullständigt bevarad (fig. 130). Det förefaller egendomligt, att en byggnad har fått stå och så gott som falla omkull mitt inne i Sigtuna, som då var en av rikets mest betydande platser.

Genom en lycklig omständighet har man fått en datering, om ej på klenhusets byggnadstid, så dock på dess förfall.

Strax under den nedrasade östra väggen låg en liten bältesölja av brons (fig. 131). Den är trekantig med sidorna refflade, likasom den lilla, utskjutande spetsen. Denna form förekommer under 1000-talet och möjligen början av 1100-talet. Var kännedom om denna tids former är ytterst ringa, emedan gravfynden upphöra och man uteslutande är hänvisad till lösa fynd. Även om denna ölja skulle härröra från början av 1100-talet, kan man sätta klenhusets tillkomsttid till 1000-talet. Den plats, där det förfallna klenhuset låg, har så småningom tagits i anspråk för en ny byggnad. Sedan marken jämnats ut, har man lagt en grund av kraftiga stenar (fig. 127 prickad). Den är nu till största delen förstörd, endast av sydvästra och sydöstra hörnen och norra väggen är något bevarat. Några spår av syllar funnos ej, men möjligen ha två horisontalt ställda stockar, en stor kluven och en fyrkantig, hört till denna anläggning. De äro nedtill rakt avsågade och stå alldeles ovanpå och intill klenhusets västra syll (fig. 127). I norra delen av huset låg härden, som är av en annan typ än den ovan beskrivna (fig. 132). Dess grundplan är rektangulär.

Fig. 129. [Fornvännen 1926] Klenhusets NV hörn (med hål för störrarna, tapphål i hörnet med dymlingarna ännu bevarade). Foto i ATA (nr XXVIII).

Den är byggd av stora flata stenar i mitten och mindre, kullriga kring kanterna. Alla stenarna ligga i det närmaste i samma plan. Stenarna mitt i härden äro starkt brända. Över härden låg ett kraftigt ask- och kollager, som även sträckte sig något utanför densamma. Öster om härden påträffades resterna av en nedslagen påle (18–20 cm i diameter), som tydligen på något sätt stått i samband med eldstaden.

Väster om denna grund ligga 13 stockar, tätt intill varandra, med ett längre avbrott (fig. 133). Med de ändar, som äro vända åt väster, vila de på en stengrund, som tydligt kommit fram, där stockarna saknas. På mitten äro de knäckta och nedsjunkna samt visa tydliga spår av nötning. De äro av furu. Dessa stockar ha tydligen utgjort en väg- eller gatubeläggning, som så småningom bräckts

och sjunkit ned på mitten. Ett långt stycke är beläggningen bortriven.

I de högre liggande lagren funnos en hel del trärester och stensamlingar, av vilka man dock ej kunde draga någon slutsats, huruvida platsen även i senare tider varit bebyggd.

De lösa fynden från schaktet äro synnerligen talrika, men ytterst få äro säkert daterbara.

De ytligast liggande lagren, i sydöstra hörnet ända till 120 cm djup, utgöras till stor del av fyllning. Därför träffas även föremål från äldre medeltiden redan 30 à 40 cm under ytan, tillsammans med kritpipor, porslin o. d. Bland fynd av intresse från dessa lager märkas en liten pincett av brons och en fingerring av blyglas med en något konvex, ograverad klack (fig. 134). Ringen är tydligen gjuten och troligen aldrig använd, ty på ena sidan finnes ännu en skarp kant kvar, som bildats där gjutformens halvor legat mot varandra. Under 1925 års grävningar är ett flertal dylika ringar funna, därav ett fragment strax ovan klenhusets sydöstra hörn. Av älghornsföremålen märkas ämne till en enkelsidig kam med rektangulärt överstycke och beslag till enkelsidig kam, ornerat med parallella och varandra korsande linjer. Pärlorna äro av samma typ som under vikingatiden t. ex. en bikonisk, refflad, grön glaspärla och en rektangulär, blå glaspärla med en gul romb inlagd på varje sida.²⁰ Av största intresse är keramiken. Av den medeltida märkas två slag: mörk s.k. slavisk²¹ ornerad med våglinjer, parallella linjer, streck och någon gång öglor och oregelbundna kroklinjer (fig. 135) samt västeuropeiskt väl slammat gods från äldre medeltiden,²² varav här finnes en

Fig. 137 (Fv 1926). Kamskydd till enkelsidig kam, älghorn.

praktfull skärva, skarpt profilerad, ornerad med två parallella band med instämplade romber (fig. 136).

I sydvästra hörnet av schaktet träffas på 85 cm djup ett kompakt lager med avfall från tillverkning av älghornsföremål. Det skjuter in i schaktet endast 1/2 m i nordlig och 2 m i östlig riktning. Under grävningarna ha dylika lager anträffats på ett flertal ställen. Troligen sammanhänger det här påträffade lagret med en kamverkstad i närheten, vilken under sommarens lopp undersökts. Bland fynden märkas en fragmentarisk spelbricka ornerad med koncentrisk cirkel, en dubbelsidig kam gjord i ett stycke utan beslag, en älghornstagg, vars spets sågats till en kub, troligen ämne till en tärning, en mängd älghornspetsar med insågade hack och tillspetsade av samma slag, som i stort antal påträffats i Visby,²³ lergods av den s. k. slaviska typen. I förhållande till de övriga lagren är c ganska fyndfattigt. Det innehöll endast några pärlor av glas och glasfluss, ett par kamfragment och en del keramik, dels ornerad med parallella linjer och våglinjer, dels oornrad.

Talrikare voro fynden från lager d. Den senare härden, husgrunden och stockbron lågo i detta lager. På flera ställen träffades partiella brandlager av obetydlig mäktighet (1/2–1 cm).²⁴ I dessa lager hittades i norra delen några skärvor av den slaviska typen, ornerade med våglinjer samt fragment av tre brända bennålar med genomborrade huvud, två ornerade med parallella linjer. De talrikare fynden gjordes under dessa brandfläckar. Här hittades ett kamfodral av älghorn (fig. 137) Varje sida är gjord i ett stycke, men har en djup längsgående fåra med rundade kanter, så att det vid första påseendet ser ut, som om den vore gjord i två delar. Det är tydligen med avsikt att imitera den vanligare formen. Ornamentiken består av cirkel, sammanbundna med tangenter samt några parallella och med varandra korsande linjer.²⁵ Fyra bennålar äro funna här, en med rombiskt, streckt huvud och en mycket kort. Man

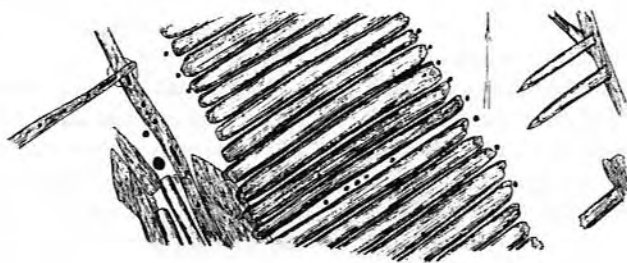

Fig. 144 [Fornvännen 1926] Klenhus och stockbro från undersökning 1923. Ej i skala.

märker vid en noggrann undersökning att spetsen är mycket sämre polerad än nålen i övrigt samt dessutom något sned. Nålen har tydligen ursprungligen varit längre, men brutits av och vässats. Helt nära denna nål låg en fragmentarisk järnnyckel av samma typ som de hos Lithberg: Knut Stjernas grävningar på Studentholmen, fig. 27 och 29 avbildade. Två dubbelsidiga kammar gjorda i ett stycke utan beslag samt flera fragment av enkelsidiga kammar höra hit. Även tygrester funnos bevarade. De härrörde från en kyprad yllevävnad på tre skaft, med mycket grov tråd i varpen och fin tråd i inslaget. Lerkärlsfragmenten voro utom de grova, oornrade, av slavisk typ. Utom den vanliga ornamentkretsen²⁶ finnes en skärva ornerad med ett föremål försett med fyra spetsar, vilket man tryckt in upprepade gånger och på så sätt erhållit parallella ornamentsband (fig. 138)

Ovanpå den rektangulära härden i asklagret lågo sju lerkärlsfragment, därav ett med enkel, nästan rak mynningsrand. Godset är grovt, odrejat, kvartsblandat och alla skärvorna äro oornrade. Något väster om härden, i nivå med denna hittades en oktaedrisk pärla av karneol, något skadad.

Mellan denna senare anläggning och klenhuset låg ett torvartat myllager, i norra delen av schaktet starkt lerblandat. På gränsen mellan dessa lager i sydvästra hörnet hittades ett mycket stort antal degelfragment av

samma typ, som är känd från Birka, Lund, Hedeby m. fl. ställen. Bland fynden från det torvartade lagret märkes ett älghornsbeslag (fig. 139) med något konvex yta. Ornamentiken visar en degenererad bandflätning avbruten av ett (i andra leden) mittparti, ornerat med två cirkelrader mellan parallellt löpande linjer. Båda dessa motiv återfinnas på ett par kammar (fig. 122 a-b), vilka hittats tillsammans i säkert 1000-talslager i sydöstra hörnet av Trekanten. En del av dessa visar en noga genomförd bandflätning. Fälten på sidorna om flätmönstret äro streckade på samma sätt som beslaget. Den andra kammen (fig. 122 b) har det andra på beslaget (fig. 139) förekommande motivet: cirkelrader mellan parallella linjer. Utom detta beslag inskränker sig älghornsföremålen till ett kamfragment och en del tillsågade spetsar och skivor. Fyra enkla bennålar därav en bränd, samt en fragmentarisk islägg äro de enda benföremålen. Strax under den träbelagda gatan låg ett nätsänke (fig. 140 a). Kring en flat, rund sten är en vidja lagd i två varv. Stenen hålles på sin plats av näverband, som gå i kors, vilkas ändar troligen varit sammanflätade. Under stockläggningen låg även en dragkrok av trä (fig. 140 b). Bägge ändarna äro genomborrade strax nedom de något tjockare partierna. Dess användning är okänd. I samma lager hittades en armring av brons, troligen avsedd för ett barn (st. diam.

4,4 cm). Den är gjord av en slät ten med spetsovalt tvärsnitt. Mot ändarna smalnar den av. Ena ändan avbruten. Endast två pärlor, bågbe av glas, äro funna här. En liten, enkel, grön, en svagt bikonisk med förgyllning, den sista fragmentarisk. Ett par brynen av skiffer och några eldslagningsflintor finnas härifrån. Keramiken är des grov oorerad dels finare av den slaviska typen. Utom en mängd skärvor med den vanliga orneringen²⁷ finnas här två med motiv, som förut ej är känt från Sigtuna. På ett kärl av grovt, odrejat gods äro parallella linjer inristade och ovanpå dessa med c:a 1 cm mellanrum på fri hand gjorda cirkelar (fig. 141). Ett enda litet fragment av ett glaserat lerkärl är funnet i detta lager. Det är en med i relief framställda fjäll ornerad skärva, utvändigt med gul och grön glasyr, invändigt med gulröd. Det är fullkomligt samma slag, som Stjerna fann på Studentholmen.²⁸

När klenväggarna rasade eller revos omkull, har den nedre delen av väggarna fallit ut och delvis blivit liggande alldeles bibehållen, de övre partierna ha däremot rasat ned och gått sönder. Ovanpå och nedtrampade i leran från väggarna gjordes en del fynd, huvudsakligen keramik. Utom den slaviska, som här är relativt fåtaligt representerad, träffas skärvor av en annan typ, som Karlin kallat baltiskt svartgods.²⁹ Mynningsranden är skarpt skuren, riktad snett inåt, ornamenten äro parallella linjer och åsar, vilka genom att avbrytas av tätt ställda sneda fåror nästan få repstavskarakter (fig. 142). Utom keramiken hittades två bennålar, en enkel och en med något rikare profilerat huvud, en fullbordad och en ofullbordad islägg, flera fragment av stora genomborrade lertrissor, sländtrissa av älghorn, bryne av skiffer, fragment av fingerring av gult glas, troligen av samma slag, som den ovan sid. 187 omnämnda klackringen, bärnstensstycke, en pärla av blått glas och en av rött glasfluss, en mängd degelfragment m. m.

I asklagret på härden mitt i huset låg, förutom några brända benbitar, ett lerkärlsfragment av mycket grovt, kvartsblandat gods. Det är ovanligt tjockt (13 à 14 mm) och kan möjligen vara fragment av en botten. I själva lergolvet gjordes ringa fynd men omkring östra syllen hittades ett genomborrad falangben³⁰ samt ett föremål av bränd lera som fig. 142. Strax utanför nordöstra hörnet låg ett fragment av en sko.

I halmgyttjan under klenhuset voro fynden tämligen talrika. Bland dem märkas en genomborrad, väl slipad tand av järv (fig. 143), en islägg, tre mycket primitiva bennålar, en bennål med stort, klumpigt huvud, en lagg till ett träkärl, en rund, flat bärnstenspärla, två kritpärlor, en blå, svagt dubbelkonisk glaspärla, en glaspärla med försilvring, läderavfall, bränd lera, troligen fragment av lertrissa, keramik, grovt gods med enkel, rak mynningsrand. De flesta skärvorna äro oorerade, två med parallella linjer. Även funnos några fragment av en yllevävnad bevarade.

Endast de 15 övre cm av halmgyttjan innehålla fynd. Den nedre delen är fullkomligt fyndlös.

Det under sommaren 1925 framgrävda klenhuset är det första fynd man känner, som är så väl bevarat, att det kan ge oss en tämligen klar bild av en 1000-talsbyggnad av denna konstruktion.³¹ Men redan vid en år 1923 i Sigtuna på samma tomt företagen grävning³² påträffades lämningar av ett klenhus. Då, liksom i sommar, påträffades en gatubeläggning av nötta, på mitten knäckta stockar (fig. 144). Denna låg i samma lager som den i år funna stockbron. Djupare ned, alldeles ovan halmgyttjan, fann man två stockar, som lågo vinkelrätt mot varandra så som framgår av fig. 144. I skärningspunkten vilade de på en sten. I dessa stockar voro hål borrade, men i hörnet och även på ett annat ställe på en av stockarna avlånga urtagningar. Dessa stockar utgöra tydligen syllarna till en byggnad, som varit konstruerad på samma sätt

som det i närheten klarlagda klenhuset. Någon skillnad har det dock varit. Därom vittnar tapphållet, som är beläget 60 cm från hörnet. Här har tydligen ej varit någon dörrpost, emedan störhålen förekomma på bägge sidor om tapphållet. Troligen har väggen varit uppförd på samma sätt, som ännu förekommer i södra Skåne. Hela väggen är ej klenad, utan här och där avbrytes den av kraftiga stockar, som bära upp taket och ge väggen mera stadga. Detta klenhus har kanske haft mer än ett rum, ty den ena syllen fortsätter på andra sidan hörnet. Att inga störhål där finnas på de 40 cm av syllen, som blivit klarlagda, tyder måhända på att en dörr varit belägen där. Inne i huset hittades en del mycket tunna plankor, som möjligen utgjort någon golvbeläggning.

Tyvärr kunde vid grävningarna 1923 schaktet ej utvidgas, så att hela byggnadens grundplan klarlades. Man har nu för avsikt att inom närmaste tiden planera den tomt, där lämningarna finnas. Det är därför av största vikt att detta, för vår kännedom om den äldre medeltidens hustyper ovärderliga fynd, snarast möjligt blir föremål för en noggrann undersökning.

Noter

- 1) Hallström: Det hedniska Sigtuna, sid. 9 i Uppl:s Fornminnesfören:s tidskr. XXXVII.
- 2) Hallström har i a. a. givit en förteckning över föremål från Sigtuna, vilka tillhöra tiden före 1000-talet. De förvaras i St. H. M. Samtliga dess fynd sakna närmare fynduppgifter.
- 3) Mynten äro bestämda av regementsläkaren Axel Wahlstedt.
- 4) Fyndet är bestämt av professor K. V. Zettersteen.
- 5) B. Salin: En förgylld flöjel från Söderala kyrka, fig. 10. Fornvännen 1921.
- 6) Thordeman: Från det äldsta Sigtuna, sid. 23 ff. i Uppl:s Fornm:fören:s tidskr. XXXVII.
- 7) A. Enqvist: Från uppländska gravfält IV, sid. 80 ff. i Uppl:s Fornm:fören:s tidskr. XXXVII.

- 8) G. Karlin: Medeltida keramik i Norden, fig. 8 i Nord. arkeologmötet i Stockholm 1922.
- 9) G. Hallström: Birka I, Sthlm 1913, sid. 7 f.
- 10) A. Schück: "Sjöborgar" och "Hamnstäder" sid. 12 i Fornvännen 1924.
- 11) B. Thordeman: a. a.
- 12) Från den del av den nuvarande staden, som ligger Ö om Mariakyrksbacken finnas några fynd av 1000-talskaraktär: ett krucifix av silver (i Sigt. Fornh.), en vikt av brons (i St. H. M.), en nyckel av brons (i St. H. M.) samt en pärla av vikingatidstyp (i privat ägo). Nyckeln och pärlan äro funna på en mycket högt belägen tomt, på vilken det finns hedniska gravar. Föremålen kunna härröra från spolieerade gravar. Krucifixet och vikten äro däremot funna ej långt Ö om Mariakyrksbacken på samma tomt. Här kan ju varit någon sporadisk bebyggelse eller också härröra de från svart jord, som körts dit till trädgården.
- 13) O. Juel: Sigtuna runstenar n:o 1 och 5, i Uppl:s Fornminnesfören. tidskrift, XXI.
- 14) En enkelsidig hornkam med trekantigt överstycke, genomborrad med tre hål och ornerat med raka linjer samt en lerkärlsskiva av ljust gods med intryckta ornament, bägge föremålen av i Sigtuna f. ö. okänt slag kunna ej med säkerhet bestämmas såsom gravgoods, då de blevo funna ganska långt från kistan.
- 15) På denna tomt är ett stort block med en runinskrift, som talar om frisiska gillesbröder, beläget, Se Juel: Sigtuna runstenar n:o 18 Uppl:s fornminnesfören. tidskrift XXI.
- 16) Kol- och asklagren äro i regel mäktigast emot nordvästra hörnet av schaktet. Härigenom trängas de mellanliggande lagren i denna del något samman.
- 17) Se not å föreg. sida [d.v.s. föreg. not].
- 18) Det sydvästra hörnet är tämligen väl bevarat, men genom att en stor sten senare lagts direkt på detsamma, har den ena syllen tryckts ned och den andra skjutits en bit över denna.
- 19) Vid undersökning av prov från klenväggen har en av störrarna kunnat bestämmas som tall (*Pinus silvestris*) samt flätverket såsom kvistar av lövträd. Bestämning gjord av dr C. Malmström.

- 20) I ett fynd från Gästrikland från vikingatid finnas pärlor alldeles lika denna.
- 21) Thordeman: a. a.
- 22) Muntligt meddelande av intendent Karlin, jfr även densamme: Medeltida keramik i Norden sid. 153 i Nord. arkeologmötet i Sthlm 1922.
- 23) J. Nihlén: Från det förhistoriska och medeltida Visby, Fornv. 1925), sid. 121 f. fig. 70.
- 24) Under dessa brandlager låg nästan alltid en samling brända stenar. Strax under en dylik stensamling låg en fragmentarisk löpare till en handkvarn.
- 25) Osäkert emedan det hittades i härifrån uppkastad jord.
- 26) Thordeman: a. a. 27) Thordeman: a. a.
- 28) Lithberg: Knut Stjernas grävningar på Studentholmen, i Uppl. Fornm. förenings tidskr. XXXVI, plansch.
- 29) Karlin: a. a. sid. 150 f. f.
- 30) Genomborrade falangben äro kända från Birka, Lund, Hedeby, Dorestad m. fl. platser. Samojederna hänga genomborrade ben i en sena om halsen när de gå på jakt för att få jaktlycka. Lapparna använda genomborrade ben till knappar i sina ryggsäckar, enl. uppgift av en lapp, som 1925 besökt Sigtuna Fornhem.
- 31) Grunderna till en av intendent Karlin år 1912 framgrävd byggnad på Reginatomten i Lund, vilka av honom dateras till 1000-talet, visa en helt annan konstruktion. Väggarna äro gjorda av dubbla rader med liggande plankor, vilka hållas i sitt läge av parvis ställda pålar. Mellan dessa plankväggar ligger en packning av sten, torv och lera. Invändigt uppbäres taket av kraftiga stolpar. Se grävningsberättelse i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens antikvariskt-topografiska arkiv.
- 32) O. Janse: Smärre meddelanden. Nya arkeologiska undersökningar i Sigtuna sommaren 1923. Kort redogörelse. Uppl:s Fornminnesfören. tidskrift. XXXVIII.

Sigtuna Museers skriftserie

1. *Sigtuna under medeltiden*. Av Else Nordahl (1982). (40 s.)
2. *Igul och Björn läto resa stenen. Runstenar och runinskrifter i Sigtuna kommun*. Av Thorgunn Snædal Brink (1983). (56 s.)
3. *Kung Olofs mynthus i kv. Urmakaren, Sigtuna*. Av Brita Malmer, Jonas Ros och Sten Tesch. (1991). Sammanfattning på engelska. (60 s.) *Slutsåld!*
4. *...han for österut till Gårdarike. Nordborna och Ryssland under vikingatiden*. Av Mats G. Larsson med bidrag av Rune Edberg. Utställningsskrift Vikingarnas Ryssland. (1994) (50 s.)
5. *Expedition Holmgård. Vikingabåten Aifurs färd från Sigtuna till Novgorod*. Av Rune Edberg. (1994). Sammanfattning på engelska och ryska. (76 s.)
6. *Ingegerd. Olof Skötkonungs dotter. Ett kvinnoöde från vikingatiden*. Av Rune Edberg. (1997). (Ny upplaga 2001). (56 s.)
7. *Mariakyrkan i Sigtuna. Dominikankonvent och församlingskyrka 1247–1997*. Flera författare, red. Sten Tesch. (1997). (96 s.)
8. *En vikingafärd genom Ryssland och Ukraina*. Red. Rune Edberg. Sammanfattning på engelska och ryska. (1998). (96 s.)
9. *Biskopen i museets trädgård. En arkeologisk gåta*. Flera författare. Red. Sten Tesch & Rune Edberg. Sammanfattning på engelska (2001). (120 s.)
10. *Vyer från medeltidens Sigtuna*. Av Sten Tesch & Jacques Vincent. Sammanfattningar på engelska, tyska och franska. (2002). (Ny upplaga 2005). (48 s.)
11. *150 år med Bergholtz klockgjuteri*. Av Gösta Bergholtz. (2003). (64 s.)
12. *Viking Princess, Christian Saint. Ingegerd, a Woman in the 11th Century*. By Rune Edberg. Translated by Theodosia Tomkinson. (Engelsk upplaga av nr 6) (2005) (50 s.)

Beställ från Sigtuna Museum, Stora Gatan 55, 193 30 Sigtuna.
Tel. 08/597 838 90 – sigtunamuseum@sigtuna.se

Holger Arbman och Erik Floderus, båda sedermera stora namn inom svensk arkeologi, fick som unga studenter uppdraget att övervaka och dokumentera den omfattande vattenledningsgrävningen i Sigtuna 1925.

Deras rapport publiceras nu för första gången, som ett dokument från svensk stadsarkeologis pionjärtid. Här omtrycks också de sammanfattningar och tolkningar som Arbman och Floderus 1925 och 1926 skrev i vetenskapliga tidskrifter.

Meddelanden och rapporter
från Sigtuna Museer. Nr 25.

ISBN 91-975643-3-8

ISSN 1401-4645

532

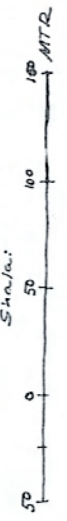
120.00

532

120.00

KARTA
ÖVER VATTENLEDNINGSGRÄVNING I
SIGETUNA 1925

Schaktplan upprättad av H. Arman och E. Floderus
1925. Trekantens schakt C ej markerat. Romerska siffror
utmärker punkter för lagerbeskrivningar. Svarta jordens
utsträckning skissartat inritad. Jämför planen s. 13.

